

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

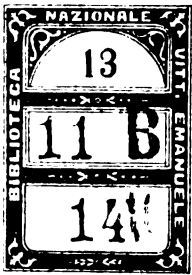
Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

13-11-2714

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

25.377
3
14

C A I I I N S T I T V T I O N V M

F r a g m e n t a , & E p i t o m e

C V M

H I E R O N Y M I A L E A N D R I I V N I O R I S C O M M E N T A R I O .

Consensu Superiorum, & Privilegio.

Alap

M. Cocini

V E N E T I I S . M D C .

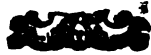
Apud Franciscum Bolzetam Bibliopolam
Patauinum.

13-11-13-14

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

PERILLVSTRI,
ET REVERENDISS.^{MO}
D. ATILIO AMALTHEO
PROT APOSTOL. &c.

Hierony. Alexander S.

Rbem Romani summo Dei privilegio inter alias vrbes adeo floruisse, vt omnia gentibus admirationi semper fuerit, perquam notum est, & quemadmodum caput, & domina ceterarum vrbum dicta est, seu à Repu. seu ab Imperatoribus regeretur, ita hoc quoque tempore eadē nomina iure merito sibi vindicare potest, ut quę Ecclesiam habeat ceterarum principē. quod & Christus dominus noster futurū premonstravit, quū non antea ob redemptionem nostram, & nati, & mori voluit, quā in Iudęa in Romanorum ditone, quorum etiam iura non improbasse uisus est, quū Cęsari pēdendum tributum respondit. Iure itaque hodie Romana iura sunt adeo in precio, vt omnes Respublicę, omnia Regna, quę recta norunt, ijs viuere, & gubernari gaudeāt. Quamobrem ego inter felicitatis meę partes referre solco (si qua felicitas in terris dici potest) quod me studijs Romanę iurisprudentiæ totus addixerim. Romanam uoco iurisprudentiam non tam quā in Iurisconsultorum scriptis, & Imperatorum

peratorum cōstitutionibus, sed & quę in sacris Canonum libris continetur, quam Romanę Ecclesię principes, hoc est summi Pontifices constituere. Sed proximam hanc uirum magis requirere existimo, quàm ego sim, qui adhuc, ~~verum~~ ~~nocti~~, adolescens sum: quę enim propius ad res sacrās, & diuinas accedunt, maior cura, & animi iudicio tractanda sunt. Alteram autem illam amanter amplexatus multa obleruauit, multa scripsi. inter quę Commētariolus hic ad Caij Institutiones. quem ego partum non ideo genueram, ut statim inualidum exponerem, sed tātum. memorię adiuuandę. verum amicorum precibus id dandum fuit. Ac ut obrestatorum inuidiam effugerem, illud faciendum putauit, quod apud ueteres olim in usu fuisse, compertum est, quos adfixisse legimus potētiorum titulos domibus, & prędijs, ne à quoquam peterentur. quis enim frontem huius libelli tuo exornatam nomine adspiciens non abstineat maledictis? Sanè multis ex causis tu vnus eligendus eras, cui ego mea hæc, quęcunque sint, inscriberem. nã & consultissimus es Romani iuris, & in Romana aula maxime conspicuus, tum ob morū probitatem, tum ob multos labores pro ecclesia libentissimè susceptos, seu à secretis summi Pontificis fueris, seu grauissimas legationes administraueris, aut alta mūnera obieris, in quibus neque diligentię, neque probitatis quidquam desideratum vnquam est. Huc accedit, quod ego tibi arctissimo, & cognationis, & beneuolentię vinculo sum coniunctus, & (quod maximum est) tantum me tibi debere liberè profiteor, quantum viro optimo, ac munificentissimo deberi par est: Accipe igitur Reuerendiss. Auuncule primitias hæc meas animo (quod spero) libenti: efficies enim, ut ad maiora hic stimulus concitet, quò me & litteraria, & Christiana res vocat. Vale. Patauij.

STVDIOSIS ADOLESCENTIBVS.

EXTVS iam agitur annus, ex quo ego Patanium veni puer adhuc, & vix signans prima lanugine malas, ut iuri (Ciuili operam darem, quum (vt verum fatear) quasi in alterum terrarum orbem delatus mihi videbar: ita se mihi è molli Musarū sinu erepto noua oīa, & dura offerebāt. Ac sanè libellus Institutionum Iustiniāni vni cuiq. per se facilis, qui in bonis auctoribus euoluendis aliquot dies consumserit, salebrosus mirum in modum uidebatur, ac nullam aliam ob causam, quàm propter multiloqua indoctorū Doctorum cōmentaria; (neq. n. quæ optima essent, adhuc quisquam pascere) Quod quū ego tunc tēpore non intelligerē, putabā me rudi nimis ingenio natū, ac ita paulatim studiorū meorū spe destituebar. Demū iā ferè elapso hoc in errore triēnio, nebulā mihi bonus genius dissoluit, ut statim perspicerē, eū Romanam Iurisprudentiam posse callere, qui Romanos mores, & instituta teneret. quāobrē pauculos menses in ueterum auctorū, quos potui, ac nouorum quoq. q̄ isthac docerent, lectione impendi; at id quidem raptim, & corrente oculo, ne quemadmodū olim Phrygibus, postea mihi obijceretur, ut serò saperē. Sequutus itaq. docti viri præceptū multa legi, multa scripsi, non tamē ex magistrorū auditorio, sed ex ijs, quæ meo Marte obseruaueram, desumpta. perrarò enim publica gymnasia introibam. neque tamē me latebat, quod Cicero quadam epistola ad Trebatium scribit, ius ciuile non tam ex libris, quanquam plurimi sint, cognosci posse, q̄ doctorē et desiderare; sed accidit mihi infeliciter, ut parū ex doctorū uoce addiscerē. Neq. uelim tamē aliquis existimet, non propterea eos optimos esse Jurisconsultos, me iudicasse. Sed probè nouerā, id illos sectari institutū, quod adolescentib. probaretur, ne, si aliter facerēt, soli in scholis relinquerētur, vt quādoq. prudētiorib. quoque cū insipiētū turba degentib. similes se ijs ostendere. sit necesse. Quis, n. nesciat, q̄ multi hodie iuuenes Pataniū accedūt lætentib. ad huc labris, & vix è Grammatices uberib. euulsi? qui regulas quasdā, & sophismata ediscētes, triduo in corona doctorū uiroū audent Jurisconsultos profiteri? atq; hāc sibi solidā putāt doctrinā, q̄ cauillationib. cōstet: quib. quid magis contrarium iuri, quod esse dicimus artem boni, & equi? Horū ego turbiditas turbas semper aufugi, eosq; mi

hi selegi socios, qui optimis essent morib. & recto iudicio, quibuse
& studia, & curas partiri cōsueni. Quūmq. iisdē mea scripta cōica-
sem, (q̄ nec pauca profectō sunt, si tres illi anni spectētur, quos malē
cōtriuērā) coegerūt, ut anteq̄ Patauiō discederē, aliquid in lucē emit-
terē, tū ut parentib. meis, & cognatis ostenderē, nō oīno me oleum, &
operā perdidisse; tūm vt sibi quoq. rem gratā facerē, qui q̄ me dili-
gāt, scriptis ēt meis delectantur. Miebant quoq; vsui id vobis, huma-
nissimi adolescentes, & delectationi futurū: quod si ita erit, gloriabor
sanē, operā me non lusisse. Hunc igitur ad Caij Institutiones Commē-
tariū ad veterē iuris disciplinā adcomodatū, sed qui nec nouā negli-
gat, accipite, & probate, non vt ego quidē mereor, sed vt amicorum
meorū, qui hunc vobis inter cēteras meas lucubratiunculas donādū
elegerunt, iudiciū probetis. Licet. n. quandoq. ab Aretinis, à Porcijs,
à Bartolis abstinere; immō & conducir: Nam adfirmo vobis, (vsur-
pabo autē verba dēserti scriptoris) Qui inter isthac tm̄ nutriun-
tur, nō magis sapere pnt, q̄ bene olere, q̄ in culina habitāt.
Id & quidā ex Italis nostris, & plures ex Trāsalpinis videre ten-
tātes pristino nitorē Iurisprudentiā donare: ac magna quidē ex par-
te fecerunt. Reliquū modō à vobis speratur; quib. si studiū quoq. meū
probatū iri cognoscā, cognoscā ēt calcar additum currenti equo. Hęc
scripsi, hęc edidi adolescentib. adolescens, scholasticus scholasticis,
non istis seuera frontis, & grauis supercilij. qui si tamen hisce minu-
tis manus admouerint, sciant se cum pueris ludere, ac ueluti sapientif-
simus Socrates filiolis obsequens, equitate in arundine longa.

DE CAIO.

CAIUS clarissimus Iurisconsultus quis fue-
rit, quoq; tpe floruerit, alij alia tradidere,
longēq. à scopo aberrarunt. Quidam. n. Fla-
uium illū Appij cęci scribā putarunt, cuius
mentio est in l. 2. de Orig. iur. & apud Li-
uiū lib. 9 in fi. & alios: quidā C. Liuiū Dru-
sum, quē nōiat Cicero lib. 5. Tuscul. & Cel-
sus in l. 28. de A. E. emtio. Quidā ex Seruij
auditoribus existimarunt, quod & Bernar-
dinus Rutilius videtur sensisse: propterea quod Caius nominetur ūter
Seruij auditores à Pōponio in l. 2. de Orig. iur. quo tamē in loco vox
illa **CAIUS** delenda est, ut rectē animaduertit Cuiacius, alioquin

non

non decem, ut esse dicuntur à Pomponio, sed undecim foret. Alij Caium Cassium credidere, à quo Cassianorū familia descendit. quorum opiniones refelluntur ab Ant. Augustino lib. 1. Emend. ca. 5. Atq. hi quemadmodum antiquiorē fecerunt, ita alij iuniorē, quā par erat, ac postremis t'pib. natū existimarunt. quippe qui arbitrati sint, eū Caracallæ tēpestatē vixisse, nonnulli Theodosio, aut Arcadio imperatōe decepti Epitome institutionū, q̄ exponēdā suscepimus. Alij ridiculē ēt Iustiniani t'pib. q̄ eū quodā loco suū appeller, q̄ oīa falsa esse patebunt ex ipsiusmet Caij testimonio. nā ipsum uixisse sub Marco Aurelio Antonino Philosopho liquet ex leg. 9. D. ad S. C. Tertullianū, vbi Caius scribens ad Senatuscōsultum Orficianum ita ait: Sacratissimi Principis nostri oratione cauetur, ut matris in testatæ hēditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erūt, p'tineat. Nā his uerbis denotari M. Aureliū, uel ex Iustiniano patet, qui in princ. Instit. ad S. C. Orfic. inquit: Liberi ad bona matrum intestatorum admittuntur ex S. C. Orficiano, & Orficio, & Rufo Coss. effectum est Diui Marci t'pibus, qui fuit annus Christi Domini nostri 179. ab vrbe condita 930. quū & Cōmodus imperabat adscitus in partē Imperij ab Aurelio anno p'cedenti. itaque non tam M. Aurelij, q̄ utriusq. orationē sequutū fuisse Senatuscōsultū Orficianum, tradit Vlpianus in frag. reg. tit. 26. Hinc ergo colligere licet, nixisse Caium t'pē M. Aurelij, quem subindicat ēt in l. 73. de lega. 1. Nam quod censuit Cuiacius in posteriorib. notis ad Instit. Iustin. eum fuisse Hadriani, siue Antonini Pij tēporibus, non inuicis quidem admiserim, dummodo non floruisse eū ijs temporibus, nec tanquā Iurisconsultum fuisse cognitum concedatur. quod enim inquit in l. 42. de Donat. int. vir. & vx. Nupex indulgentia principis Antonini, &c. sanē & Aurelium pōt intelligere, qui Antoninus quoq. dicebatur. Sed & ipse potius credam Antoninum Pium indicari, quem tamen iam antē obijisse, q̄ hæc scriberet Caius, facile credendum est, quia principis nostri dixisset, ut de Aurelio fecit. Sic etiam Imperatorem Antoninum nominat in l. 11. de Iuris d. om. iud. absque NOSTRI appellatione. demum id apertissimum est, quia in ceteris omnibus locis hunc Antoninū appellat DIVV M. ut in l. 1. de lu. pers. l. 56. de lega. 2. l. 96. de leg. 3. l. 90. de Cond. & dem. l. 63. §. rescripto, Ad S. C. Trebell. quod nomē Imperatorib. tantūm vita functis competeat, utiq. postquā Senatus (ne impia superstītio ferebat) inter Diuos retulisset. Adolecentulus igitur, aut etiā puer temporibus Antonini Caius fuerat, sicut

&

& Hadriani, quod demonstrat in l. 8. de Reb. dub. quum ait: Et no-
 stra quidem ætate Serapias Alexandrina mulier ad Diuum
 Hadrianum perducta est, &c. sic & Diuum Hadrianum nomi-
 nat in l. 26. de Fideiusoribus, & man. Quam verò celebris fuerit Iu-
 risconsultus, eius scripta produunt, quæ multa quidem confecit: hec q̄.
 potissimam recensentur. Ad Edictum provinciale libri duo, & tri-
 ginta. Ad leges libri quiddecim Ad edictū vrbicū libri duodecim, q̄
 soli tempore Iustiniani reperti sunt, plures enim scripserat. Aureo-
 rum, seu rerum quotidianarum libri septem. Ad leges duodecim ta-
 bularum libri sex. De verborum obligationibus libri tres. De manu
 missionibus libri tres. Fideicommissorum libri duo. De Casibus liber
 singularis. Regularum liber singularis. Dotalitiorum liber singula-
 ris. Ad formulam Hypothecariam liber singularis. Ad edictum g-
 dilium Curulium libri duo. De tacitis fideicommissis liber singula-
 ris. Ad Senatusconsultum Tertullianum liber singularis. Ad Sena-
 tusconsultum Orficiam liber singularis. Ad legem Glicia liber
 singularis. Regularū libri tres. de Origine vocabulorū liber singula-
 ris. Institutionum libri tres, quorum fragmenta nos collegimus, &
 interpretamur. Caij magna erat auctoritas, ut eius uolumina publicè
 prelegerentur, ut tradit Iustin. Constit. Omnem, quæ digesta præce-
 dit. Eiusdem quoq; scripta ab Impp. Theodosio, & Valentiniano con-
 firmata sunt, ut iuris haberent auctoritatem, l. vn. C. Theo. de Resp.
 Prud. Et eius libri Grammaticis, & alijs doctis viris familiares e-
 rant. Itaq; citatur à Boetio non semel in Comment. Topic. Cicer. ab
 Agelliolib. 11. cap. 17. à Prisciano lib. 6. à Diomede lib. 1. cap. 4. à
 Seruio lib. 3. Georg. à Papiano nouitio Iuriscōsulto in Respōsis ti. 5.

DE NOMINE CAII.

MIRUM profectò uideri potest, celeberrimū
 hunc Iuriscōsultum solo tantum prænomi-
 ne notum esse: ut nec nomen eius, nec co-
 gnomen ullum exstet: quum tamen anti-
 quitus etiam uilissimi homines sua nomina
 haberēt, & cognomina. Quin vnusquisq;
 nomine potius, aut cognomine appellaba-
 tur, quàm prænomine. Itaque C. Iulius Cæ-
 sar, aut Iulius, aut Cæsar uocatur, non Ca-
 ius. Sic M. Tullius Cicero, Tullius magis, aut Cicero dī, q̄ Marcus.
 Sunt,

Sunt, quæ putantur, eum ex Cassiorum familia fuisse, sed nulla sufficienti ratione. Sunt, qui existunt, dictum fuisse Caium Lelium, quia quæ Caius refert in l. 8. de Reb. dub. ea Paulus in l. 3. D. si pars hered. pet. Lelium scripsisse adfirmat Verum nihil obstat, quominus & Lelius, & Caius historiam eandem recensuerint, quum præsertim Lelium id vidisse appareat, at Caius magis narret tanquam ab alio acceptum. Nominatur etiam idem Lelius Iuriconsultus ab eodem Paulo in l. 43. de Petit. hered. Estque sine dubio Lelius Felix, cuius fragmenta quedam sunt apud Agellium lib. 15. cap. 27. Scripserunt alij Caium cognominatum fuisse NOSTRYM, propterea quæ ita appellatur à Pomponio in l. pen. de stip. seru. item à Iustiniano in Proemio Digestorum, in Proem. Institutionum, & in §. item lex Cornelia, Inst. de Pub. Iud. quod non ita facile admittendum arbitror: potuit enim illum Pomponius eo modo appellare in benevolentia, & amicitia significationem, quia eodem tempore uixit. At Iustinianus sic nominat, quia eo plurimum est usus, ut & ipse fatetur. Sic Paulus, & Tryphonius dicere solent, Scæuola noster, quia hoc auctore sepius utuntur, quod & Cuiacius notauit. Quauquam non desint, qui dicant, ideo à Iustiniano Nostrum appellatum, quia is Caius fuerit Christianus, quum tamē à nemine hoc disci possit, ut hi se magis diuinatores, quæ historicos demonstrant. Sanè & Caligulæ Imperatorē notatum tantummodo Caium ex Suetonio, & alijs apparet. Et quatuordecim Martyres Caios duntaxat uocatos pia docent historia, præsertim Romanum Martyrologium: at optimi illi Christiani unico tantum nomine ut plurimum contenti erant. Ceterum Caij nomen Romanis per quæ celebre fuit, ut et significat nuptialis illa formula, Vbi tu Caius, ego Caia. & hilari erat appellatio, nam Caij dicti à gaudio parētū, ait C. Titius Probus, qui libellum conscripsit de Nominibus, Prænom. &c. qui etiam Valerio Maximo ad scribitur. Itaque nunc Hetrusci uernaculo idiomate iucundas, lætasque Gaias quædoque uocant, quo uocabulo, Dantes, Boccacius, Petrarca, & ceteri usi sunt. Quæ obrem neque absurde quis existimari, non tantum prænomine, sed & cognomine aliquæ appellari Caium, sicut et Caius dictus est Seruus in l. 9. C. de Oper. liber. nam is à L. Titio manumissus, L. Titius Caius uocatus esset, sumebant enim patronorum nomina nomine suo in cognomen mutato, qua de re non nihil Agellius lib. 4. ad fin. c. 20. Quamuis autem in Florentinis Pandectis scribatur perpetuo Gaius, non Caius, nos tamen edocti Romanæ scriptiois usum, iustissimum id existimauimus. Næ etsi multa prius scriberet C. littera,

vera, quae sono G pronunciarent, demumq. eadem etiam hac posterio-
 re littera scribere cepissent, auctore Varrone, & Festo, alijsq. postq̄
 eam Carbilus Spurius inuenit, ut ait Plutarchus Problem. 5 4. ta-
 men prior illa littera in Caiq, & Cneo remansit. qua de re idoneum
 dabo fideiussores Quintilianum, qui lib. 1. cap. 7. sic ait: Quid quē
 scribunt aliter q̄ enunciant? nam & Gaius C littera notat,
 q̄ inuersa C mulierē declarat, q̄ tā Caias esse vocitatas, q̄
 Caios ēt ex nuptialibus sacris apparet. nec Gneus eam litte-
 ram in prænominis nota accipit, qua sonat. Denique in vetu-
 stis marmoribus semper CAIVS insculptus est, non GAIVS.

DE INSTITVTIONIBVS CAII

QUANTVM Iustinianus in Oratione ad
 antecessores, scribat Institutiones suas ex
 omni penē ueterum Institutionum corpo-
 re confectas esse, tamen in Proemio Institu-
 tionum fatetur, illud opus p̄cipuē ex Caij
 Institutionib. esse compositum. Ac sanē li-
 bellus Iustiniani cum hisce Caij fragmen-
 tis, & Epitome collatus ostendet, quam ro-
 tus. serē ex ijs transcriptus sit. ex quo pra-
 stantia Caij cōprobatur, & eius Institutionū, q̄ quidē eius p̄deris, &
 auctoritatis erāt, ut ab Antecessoribus publicē discipulis explicarē-
 tur, p̄missis alijs aliorū Jurisconsultorū, ut patet ex eadē Oratione,
 seu Epistola, q̄ Pandectas praecedit. Constabāt uerō haec Institutiones
 ex trib. libris, quorū primus personas, earumq. statū cōtinebat, secun-
 dus Res cōplectebatur, earumq. adq̄sitiones, & dominia; tertio disse-
 rebatur de Obligationib. q̄ apparet ex inscriptione l. 2. de Oblig. &
 act. cui fides magis est adhibenda q̄ auctori Epitomes, qui duos tan-
 tum libros facit, quoniā is ēt plura capita cōfundit, q̄ nos segrega-
 mus, & causā in Commentario patefacimus. Ac demum satius est
 existimare, ordinē, quē diximus, à Caio obseruari. Index cerē Juris
 consultorum, qui Pandectas Florentinas anteit, quatuor fuisse libros
 denotat: sic. v. Characterib. partim Graecis, partim Latinis scriptum
 bēt: INSTITVTION BIBAIA TECCAPA. quod an probat
 dū sit, nescio. certē qui Epitomen cōfesit, post obligationū tractatū
 nihil addidit, non omisurus fortasse siquid ulterius fuisset. Ego sa-
 nē

F

ne auctoritati illius Indicis non multū defero, neq. puto à Pandectarū cōpilatorib. fuisse conscriptū, quia & alia errata cōtinet, & plures in eo desunt Iuriscōsultorū libri, qui in Digesta sunt relati, in q̄b. neq. minimū qdē huius quarti libri fragmentum exstat. facile autē hmōi error manare potuit ex Iustiniani Institutionib. q̄ in quatuor libros sūt distincta. Qua verò fragmēta ex hisce trib. Caij superāt, oīs collegimus, & eo ordine iter Epitomē disposuimus, q̄ aptior n̄is est.

DE EPITOME INSTITVTIONVM Caij, eiusq̄ue Auctore.

MAGNIS negotiorū facere visa est Epitome illa, q̄ titulū Institutionū Caij praeferat. Quidā. n. putarunt, uerē esse Institutiones Caij, ac propterea in non paucos errores inciderūt, dām multa dixisse Caium adfirmarunt, q̄ nec per sōnū quidē dicere potuerat, ut omittamus Latinitatē illā parā latinam. Alij hoc perspicētes non Caij hoc opus, sed alterius absq̄. noīe esse credidere, erroreq̄. librariorū factū, ut Caij nomen in fronte gereret. Nōnulli quoq̄. Caij quidē hoc esse opus, ac non illius Caij celebris Iuriscōsul. t̄, sed alterius eiusdē noīis, qui Theodosii etate, aut ēt paulō ante Iustinianū uixerit. solentq̄. appellare Carium Iuniorē. Hiq̄. omnes toto (ut dicitur) celo aberrarunt. At illi rectē censuere, qui dixerunt, & esse Caij, & non esse: hoc est, esse quidē Institutiones Caij, sed in cōpē dio redactas ab Aniano Consiliario Alarici Regis Visigothorū, quibusdā detractis, & immutatis. qua sententia praecipuē fuit clarissimi viri Iacobi Cuiacij in praefatione ad Codicem Theodosianum. Idq̄. uerissimū esse, clarē cōstabit ex multis argumentis, q̄. Commentariū hunc meū legentibus occurrēt. Operapretium autē erit, quo t̄p̄e id. Cuianus fecerit, discutere. Alaricus Visigothorū Rex nonus ab illo Alarico, qui Italiā ingressus est, Tolose regnabat, ut uidere est apud Iornandē de Rebus Geticis Cap. 47. Successerat autē Eurico patri, q̄ quo fuerit anno, declarat Isidorus in Chron. Goth. sic scribēs: Era DXXII. anno XI. Zenonis Imperatoris, Eurico mortuo Alaricus filius eius apud Tolōensē urbē princeps Gothorū efficit, eosq̄. rexit annis viginti tribus. Fuit autē is annus Christi

Christi 483. Quam igitur Alaricus, & Gothos subditos haberet, et Romanos, ac Gothi moribus, & consuetudine potius uterentur, Romani legibus Romanis, tentavit paulatim, & Romanos trahere ad Gothorum instituta. Itaque quam pater eius Euricus Gothis etiam leges scriptas dare cepisset, de quo hec Isidor. Sub hoc Rege Gothi legum instituta scriptis habere ceperunt. nam antea tantum moribus, & consuetudine tenebantur: Alaricus negotium mandavit Aniano viro spectabili, ut ex omni Romana Iuris prudentia quedam decerneret, suasque interpretationes adderet, que ad Gothorum instituta non omnino abhorrerent: quod ille anno vicefimo secundo Regni Alarici, Christi vero 504. exsequutus est; coniecitque in unum uolumen Codicem Theodosianum, Codicem Hermogenianum, & Gregorianum, Pauli receptas sententias, Caji Institutiones, & alia Iuriconsultorum, & Imperatorum responsa, & placita, sed, ut ei libitum, detruncata, & falsis expositionibus deturpata, quae omnia apparent tum ex Commonitorio Alarici Codici Theodosiano praefixo, tum ex Interpretatione eiusdem Aniani ad l. vn. C. Theod. de Respon. Pruden. Tam vero Aniani Glossae, quam leges ipse iuris habebant auctoritatem, quod uel ex hoc apparet, quia Gratianus canonum collector 2. que. 6. Theodosianas leges (ut ipse ait) adducens, caput 22. c. 25. & 26 scribit ex Aniani interpretationibus ad Pauli Sent. lib. 5. tit. 33. tit. 35. & 36. omissis Pauli verbis. Neque vero ea res Gothos fefellit, nam eo tandem ventum est, ut Rex Chindasuinus prohibuerit amplius uti Romanis legibus; quod habetur in legib. Unifigothor. lib. 2. tit. 1. cap. 9. Ceterum Institutiones Caji pessimis modis ab Aniano acceptae sunt: nam quam eas per omnium manus uersari perspiccret, non, ut in ceteris, contextui adiunxit interpretationes, sed confecto ex ijs breuiario adulterinum supposuit partum, hocque commento hominibus imposuit, ut crederent, id Caium scripsisse, quod ipse aut ex nouo iure, aut ex suo capite confinxerat. Atque hoc illud est, quod nos pluribus in locis Commentarij nostri patefecimus. Diuissimus autem hanc Epitomen in plura capita, aliter ac Anianus fecerat, notato tamen ad oram paginae ordine ueterum editionum.

C A I I
I N S T I T V T I O N V M
L I B E R P R I M V S,
C V M
H I E R O N Y M I A L E A N D R I
C O M M E N T A R I O.

De Iure gentium, & Ciuili. Cap. I:

C A I V S.

MNES populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est; vocaturque ius Ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custoditur; vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

Ierony. Alean. Comm.

A

Ania-

Institutionum Caij

A Nianus, qui (ut satis apparet) rededit in Epitomen institutionum Caij, multa omisit, nec tantum particulas capitulum, sed & capita integra, ac quod Caius tribus libris, ipse duobus complexus est. cerè compendium non habet huius fragmenti, quod existat in l. 9. D. de Inst. & in: & apud Iustinianum sub tit. de du. nat. gent. & Ciuli. idque nos titulo DE IURE GENTIUM, ET CIVILI munivimus.

QUI LEGIBUS.] Non hoc demonstrat, ut quidam sint populi, qui sine legibus moribusve vivunt, quod enim referat, non propterea restringit. Sed ait, quum omnes populi legibus, moribusve vivunt, partim suo proprio, partim communium iure utuntur. quod intellexit Theophilus; quum ait: Omnes igitur populi aut scripto iure utuntur, aut non scripto; & alias proprio, idest civili, alias communi, idest iure gentium. Jus scriptum lex est, ius non scriptum consuetudo, feruores. & utrumque ius apud Romanos est, l. 6. de inst. & iu. §. constat. Inst. de iu. nat. gen. & ci. at ea ratio, ut quum scriptis legibus non utimur, id custodiri oporteat, quod moribus & consuetudine inductum est, l. de quibus, D. de legib. Athenienses scripto solummodo iure, Lacedaemonij moribus tantum vivebant, §. sine scripto, Inst. de iu. nat. gen. & ci.

QUOD VERO NATURALIS RATIO.] Quod naturali ratione inter omnes homines peraeque observatur, ait idem Caius l. 2. aureorum. l. 1. de Adq. rer. dom.

VOCATURQUE IUS GENTIUM.] Quod & naturale vocat Cicero lib. 2. de Invent. Rhet. lib. 2. de legib. lib. 3. Offic. & Iustinian. §. ult. Inst. hoc titu. §. 1. & §. singulorum, de Rer. diuis. Ex hoc iure introducta sunt bella, & captiuitates, & seruitutes, & manumissiones: discretas gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emptiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes instituta, exceptis quibusdam, quae a iure civili introductae sunt. illud etiam, ut vim, atque iniuriam propulsemus, ut hominem homini insidiari nefas sit, l. 3. l. 4. l. 5. de inst. & iu. §. Ius autem gent. Inst. hoc tit. Iuris gentium quoque est erga Deum religio, ut parentibus, & patriam pareamus, l. 2. de Inst. & iu. Nec verò divisionem nostrorum interpretum admittit, qui aiunt, ius gentium duplex esse, Primarium scilicet (ut eorum verbis utar) & secundarium: Primarium esse rationem a Deo nobis insitam, ex qua fiat, ut Deum veneremus, parentibus pareamus, & huiusmodi. nam quum quaerimus, quid sit ius gentium, non rationem

ipsum ipsam addebat esse, quis enim rationem ius dicit? sed quod naturalis ratio inter omnes homines constituitur, idque apud omnes populos peraeque custoditur. Propterea quod de Religione dicitur, non hoc est, ut consideremus singulos homines per se de diuinis cogitare, & animo, proprioque actu Deum venerari, quod & Elephantos facere quidam scribunt, sed apud omnes gentes receptum esse, ut vigeant religiones, tēpla edificentur, sacerdotes creentur, ritus, ceremoniae sacrificia instituantur, quae qui neglexerit, supplicio aliquo mulctatur. pariter ut filij parentibus pareant, communi omnium iure custoditur, ut qui inobedientes, & contumaces aduersus parentes fuerint, pœna aliqua coerceantur. quod sensu auctor Rhet. ad Heren. qui lib. 2. ait: natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. id vero, quod scribit Pomponius in d. l. 2. de iust. & in. scriptum videtur ex Xenophoni li. de Dict. & fact. Socra. ait enim. Καί γὰρ πρὸς τὸν ἀνθρώπου νόμον τῶν νόμων ἡ θεὸς οὐ βεβήκει καὶ οὐδὲν ἄλλο τι μᾶλλον, ἢ τὰς ἄλλων νόμους. hoc est. Etenim apud omnes homines prima lex est, Deos venerari: insuper ut parentibus honorem habeamus, vniuersalis lex est.

C A P V S.

OMne ius, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones,

Habetur hoc fragmentum in l. 1. D. de statu hom. & in S. ult. Inst. hoc ius non est autem cum superiori deo coniungendum, ut non pro certo habeamus, quodam deesse, ea scilicet, aut similia, quae Iustinianus inter verumque enumerat. nempe Romanos tam proprio, quam communi iure uti: proprium ius, aut scriptum esse, aut non scriptum: Scriptum constare lege, plebiscito, Senatusc. Principum placitis, magistratuum edictis, responsis prudentium. haecque omnia abundè declarasse. Nunc accedit ad applicationem vniuersi iuris, ut vel ad personas spectet, vel ad res, vel ad actiones. quae ipse sic digessit, ut primo libro de personis loquatur; Secundo de rebus tractet; Tertio de actionibus differat, aut potius de obligationibus, quae matres actionum sunt: quem ordinem non seruauit Iustinianus, qui in quatuor libros Institutiones suas disposuit.

A 2 AD

Institutionum Caij

AD RES.] Hoc nomine omnes contractus, & modi intelligi debent, quibus res adquiruntur.

De iure personarum. Cap. II.

C A I V S.

33
33
33

Umma itaque de iure personarum diuisio hæc est, quod omnes homines, aut liberi sunt, aut serui.

EX l. 3. de Satu. hom. hoc caput titulum de **IURE PERSONARVM** præferre debet, etiam Iustiniani Institutiones demonstrant. qui autem epitome confecit, is (credo) ex suo capite capita diuisit, & titulos adfixit: **SYMMA**] maxima, prima, quæ maiores partes sub se continet, quam reliquæ personarum diuisiones.

AUT LIBERI SUNT, AUT SERUI.] Vnusquisque aut omnino liber est, aut omnino seruus. nemo est, qui pro parte sit liber, pro parte seruus. & quamquam libertas τὸ μάλλον καὶ τὸ ἧττον recipiat, meliori enim libertate fruuntur ij, qui ingenui sunt, quam qui libertini: rursus ex libertinis melior erat conditio ciuium Romanorum, quam Latinorum, aut Dedititiorum, & Latinorum melior, quam Dedititiorum. nihilominus omnes liberi sunt, nec quamquam pro parte seruus est. ut seruorum conditio nullam prorsus admittit differentiam, S. vlt. Inst. de iu. pers. quamuis enim quidam diuorem, quidam minus acerbam seruiant seruitutem, non tamen constituit ius civile, minus hosce seruos esse, quam illos: & ut Theophilus ait, scindi in species seruitus non potest.

E P I T O M E.

Lib. j.
tit. 1.

CAij institutionum liber primus dicit, omnes homines, aut liberos esse, aut seruos.

ET si fragmenta Institutionum Caij non exstarent, hoc tamen initium veritatem patefaceret, & vna initium secundi libri.

Sed

EPI TOM B.

Sed & ex ipsis, qui liberi sunt, alios esse ingenuos, Lib.j.
 alios libertinos: Ingenuos, qui ingenui nati sunt: tit.j.
 Libertinos, qui iusta seruitute manumissi liberi fiunt.

Valde dubito, Aniamm. omisisse definitionem libertatis, & seruitutem, quam alteram Florentinus dixit esse naturalem facultatem eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut iure prohibetur: alteram esse constitutionem iurisperitorum, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur, l. 4. de statu ho. §. 1. Infr. de in. pers. **QVI INGENUUS NATI SUNT.** Idem per idem explicat non videtur. **De Carci. ann.** quidem in suis Institutionibus ingenuos esse dicit, qui ex matre libera nati sunt, l. 5. de statu hom. Insti. in. ingenuum aut, qui statim ut natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis natus, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino, & altero ingenuo, siue etiam ex patre seruo, matre libera, §. 1. Inst. de ingen. Forè verò (si non potius **QVI LIBERI NATI SUNT** scripsit Cuius) respexit ad priscam libertinorum appellationem: nam si quis rectè Iuristis Institutionem, & regulas perspexerit, ut debuit multa ad antiquorum temporum usum spectantia. Constat autem olim falsum fuisse, ingenuos esse omnes, qui matre libera nati sunt, nam qui matre libera, patre libertino nascebantur, libertini dicebantur, non ingenui: id patet ex Sueton. Claud. cap. 24. dum ait; Laticlavum, quamuis initio affirmasset non lecturum Senatorem, nisi cuius Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit, sed sub conditione, si prius ab equite Romano adoptatus esset: ac sic quoque reprehensionem verens, & Ap. Cæcum censorem, generis sui, roactorem libertinorum filios in Senatum allegisse docuit, ignarus, temporibus Appii, & deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. quod & apud Ciceronem intelligi reor in Orat. pro Cluentio, eo loco: nam Popitium, quod erat libertini filius, in Senatum non legit. Post illa tempora ingenuus erat, qui liber nascebatur, praterquam in casu l. cum inter, l. 4. C. de fideicommiss. lib. Hodie omnis indistinctè non solum nascuntur, sed manumissi in-
 Hier. Alean. Comm. A 3 genui

Institutionum. C. III

genui statim fiunt, Nou. 78.

NATI SUNT.] Et ipse eodem statu permanserint; nam si quis natus ingenuus sit, postea aliqua ratione in seruitutem deueniat, nō ingenuus tunc, sed. seruus est, qui si manumittatur, libertinus, non ingenuus erit, l. liber homo, 21. de statu hom. At etiam qui ingenui nati non sunt, ex post facto iuris interuentu, ingenui fiunt. vt ecce, si libertinus à Principe natalibus suis restitutus fuerit, illis enim natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur, quomō seruus natus esset, hic enim quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, acque si ingenuus natus esset, l. 2. de Natal. restit. non ita qui ius aureorum annulorum accepit, is enim verè ingenuus non fit; quantū ius ingenuus habetur, l. pen. de iu. aut. an. l. 3. de bon. liber. itaque qui ius aureorum annulorum impetrauit, patrono reuerentiam exhibere debet, l. 10. de ius. voc. deniq. ius aureorum annulorum non statim ingenuitatis, sed imaginem libertinis dat, l. 2. C. de iu. aut. an.

LIBERI FIUNT.] Hac Antonius diligentissimis declaratione; nam quid opus fuit dicere LIBERI FIUNT? quasi verò aliqui ex iusta seruitute manumissi liberi non fiunt. Certè qui rectè manumissi sunt, amplius serui non sunt, ac qui serui non sunt, liberos esse fatendum est. summa namquā diuisio personarum est, omnes homines aut liberos esse, aut seruos. Cuius ea verba omisit, cuius hæc sunt in l. 6. de statu hom. §. 1. Inst. de Libert.

C A I V S.

Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

Olim (vt docuimus) libertini erant filij eorum, qui serui esse deserant, hodie ingenui sunt. Sed alia ratione discrepant inter se hæc appellationes, quia libertus refertur ad patronum, sicut patronus ad libertum, & (vt dicunt) correlatiue sunt inter se nomina, ut quomō filium dicimus, respicimus patrem, quomō patrem, ad filium cogitatio tenet. Libertini autem appellatio generis conditionem respicit, itaque si quis dixerimus seruum non esse, sed nec ingenuum, tunc libertinum fatobimur, atque hæc ex Vlpiano probari possum, l. vlt. si libert. inge. esse di. §. Mod. l. 1. de excusat. **EX POSTA SERVITVTI &.**] In ista seruitus est in iure cōproba

ta, ut eorum qui in bello capti sunt, ut vernarum, hoc est, qui domi nascuntur, ut qui maiores. *Ex. C. unil. ignoscunt se venundari sint passi pretij participandi gratia. hique manumissi libertini fiunt: qui aliter in seruitute sunt, manumissi ingenui remanent. aliud enim est seruum esse, aliud seruire, ut ait Fabius lib. 5. cap. 10. qui a latronculis, & prædonibus capiuntur, seruiunt quidem, sed serui non sunt, l. hostes, l. latrones, de Capt. & postl. reu. pariter qui in ciuilibus dissensionibus capiuntur, l. si quis, 21. §. vlt. eod. titu. & qui ignarus status sui diutino tempore seruiuit, l. 2. C. de ingen. man. sic ij, qui nexa in seruitutem creditoribus addiebantur, de quibus sic Quintilian. lib. 7. cap. 4. Circa propria, ac differentia magna subtilitas, ut quum queritur, an addictus, quem lex seruire, donec soluerit, iubet, seruus sit. altera pars finit ita: Seruus est, qui est iure in seruitute. altera, qui in seruitute est eo iure, quo seruius, aut, ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. quæ finitio etiam si constat equo, nisi tamen proprijs, & differentibus adiuetur iuris est: dicit enim aduersarius seruite eam seruitutem, aut eo iure, quo seruum. Videamus ergo propria, differentiaque liberorum, quæ libro quinto leuiter in transitu attingerem. Seruus quum manumittitur, fit libertinus, Addictus recepta libertate est ingenuus: Seruus inuito domino libertatem non consequitur, Addictus soluendo: citra voluntatem domini consequitur; ad seruum nulla lex pertinet; Addictus legem habet, &c. *Theophilus non contentus iusta seruitute, addit & legitima, at quam affert rationem satis non percipio: mihi quidem iusta seruitus appellatione abundè intelligi ea videtur, quam Caius. intendit. Ceterum non me lateat, iustam seruitutem posse dici salterius serui, qui mihi bona fide serui, l. & generaliter, 28. de Noxa. est. & liberi hominis, quem bona fide possideo, l. si seruus, 34. de stipul. seruo.**

MANUMISSI SUNT.] Seruitus contra naturam est, §. 1. Inst. de in. pers. at vitium hoc necessarium fuit. inuentum est tamen manumissionis remedium, sed non omnino natura seruiens, neque enim plenam tribuit libertatem. Quid ergo si dominus seruū manumittēs paciscatur, velle se eū esse ingenuū? ac pōt quidē dominus patronatus hodie remittere, l. vlt. C. de Bon. lib. facere tamen nō pōt, ut is libertina cōditionis nā sit, l. ingenui, C. de inge. man. re. Et de Seneca Epi. 31. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata.

Institutionum Caij

E P I T O M E.

Lib. j. **I**ngenuorum omnium vnus status est. libertorum ve-
tit. j. **I**rò ideo non vnus, quia tria sunt genera libertorum;
quia liberti aut ciues Romani sunt, aut Latini, aut Dedi-
titij. Tamen qui ciues Romani sunt, qui Latini, qui De-
dititij, breuiter explanandum est.

Liberti homines, aut Engenni sunt, aut Libertini. Ingenuorum vnus est genus, aut, vt Dialectici loquuntur, vna est species, atque ea postrema, quae nullas sub se species habet.

IDEO NON VNVS, QVIA &c.] A primis vrbis Ro-
ma cunabulis vna, atque simplex libertas competebar, id est eadem,
quam habebat manumissor, nisi quod libertinus erat, qui manumit-
tebatur, manumissor ingenuus, s. libertinorum, Inst. de Libert. Erat
igitur Ciuis Romanus, qui ex seruo factus fuerat liber: sicque Cice-
ro loquitur pro Corn. Balbo ea loco. Seruos denique bene de
Repub. meritis per sepe libertate, id est ciuitate publicè do-
nari uidebamus. at ea libertas nulla alia manumissione dabatur,
quam tribus illis, quae infra declarantur, censu scilicet, vindicta,
testamento. quod idem Cicero ostendit in Topicis; ubi ex partium
enumeratione argumentum deducit; ad enim: Si neque censu,
neque vindicta, neque testamento liber factus est, non est
liber; neque est vlla earum rerum, non est igitur liber:
omnes enim hic partes manumittendi nominat; nam si eo tempore in
vsu fuissent manumissiones inter amicos, aut per epistolam, haec
liberum fecissent, corrumpet argumentum: prima enim posuio (quae
maioris illi vocant) nullatenus admitteretur, quod & Boetius ibi
dem exsequitur. Neque mouet me, quod in Plauti, Terentijque
Comædijs seruos manumitti uideamus nullo ex his tribus modis,
nam ea actiones inter Gracos, & exterarum gentes, vt plurimum sin-
gubantur, penes quos Romanorum solemnitates in vsu non erant;
vtique enim sicut seruitutes, ita manumissiones iuris gentium sunt,
l. 4. de Inst. & in. & Theophilus in S. Dedititios, Inst. de Libert. natu-
rales vocat manumissiones inter amicos, per mansom, per epistolam,
legitimas vero censu, vindicta, testamento. quod si quis aliter, quâ
uero ex ijs tribus modis manumissus fuerat, non liber esse, sed in li-
bertate morari dicebatur, quod præclare patet ex fragmento Dof-
tbei

thei magistri Grammaticæ, quod cum Theodosiano Codice circum-
fertur; in eo sic est, leuiter à me emendato. Primum ergo videa-
mus quale est, quod dicitur, eos qui inter amicos apud ve-
teres manumittebantur, non esse liberos, sed domini vo-
luntate in libertate morari, & tantùm seruiendi metu di-
mitti. Antea enim vna libertas erat vindicta, uel testamē-
to, uel censu, ex qua ciuitas Romana competit manumif-
sis, quæ appellatur legitima libertas. Hi autem, qui domi-
ni uoluntate in libertate erant, manebant serui, & si manu-
missores audebant in seruitutem denuò eos per vim du-
cere; interueniebat Prætor, & non permittebat manumif-
sum seruire. Omnia tamen tanquàm seruus adquirebat
manumissori: & siquid stipulabatur, uel si per scripturâ
acceperat, uel ex quacunque causa alia adquisierat, domi-
ni hoc faciebat. quare is quodammodo seruus erat, at seruitutē
non seruiebat interposita Prætoris auctoritate. in libertate igitur
morabatur, at non in ea libertate, qua ciues Rom. quam legitimam
Dositheus appellat, Vlpianus in fragmen. iustam, ut & Sueton. Au-
gu. cap. 40. Seruos non contentus multis difficultatibus a li-
berrate iusta remouisse, quum & de numero, & de condi-
tione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curiose
cauisset, hoc quoque adiecit, & c. eodem quoque capite proba-
tur, quod nos diximus, ijs temporibus Ciuitatem Romanam cum li-
bertate semper fuisse coniunctam, sic enim de Augusto scribit;
magni præterea existimans sincerum, atque ab omni col-
lutione peregrini, ac seruilis sanguinis incorruptum serua-
re populum, & ciuitatem Rom. parcissimè dedit, & manu-
mittendi modum terminauit, qui igitur ijs tribus modis manu-
missus non erat, quamuis in libertate morabatur, tamen liber dici
uerè non poterat, quod etiam ex Vlpiano apparet, qui in Fragment.
Regular. tit. 1. ait. Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege
Iunia, qua lege Latini sunt nominati inter ami-
cos manumissi. desunt enim quedam,
qua hanc sententiam antecedeabant,
quibus verisimile est di-
ctum fuisse, nullos
ex seruis
existisse liberos, nisi qui vno ex ijs tribus modis
manumissus esset.

De Libertinis, Cap. III.

E P I T O M E.

Lib.
tit.,

Cives Romani sunt, qui his tribus modis, idest testamento, aut in Ecclesia, aut ante consulem fuerint manumissi.

Hic tertium caput distinximus, quod epitomator non servavit, qui id sub primo capite habet cum inscriptione **DE LIBERTATIBVS SERVORVM.** nos titulum posuimus **DE LIBERTINIS** sequenti *Vlpianum* in fragmentis, & *Iustinianum* in Institutionibus.

[**CIVES ROMANI.**] Una olim libertas erat, eaque Ciuum Romanorum, vt declaratum est; ceperunt postea tria esse genera libertorum, nam qui manumittebantur, modo maiorem, & iustam libertatem consequebantur, & fiebant Cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege *Iunia Norbana* fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege *Aelia Sentia* *Dedititij*, *S. Libertinorum*, *Inst. de Libert.* Hic a nobilioribus incipit; declaratque qui liberti Cives Romani fiant.

[**TESTAMENTO.**] Ut testamento manumissi liberi sint, lex 12. tabul. facit, ait *Vlpian.* in *Fragm. tit. 1.* ea enim lege ita cautum fuerat: **PATER FAMILIAS VTI SUPER FAMILIA, PECUNIA QVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO,** vt est apud *Auctor. Rhet. ad Herenn.* & alios. quibus verbis latissima potestas tributa videtur, & hęredis instituedi, & legata, & libertates dandi, vt ait *Pomponius* in l. *Verbis*, 20. de verb. sign. itaque ex latissima hac potestate poterat testator quoscunque seruos, & totam familiam testamento manumittere. at (vt inquit idem *Pomponius*) interpretatione coangustatum est, uel legum, uel auctoritate iura constituentium, nam lege *Caninia* modus terminatus est numero seruorum testamento manumittendorum, de qua in quinto capite erit sermo. modum etiam imposuit lex *Aelia Sentia*, q̄ in fraudẽ creditorum, & patroni manumittere prohibet, aut si manumissor sit minor 20. ann. de qua etiam infra loquemur.

Aute

Ante verò legem Iuniam qui testamento manumittebantur ciues Romani erant, post legem Iuniam hac etiam in parte coangustata est testatoris potestas, nam minor 30. annis seruum manumissus perinde haberi iubetur, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque Latinus sit, ut ait Vlp. in fragm. tit. 1. Pariter qui est in bonis testatoris (de quo domini genere infra cap. 9. verba habebimus) non etiam ex iure Quiritum tempore faciendi testamenti, & mortis testatoris, iustam libertatem non consequitur, ut idem Vlpian. declarat, & Theoph. in §. ult. Inst. de libert. Et qui testamento seruum manumiserat ea conditione, ut Latinus esset, iustam libertatem non consequebatur, sed Latinus fiebat. l. unic. §. illo procul dubio, C. de lat. lib. toll. Similiter si sub conditione libertas data esset, & pendente conditione seruum hæres manumisisset, d. l. un. §. sequen. Testamento autem manumissus ita deum sit liber, si testamentum ualeat, ut ex eo adita sit hæreditas, uel si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatem, l. testamento, 23. l. sciendum, 32. D. de man. testa. uel si heres scriptus per in integrum restitutionem abstinerit hæreditate, l. 3. C. de testam. manum. Modò uerò directa libertas testamento dabatur, hoc modo; Liber esto. Liber sit. Liberum esse iubeo. quam qui consequebantur, nullius liberti erant, l. si necem, de bon. lib. uocabantur autem liberti Orcini, & apud Vlp. in fragm. tit. 2. & in l. directis, 10. C. de testam. manum §. libertas, Inj. tit. de fing. reb. per fid. reli. & alijs locis ab Orco deducto nomine, quasi Orco liberti essent, ad quem descenderat dominus: Theophilus uocat Charbเนียนos, quasi Charontis libertos. Modò fideicommissaria relinquebatur libertas, quum heres rogabatur, ut seruum manumitteret; ut puta; Rogo, fidei committo hæredis mei, ut Stichum seruum manumittat. isque hæredis libertus fiebat. cuius rei titulus est in Pandectis, & Codice. Sicut autem aliena res legati, aut per fideicommissum dari potest, ita alieno seruo libertas fidei commissio (neque enim directa potest) datur, l. libertas, de fideicommiss. liber. tunc enim debet heres seruum redimere, & manumittere, uel magno pretio, si id a testatore sit iussum, l. impuberem, 22. §. si testamentarius, ad leg. Corn. de fals. quod si iussum non sit, iustum precium attenditur, quoniam nec precij computatio pro libertate fieri potest, si pote prore inestimabili. quod si dominus non uendat, extinguetur olim libertas, ut Vlpian. ostendit in fragm. tit. 2. ad si. bon. non deficit, quia possit tempore procedente, ubicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas ex rescripto Alexandri, l. deberi, C. de

Institutionum Caji

de fideicommissa liber. §. libertas. Inst. de sing. reb. per fid. vel. Quid autem si heres, qui rogatus est libertatem dare, (quum ex testamento iusta libertas competat) nallet Latium facere? Et statutum est non posse. serui enim deteriores conditionem heredes facere non possunt, si is qui ex causa, de fideicommissa liber. nam & si seruo, antequam manumitteretur, iniecta fuissent vincula, quia Deditiorum numero fuisset, extinguebatur fideicommissa libertas, l. fideicommissaria, 43. de fidei c. liber.

IN ECCLESIA. Nulli dubium esse debet, quin Caius scripserit CENSUR. at Anianus, quae sua aetate obsoleta erant, in hac Epitome omisit, quaque tunc obtinebant, adscripsit, ut manumissio in Ecclesia, quae à Constantino adinuenta est. Quoniam igitur de censu loquutus fuerat Caius, de hoc non nihil differemus. Censor dicitur, inquit Varro lib. 4. de lin. lat. ad cuius censuram, id est arbitrium censureretur populus. idem quoque (ut est apud Nonium) lib. 2. de vita pop. Rom. Itaque quod hos arbitros instituerunt populi, Censores appellarunt. idem enim ualeat censere, & arbitrari. Ad arbitrium itaque Censorum quinto quoque anno ciues censentur, id est in publicas tabulas referrebant nomina, filios, agros, pecuniam, seruos, quos possidebant, pro quibus tributum pendebant, l. 21. §. de ann. leg. l. generali, 3. 2. in fin. de usu fru. leg. ad quod à Ser. Tullo Rom. Rege inuentum est, ut refert Dionys. lib. 4. forma uero deferendi in censum exprimitur aliquatenus in l. 4. de censib. Dehebas autem quisque res suas deferre, quod si quis alienas detulisset, idque fecisset domini consensu, ipse Dominus efficiebatur, l. Censualis, C. de donat. At soli ciues censentur, quod quibusdam locis ostendit Cicero pro Corn. Balbo, & pro Arch. Poeta. quin, ut tradit Dionysius, ciues, qui seors fecissent, amissis bonis, et ciuitate efficiebantur serui, & publice uenibant ex lege Ser. Tulli: quod & Cicero pro Caccina tangit: quum autem incensum uenidit, hoc iudicat, quum ij, qui in seruitute iusta fuerint, censu liberentur, eum, qui, quum liber esset, censeri noluerit, ipsam sibi libertatem abiudicasse. & Ulpia. in fragm. tit. de tutel. Maxima capitis diminutio est, per quam, & ciuitas, & libertas amittitur, ueluti quum incensus aliquis uenerit. quem obrem quum liberi nisi censu essent, serui fiebant, consequens erat, & serui, qui iustriali censu Romae iussu dominorum inter ciues Rom. censum profitebantur, liberi, & ciues euaderent. hique censu manumitti dicebantur, ut est apud Ulpian. in fragm. titu. 1. Boet. in

Top.

Top. Cic. Theop. in §. vi. Inst. de libert. Quum autem censendo finis factus foret, lustrum condebatur, hoc est sacrificio, quod Sueonetaurilia vocabant, populus lustrabatur, & quoniam id quinto quoque anno fiebat, lustrum pro quinquennio dici cœpit. Quoniam vero quæ censu facta erāt, lustro cōdito cōfirmabātur, dissensio fuit, an seruus, qui censu manumissus esset, ante conditum lustrum liber foret: quod M. Tullius significat lib. i. de Orat. ijs verbis. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? nonne ex iure ciuili potest esse contentio, quum quæritur is, qui domini uoluntate census sit, continuo ne, an ubi lustrum conditum, liber sit? Praclare uerò de Censuali manumissione in fragmento Dosubei magistri Grammaticæ, ita scriptum est: Et qui in censu manumittitur, si triginta annos habeat, ciuitate Romana potitur. Census tamen Romæ agi solet. Census autem lustro conditur. Est autem lustrum quinquennale tēpus, quo Roma lustratur, sed debet hic seruus ex iure. Qui ritium manumittentis esse, ut ciuis Romanus fieri possit. Magna tamen dissensio inter prudentes, utrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo census, an eo tempore, in quo lustrum conditur. Existimant enim censum descendere ad diem lustrum, non lustrum decurrere ad diem census. Propterea quæsitum est, quia omnia censu aguntur, lustro confirmantur. Sed in ciuitate Romana tantum censum agi declaratum est, in prouincijs autem magis professionibus utuntur.

ECCLĒSIA] Manumissio in adē sacra, qua Ciues Romani fiebant, inuenta est (ut diximus) à Constantino; quem super ea res constitutiones scripsisse, constat ex Histor. tripert. lib. i. cap. 9. quarum due extant sub titulo Cod. De his qui in Ecclesijs manumittuntur. Id autem sub adpectu antistitum fieri debebat, hoc est Episcopi, & Presbiterorum, aut Presbiterorum, & Diaconorum, ut exponit Papiānus Respons. lib. tit. 3. Sicque manumissos Ecclesia à quocunque defendit, ut qui eis aut status, aut peculij questionem mouerit, animaduersione ecclesiastica coerceatur. c. eos qui, cap. liberti, dist. 87.

ANTE CONSULEM.] Hic de Vindicta agendum est, hoc est de manumissione, qua fit vindicta, quæ licitoris virgula erat. quod Boet. ita explanat in Topic. Cic. Erat etiam pars altera adipiscendæ libertatis, quæ Vindicta vocabatur. Vindicta uerò est

Institutionum Caij

est virgula quædam, quam licitor manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens quædam verba solemnia: atque ideo illa virgula vindicta vocabatur. & *veteros Glossæ ad illum Persij versum Sat. 51.*

Vindicta postquam meus à Prætorè recessi.

Virga est, inquit, qua manumittendi à Prætorè in capite pulsantè, ideo dicta, quæ eundem vindicat libertati. *Eam festucam nominat idem Auctor ead. m. Satyra.* Non in festuca, licitor quam iactat ineptus. *vt & Plaut. Milite glor. Quid ea? ingenua, an festuca facta, serua, an libera est? & Plutarchus in lib. de Seranum. vind. ait, Romanos corporibus eorum, quos liberos faciebant tenuem festucam solitos imponere.* Putat verò idem Plutarchus in *Publicula*, quod & *Liuius lib. 3.* & *Theophilus confirmare videntur, dictam vindictam à Vindite Vtelliiorum familia seruo, quæ primus ea festuca liberatus est. Sed à vindicando potius trahi id nomen videtur, vnde etiam vindicta. Vindictæ (Aut Festus) appellantur res eæ, de quibus controuersia est, quod potius dicitur vis, quæ fit inter eos, qui contendunt. Sic enim legendum videtur ex eo, quod *Agellius ait in fin. cap. 9. lib. 20. vbi de Vindictis tractat: conferens vim illam ciuilem, & festucariam, &c. Apud consulem igitur, aut Proconsulem, aut prætorem, aut quemuis magistratum, qui legis actionem haberet, dominus caput serui, aut aliud membrum tenens dicebat: Hunc hominem libertum esse volo, vt ostendit Fest. lib. 11. tunc seruus libertatem vindicabat, seu pro eo licitor, qui vindictam imponebat, & recipiebat, & quædam solemnia verba loquebatur. Prætor autem libertatem ad dicebat, quam ad rem fortè pertinent notæ illæ apud *Probum in Actionib. S. S. C. S. D. E. T. V. hoc est, secundum suam causam, sicuti dixi, ecce tibi vindicta. Existimo enim, easdem solemnitates tunc adhibitas, quæ in cessionibus in iure adhibebantur, de quibus lib. 2. disputabimus. certe enim hæc manumissio in iure cessio erat: idque patet Ulpian. qui in *Fragm. tit. 19. ait: In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut ususfructus, & hæreditas, & tutela legitima, & libertas. Apparet autem & tunc manumissos circumagi solitos ex eadem Persij Sat.****

Quibus vna Quiritem

Vertigo facit. hic Dama est non tressis agaso,
 Verterit hunc Dominus, momento turbinis exit
 Marcus Dama. *Et meminist Seneca in quadam epist. & 2. controuers.*

trauer. unde *Ambactus seruus, seruus circumactus. Festo dicitur.* Solemnitates autem verborum in desuetudinem abierunt; itaq; manumisso per lictorem domino tacente fiebat: & uerba solemnia licet non dicebantur, ut dicta accipiebantur, l. antepen. de Man. vind. sed est lictor non adesset, ea res agi poterat: scribit enim *Ulpianus*, se, quum in villa cum pretore esset; passum esse apud eum manumitti, cisi lictoris presentia non esset, l. ego 8. de Man. vind. neque enim omnino necesse est pro tribunali manumittere, sed & in transitu, & quum lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodisset magi *Stratus*, l. anteced. eod. tit. Sciendum autem, apud filium familias magistratum manumitti posse, etiamsi ipse filius familias manumittere non possit, l. 8. eod. tit. at Pretor apud Collegam suum manumittere non potest, l. ead. quia par imperium habet: apud Consulem vero, qui maius habet imperium, poterit manumittere, l. Apud, 23. de Manumiss. Sed Consul apud collegam videtur posse, l. vn. de Off. Cons. & Pretor apud se, dum consilium prebet, l. 5. de Man. vind. Hicque vindictam exigunt: sed Imperator, quum seruum manumittit, non vindictam imponit, sed quum voluerit, fit liber is, qui manumittitur ex lege *Augusti*. d. l. Apud, de Manumiss.

E P I T O M E.

Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, Lib. r.
aut conuiuij adhibitione manumittuntur. tit. 1.

Hæc libertatis species lege *Iunia Norbana* introducta est, quæ lex lata fuit *Tiberij Cæs.* tempore, *M. Iunio Silano*, *L. Norbano Balbo* Cons. anno ab *V. C. DCCLXXI.* à Christo nato *XX.* Quare Latini Iuniani dicti sunt ad differentiam *Latinorum Colonia norum*, quorum exemplo hi sunt inuenti, ut ait *Iustinian.* in l. vn. C. de Lat. lib. toll. & in fragmento *Dosithei* ita est: Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manumittuntur, & fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quæ libertatem eis dedit, exæquauit eos Latinis Colonarijs, qui tunc erant Ciues Romanorum, & nomen suum in ciuitatem dederant. Quæ uerba scrupulum videntur injicere; nam si Latini Colonarij Ciues Romani erant, Iuniani uero equiparati sunt Colonarijs, sequitur dicendum, Iunianos etiam ciues fuisse Romanos, quod falsum est. Aut igitur equiparauit eos lex Iunia habita ratione non
sui

Institutionum Caij

sui temporis, sed ante legem Iuliam, quæ totum Latium ciuitate donauit, aut dicendum (quod potius est) Latinos ciuitate donatos nõ eo iure fuisse, quo originarij ciues, hoc est Quirites, nisi si quis populus fundus factus esset, hoc est iisdem legibus vteretur, quibus populus Rom. qua de re qui plura volet, adeat Panuinium in ciuitate Rom. & Sigoniu in lib. de Antiquo iure Italię. Latini igitur quum socij essent populi Rom. ciues dicti sunt, & ius ciuitatis habebant, sed non ius Quiritium, quo iure omnes legum actiones Romanis competeabant. Itaq; ante Antoninum Pium Colonarijs, & Iunianis Latinis non dicebatur dari ciuitas Romana, sed ius Quiritium, quod palam ostendit Plinius, qui pro tribus Latinis ius Quiritium a Traiano petit, lib. 10. epi. 105. Valerius, domine, Paulinus, excepto vno, ius Latinorum suorum mihi reliquit: ex quibus 1000, tribus interim ius Quiritium des. Sic & eodem libro ep 4 & epi. 6. quibusdam peregrinis ciuitatem Romanã, alijs uerò ius Quiritium petit. ex quo apparet, idem non fuisse. At postquam Imperator Antoninus omnibus, qui sub Imperio Romano essent, id ius contulit, ut ueri ciues essent, l. in orbe, de Statu hom. Nou 78. in fi. factum est, ut quum omnes eiusdem generis ciues essent, Latini Iuniani (quibus id ab Antonino indultum non erat) non amplius ius Quiritium, sed ciuitatem Romanam peterent, ideoque separantur ciues Romani a Latinis Iunianis. sed quoniam Originarij, & Colonarij Latini iam sublati essent, quia omnes censerentur Quirites, Iustinianus, Iunianos quoque sustulit, inquit satis absurdum esse ipsa origine rei sublata, eius imaginem derelinqui, d. l. un. C. de Lat. lib. tol.

PER EPISTOLAM.] Qui per epistolam hodie manumittuntur, quia ciues Romani ex constitutione Iustiniani sunt, ita fieri debent, ut epistola & a domino, & a quinque testibus subscribatur, d. l. un. §. sancimus, C. de Lat. lib. tol. quod non existimo lege Iunia cautum fuisse. quia satis erat id ex voluntate domini fuisse, at sine testium subscriptione ea uoluntas declarari poterat. ea uerò epistola a Domino seruo scribebatur ut ex fragmento Dosithei apparet, & alijs.

INTER AMICOS.] Hic etiam modus erat, quo uoluntate domini seruus in libertate morabatur, ex quo lex Iunia Latinam libertatem ei competere statuit, & Iustinianus Romanam ciuitatem. adhibitis tamen quinque testibus, d. l. un. §. sed & si quis. Questio esse poterat, an peregrinus, qui Roma moraretur, si seruum suum

manumi-

manumissat, Latinum faceret, quia lege Iunia cautum erat, ut qui voluntas domini liber esset, Latinus conferetur, hoc enim est i. frag. Dofubet. In his, qui inter amicos manumittuntur, voluntas domini spectatur ex lege Iunia, qua iubet eos fieri Latinos, quos dominus liberos esse voluit. hic autem voluntate domini liber erat. Sed Latinum non fuisse, patet ex verbis eiusdem Fragmenti, qua ita habens: Peregrinus manumittens servum non potest Latinum facere, quoniam lex Iunia, que Latinorum genus induxit, non pertinet ad peregrinos, sicut & Octavianus probat, at Pretor non permittit manumissum servire, nisi aliter lege peregrina confirmatum fuerat. Si enim eos, qui ante legem Iuniam eo modo manumissi erant, non sinebat Pretor servire, ut supra dictum est, pratoris enim est, equitatem pro oculis habere, itaque favere liberis dicitur in l. 3. §. 1. de Alie. ind. mut. ca. fa. is igitur in libertate morabatur, potratq. Rom. civitatem a Principe impetrare, ut pro quodam medico fecit Plinius, qui ad Traianum scribens lib. 10. epi. 4. sic ait: Quare rogo, des ei civitatem Romanam. est enim peregrine conditionis manumissus a peregrina. vide quot hominum conditiones, quum tamen nec servitutem, nec libertinitatem, nec peregrinitatem natura adgnoscat, ut recte dixerit Seneca lib. de Beata vita. capi. 40. Serui, liberine sint, ingenui, an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datus, quod referet

CONFIVII ADHIBITIONE.] Quum libertatis dandæ gratia servum conviniq. adhibebant, ait Theophilus. itaque exprimi debebat, id fieri, ut is liber esset, cuius rei argumentum fuisse, si inuitatus esset, ut accumberet. nam veteres, quum cenarent, cubuisse super lectulis, non sedisse, notum est. Erant autem prope lectos mensarum subsellia, quibus serui, aut si qui viles homines inuitarentur, sederent. quod Terentio euenisse scribit Donatus in eius vita: Et significat Parasitus apud Plautum Stichus:

Haud postulo equidem me in lecto accumbere,
Scis tu, me esse iam sublellij varum.

Et eadem Comædia serui duo: potius in subsellio

Cynicè accipiemur, quàm in lectis.

MANU MITTVNIVR.] Qui his tribus modis manumittebantur, Latini fiebant. Sed & aliaratione, veluti si servus, qui iusta manumissione liberatur, minor xxx. ann. sit, aut tan-

Ierony. Alean. Comm.

B

tum

Institutionum Cāij

tum in bonis domini sit, non etiam ex iure Quiritium; pariter si dominus, qui testamento, uel uindicta eum liberat, expresserit, uelle se, eum esse Latinum: & si testamento libertas data esset sub conditione, qua pendente heres seruum manumississet, quae omnia supra indicauimus. Præterea si seruus ægrotans à domino eiectus, & expulsus esset, latinam libertatem consequeretur; l. vii. §. sed scimus, C. de lat. lib. sol. & ii, qui pileati domini funus antecedeabant, uel cadauer uentilabant ex uoluntate testatoris, uel heredis, d. l. vii. §. sed & qui & si in liberali iudicio separatus fuerat seruus à domino, dein de serui precium ab aliquo ei solutum esset, seruus Latinus fiebat, d. l. vii. §. illud etiam item ancilla latina fiebat, quæ homini libero fuerat in uxorem à domino data, & ei dos constituta, §. sed & si quis. pariter si apud aëta seruus à domino filius nominatus esset, §. simili que modo. præterea si instrumenta seruitutis seruo data essent à domino, aut ab eodem corrupta testibus presentibus, §. ille autem. Insuper qui nascabantur matre ingenua, patre uero seruo fiscali, Latine conditionis erant, l. 3. C. T. head. Ad S. C. Claud. qua omnia fustulio Iustinianus.

EPITOME.

Dedititij uero sunt, qui post admissa crimina supplicij subditi, & publicè pro criminibus cæsi sunt. aut in quorum facie, uel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt, & ita impressa sunt, ut deleri non possint. hi si manumissi fuerint, Dedititij appellantur.

Quemadmodum exemplo Latinorum Colonianorum lex Iunia quandam libertatis speciem inuenit, ita exemplo populorum, qui se in Romanam ditionem dederant, quod Theophilus uidetur non ignorasse, introducta fuerat alia libertas à lege Aelia Sentia, qua lex lata est Sex. Aelio Catulo, C. Sentio Saturnino Cos. anno ab V. C. DCCLVI. quum Christus dominus noster sextum annum ageret, tempore Augusti Impe. qui sanxerat, ne uincius unquam tortus uel quis ullo libertatis genere ciuitatem adipisceretur, ut refert Sueton. in eiusdem uita capit. 40. Planè Dedititij populi

populi pessimo libertatis genere utebantur, ut mirum non sit, & apud Historicos nec liberorum nomine vocari, quum legitur, quibusdam civitatibus ademptam, quibusdam redditam libertatem. Dedititionis autem formula ea est, quam Linius tradit lib. 1. de Collatinis loquens: Rex interrogavit, estisne vos legati, oratores missi à populo Collatino, ut vos, populumque Collatinum dederetis? sumus. estne populus Collatinus in sua potestate? est. Deditisne vos, populumque Collatinum, urbem, agros, aquas, terminos, delubra, utensilia, diuina, humanaque omnia in meam, populi que Romi ditionem? dedimus. & ego recipio. ex quo fiebat, ut y. omnibus rebus praeuarentur. Verum Romani usque uti, frui sinebant, dum grauissimum soluerent stipendium. ad eorum igitur similitudinem excogitauit lex Aelia Sentia libertos Dedititios, seu ut Vlp. in fragm. semper vocat, Dedititiorum numero, qui magis umbram, & imaginem libertatis, quam libertatem habebant.

POST ADMISSA CRIMINA SUPPLICIIS SUBDITI.] Subditus autem supplicis hic intelligendus est, non is tantum, qui tortus est, sed & qui uinctus fuit, nam id etiam lege Aelia Sentia cautum est, ait enim Vlpia. in fragm. reg. Dedititiorum numero sunt, qui poenae causa uincti sunt à domino. & idem ad eandem legem scribens declarat, eum, qui in carcere clusus est, non uideri neque uinctum, neque in uinculis esse, nisi corpori eius uincula sint adhibita, l. uerum, de uerb. sign. Nam quum uinculorum tantum lex mentionem fecisset, aequum fuit, ut strictius acciperetur, ob fauorem ampliandae ciuitatis, quae ea lege coercetur; quae enim odiosa sunt, (ut iuris regula fertur) ea interpretatione lenienda sunt, alioquin quum de fauorabili causa agitur, uinculorum appellatio latius accipitur: nam etiam carceribus inclusi uinctorum numerum habentur, quia nihil interest, parietibus, an compedibus teneantur, l. Succurrite, 9. D. Ex quib. ca. maio. Quod autem in seruo diximus, de priuato carcere intelligendum est: nam si in publico carcere clusus sit, etiam si compedes adhibiti non sint, credo legi locum esse, quod ex Vlpiani frag. apparet, qui quum dixisset de his, qui uincti sunt, addidit: uel in custodiam coniecti fuerunt: idque confirmat Theophilus. Custodiam uero carcerem esse publicum tradit Callistratus, in fi. d. l. succurritur. Debet autem exacti consilij esse dominus qui seruum uincire iubet, nam si pupillus sit, uel furiosus;

Institutionum Caij

Statui eius non præiudicat, ut refert Paul. Sent. lib. 4. tit. 12. sed nec communem seruum unus ex socijs vinciendo, future libertati nocet; inter pares enim sententias clementior seniori præfertur, ut ibid. Paulus tradit. vinciri autem videtur, non tantum si ipse dominus faciat, sed & si vinciri iubeat, aut vincientis procuratoris, acta visvè factum comprobet. quod si antequàm sciret vincium solutionis eius causas adprobauerit, libertati future uincula non nocent. Sed nec debitor, creditorvè seruum pignori obligatū vinciendo, Dedititium facere possunt; alter enim sine altero causam pignoris deteriore non facit. que omnia Paulus exsequitur loco supra adducto. *Aut, POST ADMISSA CRIMINA*, nam si nullum admisit crimen, vincula, & supplicia nihil obstant. Sed & si admisit quidem, tormentis verò subiectus de nulla culpa confessus fuerit, ad iustam libertatem perducipoterat, quod docet idem Paulus eo lib. Sent. & *Vlp. in fragm.*

ET PVBLICE PRO CRIMINIBVS CAESI. legendum forsàn, *AVT PVBLICE* &c. nam & si publicè casus non essent, tamen uincula obstabant iustæ libertati. at qui publicè casus est, uix esse potest, ut non antea in vinculis, aut custodia fuerit. Erant & alia supplicia, quæ iustam impediebant libertatem, ut si quis traditus esset ad ludum gladiatorium, aut ut cum bestijs in arena depugnaret, ut *Ulpia. in fragm. refert, ex quo arenarij serui dicebantur, l. hæc demum, 38. de ope. liber.*

IN QVORVM FACIE, VEL CORPORE. Vereo, ut Caius illud *IN CORPORE* scripserit, non Anianus addiderit. Stigmata enim, quæ servis inurebantur, in facie tantùm fieri solita credo, ut ab omnibus inspicere possent. nam fures ita inscribebantur, ut ab ijs hoïes cauerent, & fugitiui pariter, ne a quoq; reciperentur. *Ac de seruo scriptore fugitino, uenustū est Ausonij Epigramma 15.*

Tam lægis scriptor, quàm lentus Pergame cursor
Fugisti, & primo captus es in stadio.

Ergo. notas scripto tolerasti Pergame vultu:

Et quas neglexit dextera, frons patitur.

Notas verò, hoc est singulas litteras, & verba etiam scribi solita esse, multis exemplis apparet. Nota quidem ita fortasse scribebantur *F. H. E. L. T.* Fugitiuus *Hic Est Lueij Titij*. nam si apprehensus esset, nomina, & note ad magistratus deferbantur, ut facilius adgnosci posset, *l. 1. in fin. de Fugit.* Nota autem etiam

cicatrices intelliguntur, ut ead. l. dicitur, & significant hæc verba
 QVÆCUNQVE INDICIA. itaque si non littera, sed cica-
 trices incise essent, qua forma, qua latitudine, qua magnitudine fo-
 rent, ad magistratum deferbantur. Certè & hæc inscriptiones ha-
 buisse quodammodo suas formulas videtur significare Petronius
 Arbitr in Satyrico, quum ait; impleuit Eumolpus frontes
 vtriusque ingentibus litteris, & notum fugitiuorum epi-
 gramma per totam faciem liberali manu duxit. dicebantur
 etiam ea notæ stigmata, ut apud Vlpian. in fragm. (sic enim legen-
 dum, non vestigia) & Sueton. Calig. cap. 27. vnde serui stigmati-
 ci a quibusdam sunt vocati. & quia ut plurimum litteræ erant; litterati
 quoque sunt dicti, ut apud Apuleium lib. 9. & Plaut. in Casina. &
 inscripti apud Plinium lib. 18. ca. 3. Varronem lib. 1. de re Rust. &
 Senec. de Benef. lib. 4. ca. 137. & seq. Inusti quoque, ut vocat Valer.
 Max. lib. 6. cap. 8. Seruus ab eo vinculorum poena coerci-
 tus, inexpressibilique litterarum nota per summam oris con-
 tumeliam inustus. nam ignito, seu candenti ferro litteras incide-
 bant, idque est, quod ait Casus *AVT ΪΓΝΕ, AVT FERRO.*
 Hodie in equis vitimur, quum coxas aliquo signo inurimus, quod &
 apud veteres in usu fuit: Anacreon, *Ἐν ἰσχίῳ μὲν ἵππων Πυρρὸς χα-
 ραγμὴ ἔχουσι.* Sed post servorum inuisionem atramentum infunde-
 bant, quo perspicui facilius possent, idque ex Petronio apparet, & ex
 Zonæ in Theoph. qui refert, duobus monachis ab impio imperatore
 inscriptos fuisse vultus infuso atramento, adeo ut (quod mirum est)
 epigramma caperent duodecim versuum Iambicorum. Lege Rēmia
 liberis quoque hominibus, qui calumnia damnati essent, frontes in-
 scribebantur & nota, quia Kalumniam veteres scribebant, ut testatur
 Vale. Probus, Martianus Capella, Velius Lōgus, Terētius Scaurus,
 & Diomedes. & significat Iulianus cōtra Antiochenos sic scribens;
*Ἐστὶν, ἀσ ἐκ τῶ πάγονός μιν πλέκει δὴ σχρίνα, καὶ ἐτι πολεμῷ τῷ χι-
 πῶθι δὲ ὑμᾶς εἴησι τὰ κατὰ. καὶ ὑμῖν γε οἱ πολῶχοι τῆς δὲ τῆς
 πόλεως θεοὶ διπλοῦν δοῖεν, ὅτι πρὸς τὸτο καὶ τας ἀσυγχείτονα εἰσικοφασ
 τήσαστε πόλις ἰερὰς, καὶ ἁμοδύλου ἱμοί-βας ἐστ.* Deinde, quod ex
 barba mea oportet funiculos necere, quodq; bellum ge-
 ro cum X Chi. vos autem desideratis K Kappa. Atque uti-
 nam Dijs custodes huius vrbis id vobis duplex largiatur,
 quoniam præter hoc calumniati estis sacras vrbes finiti-
 mas, quæ & mecum Dijs seruiunt. nam quod ad X attinet, eam

Hier. Alean. Comm.

B 3

lite-

Institutionum Caij

litteram ex Labaro Iulianus sustulerat, quam adpinxerat Constantinus in honorem Christi Domini nostri, & Sanctissimę Crucis. cuius rei meminit Iustus Lipsius in Libello de Cruce. quod verò ait; Antiochenos desiderare K, intelligit Konstantini uonien, in quo ea littera prima est, quam eos duplicem mereri ob calumnias ideo scribit, quia facillè fuit, ut calumniatoribus ita frontes inscriberentur K.K. nam hasce notas calumnię causa significare, docet Isidorus Etym. li. i. aut certe Calumnię condemnatus, ut in l. ult. C. Hermog. de Calumniat. Atque hasce inscriptiones intelligit Cicero in Orat. pro Sex. Roscio Amer. Sed, si ego hos benè noui, litteram illā, cui vos vsque eò inimici estis, vt etiam alias omnes oderitis, ita vehementer ad caput adfigent, vt postea neminem ahum, nisi fortunas vestras accusare possitis. & Plinius inuuior in Paneg. Traiani de delatoribus ita ait: Expellere penatibus gestiunt? suis exturbentur; neque vt antea, ex sanguinem illam, & ferream frontem nequidquam conuulneradant præbeant punctis, & notas suas rideant. hincque viri probi in tegra frontis dicti sunt. & notam inurere, pro infamiam irrogare. Statuit tandem Constantinus, ne quis in facie signaretur, inquitens, faciem, quę ad similitudinem pulchritudinis est cęlestis, minimè esse maculandam; l. si quis, 17. C. de Pæn.

UT DELERI NON POSSINT.] An quia fictitia quædam sint Stigmata? vt in Satyrico Petronij, quę spongia detergebantur; ait enim: vt verò spongia vda facies plorantis deterla est, & liquefactum per totum os atramentum, omnia scilicet lineamenta fuliginea nubes confudit. an quia vera quidem essent stigmata, sed aliquo modo deleri possent? qua de re tractat Scribonius Largus, de Composi. medicament. cap. 9. 2. medic. 231 refertque Tryphonis medicamento ex allio, cantbaridibus Alexandrinis, sulphure, chalcite, cęra, & oleo composito deletas fuisse eas notas. sed & quadam herba utebantur, cuius mentionem facit Columella lib. x.

Ponitur & lactis gustum quę condiat herba,

Deiectura quidem fronti data signa fugarum,

Vimque suam idcirco profitetur nomine Graio.

Est autem ea herba Lepidium, de qua idem Colum. li. 1. 2. capi. 8. & Plin. lib. 20. cap. 17.

E P I T O M E.

Sed inter hæc tria genera libertorum, ideo Cives Romani meliorem statum habent; quia & testamenta facere, & ex testamento quibuscunque personis succedere possunt. Nam & Latini, & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt vllatenus vindicare. Tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum libertorū consequi possunt. Dedititij verò nulla ratione possunt ad ciuium Romanorum libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamento, aut in Ecclesia, aut ante Consulē manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia consequuntur.

ET TESTAMENTA FACERE, &c.] Mancipationes, quæ in testamentis fiebant, inter cives Rom. procedebant, id est q̄ testabatur, & qui hereditatē emebat, & q̄ libripens erat, ante testis, cuius esse debebat. Et is, cui hereditas, aut legatū relinquebatur. Vnde Cicero in Orat. pro Arch. poeta, contendens eundem Archiam ciuem esse: hystemporibus (inquit) quæ tu criminaris, ne ipsius quidem iudicio in Ciuium Romanorum iure esse versatum, & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hereditates Ciuium Romanorum.

NAM ET LATINI, ET DEDITITII, NEC TESTAMENTA, &c.] Latini quidem testamentum facere non possunt, quia id nominatim lege Iunia expressam est. Is autem, quod Dedititiorum numero est, quoniam nec quasi ciuis Romanus testari potest, quum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius certe ciuitatis sit, ut secundum leges ciuitatis suæ testetur. hæc R. l. i. in fragm. tit. 20. Sed nec Latini, quamuis lege Iunia cautum non esset, eadem ratione videntur condere posse testamenta, quum nec ipse Romanus sint, nec alterius ciuitatis. at certe expressioe opus fuit, ne domini fraudarentur eorum bonis, Latini enim moriebantur, vt

Institutionum Cāj

serui, l. vnic. C. de lat. lib. toll. nam quoad reliqua prorsus ἀπλιδος non erant, quàm & commerciorum, mancipationumque cum ciuib. participes forent, ut tradit Ulpian. in fragm. tit. 19. & familia emptores, & testes, & libripendes fieri possent, ut testatur idem tit. 20.

NEC SIBI EX TESTAMENTO ALIOR. &c.] De De-
dititijs dubitationi locus non est. De Latinis videamus. Et Latinos habere testamenti factionem patet ex fragm. Vlp. tit. 11. de Tutel. §. testamento, & tit. 20 de Test. §. latinus. quod hic Caus aperte negat, sed omnia rectè conciliantur. Latinus heres quidem institui potest (neque enim id lege Iunia vetitum est) at si intra diem cretationis, hoc est, centum dies ius Quiritium non consequatur, caduca fit hereditas, quod declarat Vlpia. in fragm. tit. 17. & tit. 22. De eo igitur, qui Latinus manserit, hic Caus loquitur. ideo non ait, heredem aut legatarium fieri non posse, sed ex aliorum testamento capere prohiberi. Ad hanc institutionem Catoniana regula non pertinet, quàm ad leges tantum antiquas, hoc est 12. tabularum, non ad novas pertineat, l. vlt. de reg. Caton. quare ad leges Papias nõ pertinet, vt sensit rectè doctissimus Cuiacius, ex antiquis enim legibus dies legati cedit à morte testatoris, ex Pápia ab apertis Tabulis. vnde nec ad Iuniam legem pertinebit, quæ aditionem spectat, & velati conditionem adiicit. in conditionalibus autem institutionibus Catonis regula locum non habet, l. placet, de Reg. Caton. Admittuntur etiam Latini ad matris successionem ex S. (. orphitano, si tempore aditionis ciues essent, vt colligitur ex Paulo lib. 4. sent. tit. 10. §. ad legitima.

DIMISSVM.] Dicitur est protelictum. vt in testamento M. Grunni Corocotte porcelli: inelamauit ad se parentes suos, ut de cibarijs tuis aliquid dimitteret eis.

VLLATENVS VINDICARE.] De hereditate, & legato intelligitur, nam fideicommissum capere possunt, sic enim Ulpia. in fragm. tit. 25. Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licet legatum non possint. nam fideicommissum, ut idem affirmat, non ex rigore iuris civilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis. quamobrem, & reliquis peregrinis dari posse existimo, quàm nuda spectetur dantis voluntas, ex qua etiam, quæ iniutiliter data sunt, conualescunt, l. 1. §. 1. & §. si quis plane. d. leg. 3.

LATINI CERTIS REBUS PRIVILEGIA, &c.]
 Quibusdam ex causis Latini consequebantur ciuitatem. quarum una hic a Caio refertur, eaque est iteratio, nam si quis, postquam ali qua ratione manumissus Latinus factus est, iterum aut vindicta, aut censu, aut testamento manumissus esset, ciuis sicbat. cuius rei meminit Plinius lib. 7. epist. 16. Hic nunc Proconsul prouinciam Beticam per Ticinum est petiturus. spero, immo confido, facile me impetraturum ut ex itinere deflectat ad te, si uoles vindicta liberare, quos proximè inter amicos manumisti. Reliqui modi visuntur apud Vlpianum in fragm. regul. tit. 3. Hi que sunt. Si beneficio Principis ciuitatem impetrauerit; si uxorem duxerit testatione interposita, quod liberorum querendorum causa id fecerit, natus autem filius fuerit, & anniculus factus; Si Roma triennio inter uigiles militauerit; Si nauem fabricauerit non minorem, quam X M modiorum, & Romam sex annis frumentum portauerit, quod Tranquill. attingit Claud. cap. 19. Si edificium Roma construxerit, & perfecerit: Roma autem fieri dicuntur, & quae in continentibus sunt: perfecisse autem intelligitur, qui ita consummauit, ut iam in usu esse possit. l. Aedificia, de uerb sign. Item si piistrinum fabricauerit.

IN ECCLESIA.] iam diximus, Caium scripsisse **CENSU.**

Qui, & quibus ex causis manumittere non possunt. Cap. IIII.

E P I T O M E.

NON tamen omnes domini seruos suos Lib. j. manumittere possunt. nam si aliquis tit. j. multa debita habeat, cuius substantia a creditoribus teneatur obnoxia, si in fraudem creditoris sui seruos suos manumittere uoluerit, collata manumissio non ualeat. Aut si libertus Ciuis Romanus filios liberos non habuerit, & in fraudem patroni sui seruos suos manumittat,

Institutionum Caij

numittat, similiter data manumissio non valet. Præterea minor quicumque viginti annorum dominus seruo suo libertatem dare non potest, nisi fortè tantum minor manumissor, cui pater suus, & mater à patrono donati sunt, eisdem manumittat, aut certè pædagogum, aut collactaneum manumittat. Nam quemlibet dominus, idest, quatuordecim annos egressus, testamentum facere possit, & hæredem instituere, & legata relinquere, libertatem tamen seruis non potest in hac ætate conferre.

QUI Caium in compendium reduxit, hic caput non distinxit, quod tamen Caium fecisse credo, motus compositione insti-
tutionum Iustiniani.

CVIVS SUBSTANTIA A CREDITORIBVS TENEATUR OBNOXIA.] legendum *CVIVS SUBSTANTIA CREDITORIBVS, &c.* Substantiam verò pro bonis, & facultatibus dixit, ut in l. 6. D. qui, & a quib. manum. & passim in iure.

SI IN FRAUDE M CREDITORIS.] Lex Aelia Sentia libertatibus modum imposuit. Statuit inter cætera, ne quis in fraudem creditorum manumitteret, non tantum in testamento, sed & vindicta, aut alio modo. In fraudem verò creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo non est, vel datis libertatibus desiturus est soluendo esse, l. 10. D. Qui, & a quib. man. nam qui hoc agit, videtur debitum denegare, itaque fraudem facit. Tertullian. de Idolola. Fraudis conditio ea est, opinor, si quis alienum rapiat, aut alij debitum deneget. verum quia fraudis interpretatio non ex euentu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur, l. Fraudis, 79. de reg. iur. nisi consilium fraudandi manumissor habuerit, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant, libertates non impediuntur, S. in fraudem. Insti. hoc. titu. quia id fecit bona fide: est autem fides bona contraria fraudi, & dolo, l. 3. in fi. Pro Soc. quod euenire potuit, quum sæpe de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperent homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & alijs regionibus, quæ

in quibus ipsi morantur, per alios exercent, d. l. in fraudem, 10. Qui, & à quib. man. lib. non fi. Impediuntur etiam lege Aelia Sentia libertates, quæ in fraudem creditorum testamento datæ sunt, etiam si debitori hæres, qui solvendo est, exstiterit, l. in fraudem, 5. C. de Testam. manum. Creditores autem appellantur, quibus quacunque ex causa actio cum fraudatore competit. l. si quum fideicommissa, S. ne quis. Qui, & à quib. manu. itaque & legatarij, & fideicommissarij erunt hoc in numero, nisi si quid legatum sub conditione sit, nam antequam conditio exstiterit, inter creditores legatarius iste non habetur, l. 27. eod. titu. Porro quum impediri libertates dicimus, intellegendum est, ipso iure nullas esse; ideo creditoribus opus non erit Pauliana actione, quæ in cæteris rebus competit, l. uideamus, 38 S. in Fauiana, de vsur. S. item si quis. Inst. de Act. Vnus extipitur casus, quo in fraudem creditorum libertatem dare licet, quum scilicet dominus, qui solvendo non est, in testamento seruum suum cum libertate hæredem instituit, qui liber fit, hæresque solus, & necessarius, si modò nemo alius ex eo testamento hæres extiterit, S. 1. Inst. hoc titu. nam si seruus institutus, liber homo substitutus sit, a secundo gradu incipiendum erit, l. si is, qui solvendo, 57. de hered. instit. is autem seruus ante Iustinianum non tantum in bonis testatoris, sed etiam ex iure Quiritium esse debebat, quia si in bonis tantum fuisset, Latinitatem consequutus esset, quod non proficit ad hereditatem capiendam, Vlpia. in fragm. tit. 22. S. eum seruum, solus verò is, seruus institui debet, quòd si duo, plures vè hæredes esse iussi sunt, primo loco scriptus liber, & hæres fit, ut apparet ex eod. Vlpian. in fragm. tit. 1. S. ab eo domino.

FILIOS LIBEROS NON HABVERIT.] Vacat vna eorum vocum, aut LIBEROS dixit ad seruorum differentiam, poterat enim libertus filios seruos habere, vt si ei à domino donati essent. Ideo autem ait, non ualere manumissionem, si filios non haberit, quoniam ij excludebant patronum, S. qua de causa, Inst. de Success. liber. quare domino fraus non fiebat, quando exstantibus filijs ex ea hereditate nihil sperabat.

SIMILITER DATA MANUMISSIO NON VALET.] Ipso iure, ideo patrono opus non erit Fabiana, aut Caluiana actione, vt in cæteris rebus distractis, l. 1. Si quid in fraud. patr. fa. sit.

MINOR QV ICVNOVE VICINTI ANNORAM.]

Quid

Institutionum Caij

Quid si quum ipse non posset, alij seruum dederit, vt manumitteret? & constat legi fraudem fieri, idco manumissio inualida est, l. si quis, 7. §. ult. D. Qui, & à quib. man. lib. idemque dicendum est, si pars in communi seruo habuerit, eumque manumittendi causa tradiderit, l. 16. §. 1. eo. ti.

NISI FORTE.] Qui minor eras viginti annis, non aliter manumittere poterat, quàm vindicta apud consilium iusta causa manumissionis approbata. In consilium autem adhibentur Romæ quinque senatores, & quinque equites Romani, in prouincia viginti recuperatores Ciues Rom. Vlp. in fragm. tit. 1. §. eadem lxx. Iusta autem manumissionis causa sunt, ueluti si quis patrem, aut matrem, filium, filiam uel, aut fratres, sorores uel naturales, aut cognatos, aut pedagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnam uel, aut collactaneum, aut capsarium manumittat, aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij causa, aut seruum, qui dominum à periculo uite, infamie uel liberauit, l. si minor, l. cum tribus seqq. l. iusta. de Manu. vind. §. eadem lege. insti. hoc tit.

NAM QVEM LIBET DOMINVS, IDEST, QVATVORDECIM.] In alijs est, **NAM QVILIBET.** credo legendum: **NAM QVAM LIBET DOMINVS, QVI EST QVATVORDECIM.** Sed nec ex Iustiniani constitutione quatuordecim annos natus manumittere poterat, ille enim plenam elegit pubertatem, unde septimum, & decimum annum implese debebat, §. ult. instit. hoc tit. postea statuit, ut quo tempore testamentum quis facere posset, liceret eidem seruos manumittere. Noue. u. 9.

De numero seruorum testamento manumittendorum. Cap. V.

E P I T O M E.

Lib. j.
tit. j.

Onstitutum est, quantum seruorum numerum testamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc ordine; vt si quis duos seruos habet, ambos manumittere possit. qui uero tres, duo testamento manumittat. qui quatuor, similiter duos.

duos. qui sex, tres. qui octo, quatuor. qui decem, quinque. Qui undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sedecim, decem & septem, similiter quinque. Qui decem & octo, sex. & ab hoc numero usque ad triginta tertiam partem manumittere liceat. qui amplius quàm triginta habuerit, usque ad centum, quartam partem de numero seruatorum manumittere potest. Qui verò plures, quàm centum, habuerit, quintam partem manumittere potest. Sed & hoc statutum est, ut de qualibet grandi familia nulli amplius quàm centum manumittere liceat. Nam qui voluerit aut in * Ecclesia, aut ante Consulem, aut inter amicos, aut per epistolam manumittere, potest his manumissionibus omnem familiam iugo seruitutis absoluere. Nam si aliquis testamento plures manumittere voluerit, quàm continet numerus superscriptus, ordo seruandus est, ut illis tantum libertas valeat, qui prius manumissi sunt, usque ad illum numerum, quem explanatio continet superius comprehensa. Qui verò postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integrè in seruitute eos certum est permanere.

HIC computus ex lege Caninia est, qua testamentarias manumissiones coarctat, faciliores enim ad donandum sumus in ultimis voluntatibus, quàm inter vivos, quum sciamus, nihilominus nos priuari, etsi donatum non esset. Lata fuit hæc lex tempore Augusti, ut testatur Dio. lib. 48. Ex qua qui unum habet seruum, eum potest testamento manumittere; item qui duos habet, ambos manumittere potest; qui verò tres, aut quatuor, aut quinque, duos tantum; qui sex, aut septem, tres; qui octo, aut nouem, quatuor: qui non minus quàm decem, nec magis quàm decem & septem, quinque: qui non minus quàm 18. nec magis quàm 20. sex: qui 21. 22. 23. septem: qui 24. 25. 26. octo; qui 27. 28. 29. 30. nouem: Atque hucusque tertiam partem. Qui non minus quàm 31. nec magis quàm

Institutionum Caij

44. decem: qui 45. 46. 47. 48. vndecim: qui 49. 50. 51. 52. duodecim: qui 53. vsque ad 56. tredecim: qui 57. vsque ad 60. quatuordecim: qui 61. vsque ad 64. quindecim: qui 65. vsque ad 68. sedecim: qui 69. vsq. ad 72. decem & septem: qui 73. vsque ad 76. octodecim: qui 77. vsque ad 80. decem & nouem: qui 81. vsque ad 84. viginti; ab 84. ad 88. vnum & viginti: ab 88. ad 92. duos & viginti: a 92. ad 96. tres & viginti; à 96. ad centum, quatuor & viginti. Hucusque quartam partem. à 100. ad 130. vigintiquinque. à 130. ad 135. sex & viginti: à 135. ad 140. viginti septem: à 140. ad 145. duodetriginta: à 145. ad 150. nouem & viginti: à 150. ad 155. triginta: & sic semper quintam partem. itaque qui ducentos habes, quadraginta manumittit: qui trecentos, sexaginta; qui quadringentos, octuaginta; qui quingentos, centum; nec vltra licet: ut etiam qui mille seruos habeat, plures quam centum manumittere nequeat. qua de re Ulpianus in fragm. regularum tit. 1. §. pen. & Paulus lib. 4. senten. tit. vii. quæ ait, etiam fugitiuos numero seruorum computandos, quorum semper possessio animo retinetur.

¶ *LLIS TANTVM LIBERTAS VALEAT, QUI PRIUS MANUMISSI SVNT.*] Quàm itaque legitimis numerum excedunt, non omnium irritæ sunt libertates, sed eorum, qui postèrius nominati sunt: quod etiam obtinuit in lege Aelia Sentia, nam si quis ere granatus alieno tot seruos manumiserit, ut aliqua ex parte soluendo non sit, qui primi nominati sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum soluat, l. si quis habens, 24. D. Qui, & à quibus man. at in lege Aelia Sentia ex causa ordo variatur. nam si quis decem debeat, duosq. seruos manumittat, alterum qui decem (isq. prior sit) alterum, qui sex valeat, si postèrior seruus manserit, nihilominus soluendo non erit, quare ne vterque seruus sit, humanus dicetur, prioris dumtaxat libertatem impediri, d. l. si quis habens. In lege Cincia nulla habetur ratio maioris, aut minoris precij. Quod si quadraginta quis habens seruos, quàm decem tantum manumittere in testamento possit, prius factis codicillis sex manumiserit, postea condito testamento duodecim: quàm octo in seruitutem retrahi debeant, nisi qui codicillis continentur, an qui testamento retrahendi sunt? & notat Paulus lib. 4. Senten. eos, qui codicillis scripti sunt, nouissimo loco computari debere: quoniam codicilli sequela sunt testamenti.

Quod

E P I T O M E.

Quod si non nominatim serui, vel ancillæ in testamento manumittantur, sed confusè omnes servos suos, vel ancillas is, qui testamentum facit, liberos facere voluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in servili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. Nam & si ita in testamento servorum manumissio adscripta fuerit, id est in circulo, ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit adgnosci, nulli ex his libertatem valere manifestum est: si adgnosci non potest, qui prior, qui posterior manumissus fuerit.

NOMINATIM.] quoniam per legem Caninianam nulli servorum omnes in testamento manumittere licebat, ideo necesse erat, ut qui manumitterentur nominati essent, hoc modo: Stichus, & Damas liberi sunt, vel ex S. C. Orphitiano: Obsonatorem, & qui ex ancilla illa nascetur, liberos esse volo. officiorum enim, & artium appellatio, aut si qua alia demonstratio est, nihil de significatione nominum mutat, nisi forte plures sint, qui eo officio designentur, ut tradit Paulus lib. 4. Sent. ii. vii. nam & si plures Stichus, pluresve Damas sint, nec appareat, de quibus testator senserit, nullus liber est, l. quum ex pluribus, 31. de manum. testam. quod & in lege Ælia Sentia procedit, nam si is, qui solvendo non est, quum servum necessarium sibi heredem facere possit, sic scripserit: Apollonij serui mei liberi, & hæredes mihi sunt, quum duo sint Apollonij, nec alter altero prior nominatus sit, constat amborum libertates impediri; quoniam in vicem sibi obstant, l. qui solvendo, 42. cum seq. de hgr. inst.

IDEST IN CIRCULO.] Hoc Aniani prorsus esse existimo, aut alterius, qui globulas interlineares addiderit. neque tamen interpretatio hæc aspernanda est. Nam, & olim id factum indicat Ansonius in Ludo sapientum, ubi Solonem sic loquentem facit:

Recte

Institutionum Caij

Recte olim ineptum Delphicus lusit Deus
 Querentem, quisnam primus Sapientum foret;
 Ut in orbe tereti nomina eorum inscriberet,
 Ne primus esset, ne uel imus quisquam.

At non tantum orbiculari, sed & triangulari, aut alia figura con-
fun di nomina possent.

SI ADGNOSCI NON POTEST, QUI PRIOR,
 QUI POSTERIOR MANUMISSUS FUERIT.] ex-
 pungantur.

E P I T O M E.

Lib. j
 tit. 2.

NAM si aliquis in ægritudine constitutus in fraudẽ
 huius legis facere noluerit testamentum, sed epi-
 stolis, aut quibuscunque alijs rebus seruis suis pluribus,
 quàm per testamentum licet, cõferre voluerit liberta-
 tes, & sub tempore mortis hoc fecerit, ij, qui prius manu-
 missi fuerunt, usque ad numerum superius constitutũ
 liberi erunt. Qui verò post statutum numerum manumissi
 si fuerint, serui sine dubio permanebunt. nam si incolu-
 mis quoscũque diuerso tempore manumisit, inter eos,
 qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus com-
 putantur.

IN fraudem legis facit, qui saluis verbis legis sententiam eius cir-
 cunuenit, l. contra legem, 29 de Legib. quapropter qui moribun-
 dus totam familiam epistolis, aut alio modo manumisit nullo condito
 testamento, non potest dici contra legem Caniniam facere, quæ testa-
 mentarias solum manumissiones coarctet. facit certè contra mentem
 legis, quæ etsi fieri non vetuit, fieri tamen noluit. quum parum di-
 stet manumisso testamento facta quàm ea, quam facit is, qui nuper se
 decessurum sciat, quum & hæc ultima sit uoluntas. Hodie lex Cani-
 nia sublata est ex constitutione Iustiniani, C. de lege Fu. Canin. toll.
 & in s. cod. tit. Sed nec olim in testamento militis locum habuisse
 credo, ex l. testamento centurio, 51. de manum. testam.

De

De his, qui sunt sui, vel alieni iuris.

Cap. V I.

C A I V S.

DE iure personarum alia diuisio sequitur, quòd quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sũt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui iuris sunt. Dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. igitur in potestate sunt serui dominorum, quæ quidem potestas iuris gentium est. Nam apud omnes peræquæ gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitæ, necisque præteritatem fuisse; & quodcũq. per seruũ acquiritur, id dño acquiritur. Sed hoc tpe nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modũ, & sine causã legibus cognita in seruos suos sequi. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causã seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

EXstat hoc fragmentum in l. 1. D. de his, qui sunt sui, uel alieni iuris, quæ inscriptio à Caio in suis Institutionibus addita fuit, non ut Anianus mutauit, DE IURE PERSONARVM, quæ titulus generalior est, ideo melius supra capiti secundo adaptatus est.

SIMUL INTELLIGEMUS] Notum est Dialecticorum axioma, cognito altero ex contrarijs cognosci & alterum.

Hier. Alcan. Comm.

C VI.

Institutionum Caij

VITAE, NECISQ.] Nam ut quisque suas pecudes impune occidere potest, ita & seruos, serui enim pecudibus comparantur. l. 2. ad leg. Aquil.

ID DOMINO ADQUIRITVR } ignorantiam etiam, & inuito. id quod Accursius, & ceteri interpretes abunde examinant.

SED HOC TEMPORE) verè eotempore, nam antea licebat, quod vetuit Antoninus, cuius temporibus Caius vixit.

NULLIS HOMINIBVS) Prohibuit Antoninus seruos sine causa occidi. nam & si serui sunt, homines tamen sunt, l. iustissimi, de adul. l. di. nec prorsus pecudibus comparantur: nam partus pecudum in fructu est, non ancillarum, l. in pecudum, 28. de vsur. l. verus, de vsur. preterea esse potest, ut ciues aliquando sint, augeantq. Rempublicam. Sed & pecudes mactari quandoque leges vetant, ut de aratorijs bobus Solon statuisse fertur: quos etiam pignori capi vetuit Constantinus, l. Exsequutores, 7. C. quæ res pign. obl. poss.

SINE CAUSSA) Diuus Hadrianus Umbriam quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas atrocissime tractasset, l. 2. in fi. D. hoc tit.

EX CONSTITUTIONE D. ANTONINI) quæ habetur in d. l. 2. & in Iustinia, Inst. Idem quoque cum fratre Vero constituit, ne quis seruum uenderet, ut cum bestijs depugnaret, l. domini, 42. de contr. a. emt. utique post legem Petroniam, & Senatusconsulta ad eam legem pertinentia dominis potestas ablata est, ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere. oblato tamen iudici seruo, si iusta sit domini querela, sic pœna tradetur, l. circumsidete, ad fi. ad leg. Cor. de sicar.

NON MINVS PVNIRI VBETVR, QUAM &c.] Qui autem alienum seruum dolo malo occiderit, tenetur lege Cornelia de Sicarijs, qua capitis pœna irrogatur, & liberum. Institut. de lege Aquil. Hominem enim lex simpliciter dixit, quo nomine etiam seruus significatur, l. 1. §. 1. ad leg. Cor. de sicar. sicut & infans, l. pen. C. eod. tit. & femina, l. 1. §. 2. de verb. sign. Verba Caij Anianus ita contraxit.

Aliquæ

E P I T O M E .

Aliquæ personæ sui iuris sunt, aliquæ alieno iuri Lib. j.
subiectæ sunt. Itaque quum ostenditur, quæ perso tit. 3.
næ alieno iuri subiectæ sint, tunc euidenter adgnoskitur,
quæ sui iuris sint. In potestate itaque dominorum sunt
serui, quam potestatem omnes gentes habere, certum
est. Sed distringendi in seruos dominis pro sua potesta
te permittitur, occidendi tantum seruos suos domini li
centiam non habebunt; nisi fortè seruus dum pro cul
pæ modo cæditur, casu forsitan moriatur. Nam si seruus
dignum morte crimen admiserit, ijs iudicibus, quibus
publici officij potestas commissa est, tradendus est, ut
pro suo crimine puniatur.

CASU FORSITAN MORIATUR.) *Paulus lib. Sen
tent. titu. ad leg. Corn. de Sicar. Seruus si plagis defecerit,
nisi id dolo fiat, dominus homicidij reus non potest postu
lari. (quod fragmentum habetur in collatione legum Mosaicarum,
& Romanarum edita à Pithæo) quod etiam confirmatum est à Con
stantino lib. 1. l. 2. C. Theod. de emend. seru. in maleficijs enim uolun
tas spectatur, non exitus, l. Diuus, 14. D. ad leg. Corn. de Sicar. l. 1. in
fi. l. 5. C. eod. tit.*

IIS IUDICIBUS) *Hi erant Romæ Præfectus urbi, in Pro
uincijs Præsides, l. 1. §. si quis seruum, de off. Præf. urb. l. 24. §. vii.
de pig. act. l. 9. de manumiss.*

TRADENDUS EST) *à domino, l. seruos, Accusat.*

C A P I T U L U M .

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iu
stis nuptijs procreauimus: quod ius proprium ciuium
Romanorum est.

Institutionum Caij

EX l. 3. D. hoc tit. porro liberos habebant Romani in potestate, ut domini seruos. Itaque quicquid filius adquirebat, patri adquirebat, ut secundo libro dicitur. Præterea, ut tradit Dionysius, patres potestatem habebant eos coercendi, uerberandi, iusticiis in operibus habendi, ac etiam occidendi. qua de re exemplum est Casij apud Valer. Max. lib. 5. cap. 8. & Cicero Clodium alloquens in Orat. pro domo sua, Patrem (inquit) tuum ciuem optimum, clarissimi uiri filium, qui si uiuëret, qua seueritate fuit, tu profecto non uiueres, &c.

IN POTESTATE) Potestatis uerbo plura significantur. in persona magistratum, imperium: in persona serui, dominium: in persona liberorum, patria potestas, l. potestatis, 2 l. 5. de uerb. sig. ita uerò sunt in potestate, nisi aliqua capitis diminutione exierint.

LIBERI NOSTRI.) hoc est tam filij, quam nepotes, & pronepotes, & deinceps, omnes enim liberorum appellatione continentur, l. 220. de uerb. sig.

QUOS EX IUSTIS NUPTIIS PROCREAUIMUS) Iustæ nuptiæ sunt, quas inter se Ciues Romani contrahunt, quibus lege uetitum non est, ut sequenti capite dicitur. Sed & quos non procreauimus, habere in potestate possumus, ueluti si quis alium adoptauerit. qua de re Cap. viij. sermo erit.

QUOD IUS PROPRIUM CIVIUM ROM. EST.] nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, quam Romani habebant, ut ait Justin. §. 1. de Patr. pot. nec uerè aliarum gentium potestas in filios dici poterat, & si præcipiebantur filij parere parentibus apud Hebræos Deuteron. cap. 27. & Plato lib. 4. de legibus. neque enim apud ceteros ius erat, filios quoquo modo puniendi, & occidendi. In compendio locus hic ita habet.

● E P I T O M E.

Lib. j. **I**N potestate etiam patrum sunt filij ex legitimo matrimonio procreati.

EX LEGITIMO.] Quas Caius iustas nuptias, Anianus legitimum matrimonium appellauit.

De

De Matrimonijs.

Cap. VII.

E P I T O M E.

LEGITIMAE sunt nuptiæ, si Romanus Romanam nuptijs interuenienti Lib.j.
ti. 4.

bus, uel consensu ducat uxorem. Sed non omnes personas uxores ducere licet: quia nec patri filiam, nec filio matrem, nec auo neptem, nec nepoti auiam. Quod non solum de personis, quæ nobis propinquitate coniunctæ sunt, sed etiam de adoptiuis, hoc est, adfiliatis iussum est obseruari. nam & si per emancipationem adoptio dissoluatur, nuptias tamen inter has personas semper constat illicitas.

Quoniam ait, eos liberos esse in potestate parentum, qui nati sunt ex legitimis nuptijs; ideo, quæ sint iusta nuptiæ desclat.

SI ROMANVS ROMANAM.] Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, connubium sit. Est autem connubium uxoris iure duceudæ facultas, quam habent ciues Romani cum ciuibus Romanis; ut est apud Vlp. in fragm. tit. 5. & in prin. Inst. de nupt. Boetius quoque in Cicer. Top. in loco de consequentibus sic ait; Non autem omnibus erat connubium cum Romanis, nec erant nuptiæ iure contractæ, quæ non aut inter ciuem Romanum, ciuemquæ Romanam inibantur, aut cui princeps populus uè ciuitatem, uel connubium permittisset. quod aliquando fieri denotat Vlp. loco iam citato. & ego alibi latius exsequutus sum.

NUPTIIS INTERUENIENTIBVS, VEL CONSENSV.] Nuptias hic intelligit solemnitates illas, quibus utebantur in deductione uxoris ad mariti domum, quas hic recensere nimis longum esset, quum præsertim id uis fecerint, apud quos unicuique. videre est. Matrimonium itaque solo consensu perficitur, ut etiã si dotis instrumenta defuerint, pynpaq. aliq. nuptiarum celebritas omittatur, nihilo

Hier. Alean. Comm.

C 3

minus

Institutionum Caij

minus firmum sit matrimonium, l. si donationum, 22. C. de nupt. quamobrem in liberę mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intelligendę sunt, si non corpore quęstum feceris, l. 24. de ritu nupt.

QVIA NEC PATRI FILIAM.] incipit enumerare personas, quibuscum incestum committitur, nam si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere, l. sororis, 39. de ritu nup. precipue vero nuptiæ consistere non possunt inter eas personas, quę in numero parentum, liberorũ sunt, siue proximi, siue ulterioris gradus sint usque ad infinitum, l. 53. eod. tit.

NEC FILIO MATRE M.] Persę matrem ducebant de functo patre, teste Pbilone in lib. de special. legib. quod scelus Oedipodi accidit & quamquã per ignorantiam, quot mala peperit?

HOC EST ADFILIATIS.] Cuius lib. 7. obser. cap. 15. ex hac adfiliatorum appellatione argumentum colligit, hanc Epitomen esse Aniani: nam eodem vocabulo utitur in interpretatione l. 2. C. Theod. de legit. hered.

SEMPER CONSTAT ILLICITAS.] ob publicum pudorem, & nominis reuerentiam, quamvis adoptiui emancipati liberorum nomen amittant, l. 3. D. vnde lib. turpe enim est, quam diu uocauimus matrem, hanc postea uocemus uxorem, & mulier, quem filium habuit, hunc maritum uereatur. In alijs personis, praterquã in parentibus, & liberis hoc non procedit. itaque patris adoptiui mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, si emancipatus fuero, uxorem ducere possum, scilicet quia post emancipationem extraneus intelligor, l. quinetiam, 55. de ritu nuptiarum.

E P I T O M E .

Lib. j. tit. 4. **I**Nter fratrem quoque, & sororem, siue eodem patre, siue matre nati fuerint, siue diuersis matribus, aut patribus, matrimonia esse non possunt. Inter adoptiuos etiam fratres illicita sunt coniugia, nisi fortẽ adoptio emancipatione fuerit dissoluta; nam si emancipatio interuenerit, nuptiæ inter huiusmodi fratres licitò contrahuntur.

trahuntur. Fratris quoque, & sororis filiam vxorem du-
cere non licet; sororem quoque patris, ac matris vxores accipere non licet. genero quoque socrum suam, nec
focero nurum vxorem accipere licet: neque uitrice pri-
uignam, neque priuigno nouercam. Fratres enim amiti-
nos, uel consobrinos in matrimonium iungi nulla ratio-
ne permittitur. Sed nec vni viro duas sorores vxores
habere, nec vni mulieri duobus fratribus iungi per-
mittitur.

INTER FRATREM QUOQUE &c.] Ad eos uenit, qui
transuerso gradu coniuncti sunt, quorum nuptiæ usque ad cer-
tum terminum prohibentur. ac primo fratrum, sororumque nu-
ptias ait esse interdictas, nec interest ex iustis nuptiis cognatio de-
scendat, an uerò non. nam, & vulgo quesitam sororem quis uetatur
vxorem ducere, l. & nihil. 34. de ritu nup. quia hoc ius moribus, non
legibus introductum est, ideo naturale ius, & pudor inspiciendus est.
quare etsi ad leges seruiles cognationes, & ad finitates non pertinent,
l. iurisconsultus, §. 1. de grad. & ad fin. tamē in hoc iure seruandæ sūt,
l. libertinus, l. adoptiuus, de ritu nup. non parcimus enim nominibus
cognatorum etiam in seruis, nam parentes, & filios, fratresque etiam
seruorum dicimus, d. l. iuriscons. §. 1. Iure itaque gentium fratru con-
nubia uetita sunt, quamuis apud quosdam populos recepta fuisse le-
gantur: quam coniunctionem nec Plato uidetur improbare lib. 4. de
Repub. nam quòd in mundi initio fratribus sorores copulabantur,
hoc factum est compellente necessitate, quod postea damnabile. vi-
sum est, 35. q. 1. cap. j.

INTER ADOPTIUOS.] l. per adoptionem, 17. de ritu nu-
pt. quod & pontificio iure comprobatum est, c. uni. de cogn. lega. stan-
te igitur adoptione à cognatis abstinere debemus, cognati uerò ado-
ptiuorum sunt, qui & adgnati sunt, l. si qua, 12. in fin. de ritu
nupt.

NAM SI EMANCIPATIO INTERVENERIT.]
Emancipatio ius adgnationis soluit, non ius cognationis. in adopti-
uis tamen etiam cognationis ius soluit, neque enim adoptiuus co-
gnatus intelligi potest, nisi & adgnatus sit. dum igitur manet adoptio,

Institutionum Caij

manet & cognatio, quoniam qui adgnatus est, & cognatus est, l. ult. §. 1. de Grad. & adf. sed soluta adoptione, quia desinit esse adgnatus, nec cognatus per consequens est. adoptio enim ius sanguinis non adfert, l. qui in adoptionem, 23. de Adopt. Hinc patet, posse me uxorem ducere eam, quæ in adoptione soror mihi fuit. neque enim fratrum, & sororum nomen ita verendum est, ut parentium: quum apud veteres puellæ amatores suos, fratres, illi è contra amasias sorores blando vocabulo appellarent, quod eruditissimo cuique notum esse existimo.

FRATRIS QUOQUE, ET SORORIS FILIAM.) Hic adgnosenda est Aniani additio. neque enim scripsit Caius, fratris filiam uxorem habere non licere, sed sororis tantum, ob Senatusconsultum indultu Claudi factum: de quo sic Suetonius capite 26. Verum illecebris Agrippinæ Germanici fratris sui filix, per ius osculi, & blanditiarum occasiones pellectus in amore, subornavit proximo Senatu, qui censerent, cogendum se ad ducendum eam uxorem, quasi Reipubl. maxime interesset, dandamque cæteris ueniam talium coniugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur. Ac uix uno interposito die confecit nuptias, non repertis, qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam, & altero Primipilari, cuius officium nuptiarum, & ipse cum Agrippina celebrauit. qua de re etiam Tacitus latè lib. 12. Ex eo igitur tempore admittebantur et nuptiæ; quod tamen ad sororum filias tractum non est, quod enim contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias, l. 14. de legib. ex quo id intelligitur, quod ait Ulpianus in fragmen. regul. tit. 5. Inter cognatos autem ex transfuerso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonium contrahi non poterat: nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere, sed tantum fratris filiam, non etiam sororis filiam, aut amitam, uel matrem, quamuis eodem gradu sint, &c. Sic enim legendum indicant fragmenta in Collatione legum Mosaicar. & Romanar. tit. 6. ubi & hæc Pauli sententia refertur. Inter parentes, & liberos iure ciuili matrimonia contrahi non possunt; nec filiam sororis, aut neptem ducere possumus. & restigia quædam sunt in Pandectis, ut Papinianus adulterium committi ait cum sororis filia, l. miles, in prin. ad leg. Iul. de Adult. l. si adulterium, 38.

§. 1.

§. 1. eod. tit. ut & Ulpianus in l. etiam, 56. de ritu nup. & Paulus sororis pronepotem matrimonio iungi non posse, l. sororis, eod. tit. de ritu nup. cur enim his locis de sororis filia aperte definitur, de fratris filia uerbum nullum? Id autem postea correctum inuenitur à Diocletiano, & Maximiano, l. nemini, 1. 7. C. de nupt. quum tamen nec ab his correctum sit, nam ea uerba; præterea fratris tui filia, & ex ea nepte, addita sunt à Triboniano: neque enim habentur in edicto Dioclet. & Maximiani, cuius ea l. 1. 7. particula est. quod editum integrum est in Collatione legis Mosaic. titu. de incest. nup. ubi ea particula sic habet: cum quibus autem personis tam cognatorum, quàm ex adfinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi sumus: cum filia, nepte, pronepteque; matre, auia, proauia; & ex latere amita, ac matertera, sororis filia, & ex ea nepte. Itemque ex adfinibus proiugna, nouerca, socru, nuru, cæterisque; que antiquo iure prohibentur, à quibus cunctos uolumus abstinere. & quamuis etiam eorum Imperatorum constitutionibus interdicta ea nuptiæ essent, tamen non potuit hoc scribere Caius, qui tot annis ante eos uixit, nempe M. Aurelij Antonini temporibus interdicta sunt certè à Constantino (Christiano Imper. l. 1. C. Theoda. de incest. nupt. ex quo iure Anianus hic Caium loquentem facit.

SOROREM QUOQUE PATRIS, AC MATRIS.] Amitam, & materteram ducere non licet, etiam si per adoptionem coniuncta sint, l. 17. D. de ritu nup.

SOCRUM SVAM.) qua appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed auia, & proauia intelligitur. Sed nec matrem eius, quam sponsam habui, uxorem ducere possum, l. adoptiuus, §. ult. de ritu nup.

NEQUE VITRICO PRIUIGNAM.] quia filia loco est, d. l. adoptiuus, §. nunc uidemus: §. adfinitatis, Inst. de nupt. Philo in lib. de Special. legib. Non fratris, patruivæ vxorem licet ducere, tanto minus priuignam, cui vitricus parentis loco est, & ipsa vicissim loco filia, nempe ex uxore huius genita.

NEQUE PRIUIGNO NOVERCAM.] quia matris loco est, §. socrum quoque. Inst. de nup. etiam si sponsa tantum patris fuerit, l. si qua 12 §. 1. de ritu nup. Philo Hebr. eod. libro: At nostra lex tantam cautelam adhibuit in hoc negotio, ut nea priuigno

Institutionum Caij

gno quidem post patris obitum nouercam duci permit-
tat, tùm ob patris reuerentiam, tùm quia nouerca, &
mater cognatæ appellationes videntur. *Antoninus tamen*
Caracallus nouercam duxit, quæ (vt testatur Spartianus)
quùm esset pulcherrima, & quasi per negligentiam se ma-
xima corporis parte nudasset, dixissetque Antoninus, vel
lem, si liceret, respondisse fertur, si libet, licet; an ne-
scis te Imperatorem esse, & leges dare, non accipere?
quo audito furor inconditus ad effectum criminis robo-
ratus est: nuptiasque eas celebravit, quas, si sciret, te le-
ges dare, verè solus prohibere debuisset. matrem enim
(non alio dicenda erat nomine) duxit uxorem. *hæc*
*Spartianus. Hodie priuigium vocamus Filiastrum, non adeo bar-
baro vocabulo. nam & in iure Pontificio id nomen legitur, vt. 30.*
q. 1. cap. 2. & alijs locis, & in antiquis inscriptionibus Romæ, &
Patauij.

*FRATRES ENIM AMITINOS, VEL CONSOBRI-
NOS.] lego FRATRES ETIAM &c. Hic aliud Aniani sa-
cinus detegendum est. neque enim esse potest, ut Caius scripserit,
consobrinos matrimonio coniungi non posse, id enim nullo iure ue-
tabatur, ut colligi potest ex leg. 3. de ritu nupt. ex l. Lucius, 78. §. fi-
liam, ad S. C. Trebell. & alijs auctoribus. tempore tamen Theodosii
eæ nuptiæ vetitæ erant, nec contrahi poterant, nisi ex indulgentia
principis, l. unic. C. Theod. Si nup. ex restr. pet. Cassiad. var. lib. 7. epi-
sto. 46. de quo & Paulus Diaconus in eius vita sic ait; Tantum
pudori tribuens, & continentiæ, ut consobrinarum nup-
tias tanquam sororum veterit. Idque post Theodosii mor-
tem anno primo confirmarunt eiusdem filij Arcadius, & Honorius,
l. 3. C. Theod. de incest. nupt. atque ad has constitutiones Anianus in
interpretationes scripsit, non item ad eam, qua ydem Imperatores no-
no post primam anno Fl. Stilione iterum, & Anthemio Coss. hæc
nuptias permisferunt, quæ non in Theodosii, sed in Iustiniani Codicẽ
solum relata est, leg. Celebrandis, 19. C. de nupt. itaque & in §. duo-
rum, Inst. de nuptijs rectè legitur: Duorum autem fratrum,
uel sororum liberi, uel fratris, & sororis coniungi possunt.
nam duci ex tantum personæ in quarto gradu prohibebantur,
quæ loco filiorum, aut parentium essent. consobrini autem nec
parentium, nec filiorum loco sunt, At hodie quoque hæc nu-
ptiæ*

ptia vetita sunt ex Pontificum iure, cui omnino parendum est.

SED NEC VNI VIRO DVAS SORORES, &c.] Intelligit diuersis temporibus. nam duas uxores habere eodem tempore, etiam si sorores non sint, moribus Romanis non conuenit, l. 2. C. de incest. nupt. l. 5. C. de dona. ante nupt. & infamis est, qui duas habet, l. 1. de his, qui not. inf. l. cum qui, 18. C. ad legem Iul. de Adult.

E P I T O M E.

Quod si quis incestas, uel nefarias, idest, quæ sunt Lib. j.
superius comprehensæ, nuptias inierit, nec uxorem tit. 4.
habere uidetur, nec filios. Nam ij, qui ex huiusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem uideantur habere, patrem verò nullatenus habere censentur, & tanquam si de adulterio concepti fuerint, computantur; qui spurij appellantur, hoc est, sine patre filij.

NEC UXOREM HABERE UIDEATUR, NEC FILIOS.] *l. si quis, 6. C. de incest. nup.*

QUI SPURII APPELLANTUR.] Spurij sunt vulgè quesiti, qui patrem demonstrare non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, leg. 23. de statu hom.

HOC EST SINE PATRE FILII.] Plutarchus in Problem. Spurius primum nomen est apud Romanos, ut Sextus, & Decimus, & Caius. Prima autem nomina non tota scribunt, sed aut vna littera, ut T. Titum; aut duabus, ut GN. Gneum; aut tribus, ut SEX. Sextum, & SER. Seruium. sic Spurius SP. scribebatur; eos autem, qui sine patre erant, qui ἀπατρως Græcè dicuntur, S. & P. designabant, quasi Sine Patre. hoc errore factum, ut Spurij sine patre dicerentur.

Regu

Lib. j.
ti. 4.

Regula iuris hoc continet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui verò non de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore, quo nascuntur. Ac proinde legitima coniunctione conceptus, etiam si mater eius statum mutet, id est, si ancilla fiat, ille qui legitimè conceptus est, ingenuus nascitur. nam qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater eius ex ancilla dum prægna est, libera facta fuerit, liber nascetur: Si verò ex ingenua ancilla prægna facta fuerit, seruus nascetur: quia non legitimè, sed vulgo conceptus est.

Idem scribit Ulpianus in fragm. regul. in calce tit. 5. & certè quoad regulam iuris verissimum est, ex legitimis nuptijs natos liberos patrem sequi, vulgò quæsitos matrem, l. quum legitima, 19. de statu hom. quam & esse legem naturæ ait Ulp. in l. 24. eod. tit. quare ex Ciue Romano, & Latina Latinus nascitur, & ex libero, & ancilla seruus, quoniam cum his connubia non sunt, ut idem affirmat in fragm. tit. 5. In legitimo igitur matrimonio conceptus, etiam si mater statum mutet, tamen liber, & in potestate patris nascitur. At qui vulgò conceptus est, quoniam patrem habere non censetur, matrem sequi debet quocunque statu ea sit. itaque si nascens matrè, quæ prius ancilla fuerat, liberam inueniat, liber est, & è contra, si ex libera ancillam inueniat, seruus nascitur. & hæc quidem iuris regula est. Ceterum favore libertatis, cuius gratia multa aduersus rigorem iuris recepta sunt, admittunt iuris prudentes, ut quocunque tempore libera fuerit mater, seu tempore conceptionis, seu partus, seu medio tempore, is, qui nascitur, liber sit, siue ex iustis nuptijs, seu vulgo quæsitus sit, ut scribunt Paul. lib. 2. sentent. tit. 24. & Martian. in l. 5. de statu hom.

De Adoptionibus. Cap. VIII.

E P I T O M E.

ADOPTIO naturæ similitudo est, ut ali- Lib.r.
quis filium habere possit, quem non gene- tit. 5.
rauit.

Quoniam filios familias non solum natura, verum & adoptio-
nes faciunt, l. 1. D. de Adopt. ideo quum de ijs dixerit, qui na-
tura sunt filij, subiicit de his, qui per adoptionem in alterius potesta-
tem veniunt.

NATURÆ SIMILITUDO EST.] Adoptio naturæ
imago est, l. filio, de lib. & posthu. ideo quum natura maior mino-
ris filius esse nequeat, consequens est, ut nec maiorem minor adoptet,
l. 5. in fi. D. hoc ti. adoptio enim in his personis locum habet, in qui-
bus & natura habere potest, l. seq. eod.

C A I V S.

Generalis enim adoptio duobus modis fit; aut
Principis auctoritate, aut magistratus impe-
rio. Principis auctoritate adoptamus eos,
qui sui iuris sunt: quæ species adoptionis di-
citur adrogatio, quia & is, qui adoptat, rogatur, id est in
terrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum
sibi filium esse: & is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri
patiat. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in po-
testate parentis sunt, siue primum gradum liberorum
obtineant, qualis est filius, filia; siue inferiorem, qualis
est nepos neptis, pronepos proneptis. illud utriusque
adoptionis commune est, quod & hi, qui generare non
possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. hoc ve-

rò

Institutionum Caij

- „ rò proprium est eius adoptionis, quæ per principem fit,
 „ quòd is, qui liberos in potestate habet, si se adrogan-
 „ dum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris sub-
 „ iicitur, sed & liberi eius in eiusdem fiunt potestate tan-
 „ quàm nepotes.

Exstat in l. 2. de adopt. Adoptionis nomen generale est; in duas
 autem species diuiditur, quarum altera adoptio similiter di-
 citur, altera Adrogatio l. 1. eod. tit.

PRINCIPIS AUCTORITATE) Antea populi, ut tra-
 dit Agell. lib. 5. cap. 19. nam comitia curiata præbebantur arbitris
 Pontificib. Quæ igitur olim per populum, bodie per Imperatorem
 fit, l. 2. in fi. C. de adopt nam lege Regia populus ei, & in eum omne
 suum imperium, & potestatem contulit, l. 1. de const. princip.

QVIA ET IS, QVI ADOPTAT, ROGATUR &c.]
 Verane hæc etymologia est? an ea, quam tradit Agellius ijs verbis?
 Adrogatio autem dicta, quia genus hoc in alienam fami-
 liam transitus per populi rogationem fit. quæ uerior uidetur,
 nam & Sex. Pompeius. Rogatio (inqui) est, quum populus cõ-
 sulitur de vno, pluribusvè hominibus, quod non ad om-
 nes pertineat, & de vna pluribusvè rebus, de quibus, nõ de
 omnibus sancitur . . eius autem rogationis verba Agellius hæc
 refert: Velitis, iubeatis, vti L. Valerius, L. Titio tam iure, le-
 geque filius fiet, quàm si ex eo patre, matreque familias
 eius natus esset; vti que ei vitæ, necisque in eum potestas
 fiet, vti patri endo filio est? hoc ita vt dixi, ita vos Quirites,
 rogo. Quum verò tempestate Caij adoptio per populi rogationem
 amplius non esset in usu, satius duxit etymon tradere suis tempori-
 tus accommodatum. Sed & quum per populum adoptabatur, non
 tantum populus, sed & is, qui adoptabat, & qui adoptabatur, roga-
 bantur, ut Cicero ostendit in Orat. pro Domo sua, quum ait: Credo
 enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est
 nihil, tamen te esse interrogatum, auctornè esses, ut in te
 P. Fonteius vitæ, necisque potestatem haberet, uti in filio.

IMPERIO MAGISTRATUS, &c.] Qui sui iuris erat
 Curiatibus alterius potestati subijciebatur. qui in parentis po-
 testate, in alienam familiam transibat imperio magistratus, hoc est
 adhibitis

adhibitis solemnibus in iure apud magistratum, apud quem legis actio est, l. 4. de Adop. fiebat autem hæc Adoptio per æs, & libram, ut plerique actus legitimi; Agellius eod. lib. 5. Adoptantur, quum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atq. ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est, uindicantur. Sicq; intelligitur Suetonius Aug. cap. 64. cum ait: Caium, & Lucium adoptauit domi per æs, & libram emptos à patre Agrippa. videbatur enim naturalis pater filium alteri uendere, & tradere, ut in nexu moris erat, ac cepto Sestertio nummo quasi pretij loco Hac autem in re opus trina mancipatione erat, ut etiam in emancipationibus, quas solemnitates, abstrulit Iustin. l. vlt. C. hoc tit.

SIVE INFERIOREM, QUALIS EST NEPOS] In his non tres mancipationes, sed una satis erat, d. l. vlt. C. de adopt.

QVALES SUNT SPADONES, ADOPTARE POSSUNT] post hæc uerba addunt alij ex Inst. Iustianiani: Castrati autem non possunt: quæ uerba absunt à Pand. Florentinis. Is adoptare conceditur, qui natura generare nequeunt, quod Tullius ostendit in Orat. pro Domo sua: ait enim: Causa quæri solet adoptandi, ut & is adoptet, qui quod natura iam assequi non potest, & legitimo, & Pontificio iure quærat. & alio loco; Quid est Pontifices ius adoptionis? nempe, ut is adoptet, q. neque procreare iam liberos possit, & quum potuerit, sit expertus. Quamobrem rectè Spadones adoptant. Sunt autem Spadones, qui natura inhabiles sunt ad generandum, ut optimè declarat Ant. Augustinus emend. lib. 3. cap. 5. Cur autem Castratis non licet? sunt uerò Castrati, quibus exsecta sunt uirilia hac in re, varia fuere opiniones, sed Antonius Augustinus adqueiuit rationi, quam tradit Theophilus in S. sed & illud. Inst. hoc tit. cui tamen ego non assentior, ut pluribus docui Obseru. lib. 1. cap. 17.

HOC UERQ. PROPRIUM] Qui sui iuris est, quum adrogatur, se, suaq. oia in adoptatoris potestate, & dominium confert. itaq. si filios in potestate hæret, desinit hære, & eiusdem potestati subijcit. q. n. sub potestate est, alios hære in potestate neq. nec interest, naturales sunt filij, an adoptiui, sic. n. Germanicus nepos factus est Augusti, q. adoptiuius filius erat Tyberij ab Augusto adoptati, Suet. Tib. c. 15. S. illud proprium. Inst. hoc ti. & Hadrianus Antoninum Pium ea lege adoptauit, ut ille Marcum, & Verum sibi adoptaret, teste Capitolino. Atq. hæc Anianus ita redegit.

Et

Institutionum Caij

E P I T O M E.

Lib. j. **E**T ipsa adoptio duobus modis fit, vna quæ adrogatio dicitur: alia quæ Adoptio. Adrogatio est, quando aliquis patrem non habens adoptatur, & ipse se in potestatem adoptiui patris dat. Et ideo adrogatio dicitur, quia & ille, qui adoptat interrogatur, utrum illum, quem adoptat, filium habere velit: & ille, qui adoptatur, interrogatur, utrum id fieri velit. Illa verò alia adoptio est, ubi quis patrem habens, ab alio patre adoptatur; & ita ille qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, & in adoptiui patris incipit esse potestate.

DE CERTI PATRIS) *hoc est patris naturalis / Nescio, in hæc, quæ sequuntur, Tribonianus demserit ex d. l. 2. rectè enim adaptari possunt post illa verba: Qualis est nepos, neptis pronepos, proneptis. Nam &c.*

E P I T O M E.

Lib. j. **N**Am & foeminae adoptari possunt, ut loco filiarum adoptiuis patribus habeantur: Foeminae verò adoptare non possunt, quia nec filios ex se natos in potestate habent.

FOEMINAE ADOPTARI POSSUNT) *Antequam populus iura sua in principem transfulisset, foeminae adrogari non poterant, id quod ita scribit Agellius: Neque pupillus autem, neque mulier, quæ in parentis potestate non est, adrogari possunt: quoniam & cum foeminis nulla comitiorum communio est, &c. Sic enim omnino cum negatione legendum est; non ut vulgo: Quæ in parentis potestate est; nam in tantum Curiatis comitijs adrogabantur, qui sui iuris erant, non qui sub alterius potestate. Hodie verò foeminae ex rescripto principis adrogari*

rogari possunt, ut Caius noster testatur in l. 21. D. hoc tit. l. in adoptio-
nem. §. Neod.

**FOEMINAE VERO ADOPTARE NON POS-
SUNT.]** Adoptio ius patris potestatis tribuit, at mulier filios in
potestate habere non potest, §. ceteri. Inst. de Here. qual. & diff. ipsa
enim familiae suae caput & finis est, l. Pronunciatio, 195. de verb.
sig. & qui nascuntur, in familia matrum non esse, palam est, l. seq.
quare consequens est, ut mulier adoptare non possit; aliquando tamē
ex indulgentia principis adoptare mulieri conceditur in solatium
amissorum liberorum, non tamen ut adoptatos in potestate habeat,
sed tanquam se pro genitos naturales, & legitimos, l. 5. C. hoc tit. §. pa-
trula. Inst. ebd.

EPITOMAE

Spadones autem, qui generare non possunt, adopta-
re possunt. Et licet filius generare non possit, quos
adoptauerunt, filios habere possint. Si quis vero filios
habens se dederit adoptandum, non solum ipse in patris
adoptiui potestatem redigitur, sed & filij eius, si tamen
atrum patrum non habuerint, in adoptiui patris tran-
seunt potestatem, tanquam nepotes.

Lib. j.
ti. 5.

Haec reliqua sunt contracta ex Cuius in d. l. 2.

**SI TAMEN ATRUM PATERNUM NON
HABUERINT.]** Haec Anianus satis insulse debuit enim dice-
re: Si tamen in Atri potestatem non sint? Nam ponamus filium
emancipatum liberos habere, & si quidem ante emancipationem eos
susceperit, eo emancipatis remanent in potestate Atri,
itaque non transeunt cum patre in alterius
adoptionem. Si post emancipatio-
nem, quamvis atri
habent, ta-
men
in patris potestate sunt, quo adoptato, & ipsi tran-
seunt in potestatem adoptantis.

Her. Alean. Comm.

D

Filij,

Quibus modis filij exeunt de potestate patris. Cap. I X.

E P I T O M E.

Lib. j.
tit. 6.

Filij, qui in potestate patris sunt, mortuo patre sui iuris fiunt. Sed si hic filius, qui morte patris sui iuris effectus est, filios habeat, in eius post patris sui obitum erunt filij potestate. Nam si pater moriatur, & auus paternus uiuat, nepos ex filio sui iuris esse non potest: quia in aui remanet potestate, qui auo mortuo sui iuris efficitur. Item si moriatur pater, & relinquat filium emancipatum, & ex eo legitimus nepotes, tunc nepotes liberi, & sui iuris erunt, & in patris emancipati potestate non ueniunt.

Dicitur de filiis, qui sub patris potestate sunt, nunc agit de liberatione ab ea potestate.

MORTUO PATRE] Mortuo patre familias quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere: singuli enim patrum familias nomen subeunt, l. pronuntiatio, de verb. sig. h. 4. de His, qui sunt sui, uel al. in quod de ijs, qui sui heredes sunt intelligendum est, hoc est, qui proximi sunt patri familias, h. ult. de Bonorum. Nam si quis decedat, qui filios in potestate habeat, & ex ijs nepotes, filij tantummodo sui iuris fiunt, nepotes uero, qui prius in aui, tunc in patris potestate erant, s. i. in fi. Quib. maior. pat. po. sol. Ulp. in fragm. tit. de morte seu naturales sint, siue adoptiui, l. 5. de His, qui sunt sui, uel al. iu.

ET RELINQUAT FILIUM EMANCIPATUM] aut alia ratione capite minutum, ut in exilium actum, aut adoptatum ab alio. adeo ut si filium suum emancipatum pater adoptauerit, aut adoptatum de iure red adoptauerit, tamen mortuo eo nepos in patris non reuertatur potestatem, l. si pater, §. l. D. de Adopt.

Item

E P I T O M E.

Item de potestate patris exeunt filij, si pater eorum in Lib. 1.
 Exsilium missus fuerit: quia non potest filium Ciuem ti. 6.
 Romanum in potestate habere homo peregrinæ condi-
 tionis effectus Item filius, si uiuo patre in exsilium mis-
 sus fuerit, in potestate patris ciuis Rom. esse non potest,
 quia similiter peregrinæ cōditionis factus cognoscitur.

SI PATER EORUM IN EXSILIUM MISSUS]
 Idem *Ulpian.* in fragm. reg. ait. *ex. s. si patri. Ex filij nomine pro*
patre vsus est, quo signifi. aut lit. aquæ, & signis interd. dicitio, aut in eius
locum successu de portatio. per has enim pœnas eximitur caput de si
mitate. nam cœtera non exsilia, sed relegationes proprie dicuntur, l.
2. de pub. iudi. Quare Gaius, qui relegatus erat, recte ait libro 2.
Trist.

Quippe relegatus, non exsul dicitur in illo.

Parcaque fortuna sunt tibi uerba mee.

Sicque exsiliū à relegatione separatur in l. 38. §. qui non dunt, &
 §. Indies, de Pan. & in Lantepen. de Iniu. & alibi. itaque huius in
 loca ea vox in propria significatione accipi debet. nam improprie et
 pro relegatione sumitur, ut in l. 4. in prin. D. si quis cautionibus. l. 4.
 de pan. & plurimis alijs locis. Relegatio autem in patria potestatis
 non soluit, l. 4. de interd. & releg. Quid uero: si deportatus restituitur
 an recidet filius in potestatem? Et distinctione utendum est.
 an simpliciter restitutus est, tuncque filij remaneant sui iuris. l. 6.
 C. de Senten. pass. an specialiter quoque impetrat, ut liberus in
 potestatem recipere, tuncque redeunt in potestatem. l. 9. C. eod. im-
 potuisse uincens uidetur, an dignitas, ac bona restituta sicut, l. ult. C.
 eod. tit.

PEREGRINÆ CONDITIONIS] Deportati enim ad pe-
 regrinatum rediguntur, l. sed si hac lege, §. sed si per panam, de
 in ius. uoc. ita ut civitatem non habeant, proptereaque a iuribus dicitur
 tur, l. si quis quidam, l. 7. de pan. l. 1. §. hi omnibus, de leg. 3.

E P I T O M E

Lib. j.
tit. 6.

Item si ab hostibus pater captus sit, in potestate, quã diu apud hostes fuerit, filios non habebit. Sed si de captiuitate euaserit, iure postliminiij omnem, sicuti in alij rebus, ita & filios recipit in potestatem. Si verò pater, qui ab hostibus captus est, in captiuitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hostibus captus est; filij sui iuris effecti intelliguntur.

NON HABEBIT] *quamuis retrò creditur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus captus est, l. 1. 6. de Capt. & postl. reu. tamen quia in alterius potestate est, pendet ius liberorum. S. si ab hostibus, Inst. hoc tit. in incerto enim sunt, utrum sui iuris facti, an adhuc pro filijs familias computentur. & si interim sui iuris potius esse dicuntur, ideoque ea, quæ medio tempore adquireunt propria faciunt, l. in bello. 12. de Captiu. & postlim. reuersis. ac si pater reuertatur, eius fiunt, l. bona. 2. 2. cod. tit. l. filius. de verb. oblig.*

IURE POSTLIMINIJ] *Postliminium est constitutio, qua omnia iura captiui in suspenso retinentur, non abrumpuntur, l. illa institutio, 32. S. 1. de hered. inst. Postliminium est ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ inter nos, ac liberos populos, regesq. moribus, legibus constitutam, l. 19. de Capt. & postl. reu. duas enim species postliminiij sunt, ut aut nos reuertamur, ut aliquid recipiamus, l. 14. eod. dictum est autem à post, & limine, ut rectè sensit Struola, qua de re ita Cicero in Topicis: Scæuola autem P. filius iunctum putat esse verbum, ut sit in eo & post, & limen, ut quæ à nobis alienata sunt, quum ad hostem peruenerint, ex suo tanquam limine exterint, hinc quum redierint post ad idem limen, postliminiio videantur rediisse. quam notationem & Iulianus probat in S. dictum est, Inst. hoc tit. iure autem exploditur opinio Struolij, qui dicebat, hoc in uerbo nihil esse notandum, nisi Post; & liminium illud productionem esse uerbi, ut Cice. restatur. eod. loco: nam & eliminium dici potest, sicut eliminare dicimus. Redibant igitur ad idem limen,*

limen, at non per limen admittebantur in aedēs, si iam diem obijſſe nunciatum fuerat, quia id ominosum putabant, sed per tegulas, & impluuium intrò se ipsos demittebant, teste Plutarcho Problem. 5.

SICUT IN ALIIS REBUS] quas ante habuerat: nam que interim filius adquisiuit, propria fecit, ut diximus. quid si filius captus sit, & postliminio reuertatur? & constat, in potestatem patris redire, l. quum dicitur. 14. de Capt. & postl. reu. sicut & seruus, & ceterę res, ut nauis longę, & oneraria, equus, & equa freni patientes, mulus clitellarius: hæc enim sine culpa domini amitti potuerunt. at si qua turpiter amittuntur, postliminio non redeunt, uelut arma, & vestes, l. 2. & 3. D. eod. Cicero in Top. Fest lib. 14. Quod si filius apud hostes susceptus sit, & postliminio redierit, hic etiam filij iura habet, l. Apud. 9. D. eod.

RECIPIT IN POTESTATE M] Si tamen manendi in ciuitate animum habeat, nec malit hostes sequi. alioquin retcepisse ciuitatem non uidetur, ut de Regulo responsurum est, l. 5. §. pen. D. eod.

AB EO TEMPORE] In omnibus partibus iuris is, qui reuersus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse uidetur, quum captus est, l. 18. de Capt. & postl. reu. quod lege Cornelia cautum est.

E P I T O M E.

I Tem per emancipationem filij sui iuris efficiuntur. Lib. j.
ti. 6.
Sed filius masculus tribus emancipationibus de potestate patris exit, & sui iuris efficitur.

SED FILIUS MASCULUS] Dixit FILIUS, quia in nepotibus, ceterisq. vnica mancipatio satis erat. dixit MASCULUS, quia idem ius erat in filiabus feminis, quod in nepotibus, ut inferius apparebit.

„ **E**St autem mancipatio, vt & suprâ quoque indicaui-
 „ mus, imaginaria quædam venditio. quod ipsum
 „ ius proprium Romanorum est ciuium. eaque res ita agi-
 „ tur, adhibitis non minus quam quinque testibus ciuib.
 „ Rom. puberibus; & præterea alio eiusdem conditionis,
 „ qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. is,
 „ qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit: **H VNC**
 „ **EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM**
 „ **ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC**
 „ **AE RE, AENEAQVE LIBRA.** deinde ære per-
 „ çutit libram, idque æs dat ei, a quo mancipium accipit,
 „ quasi pretij loco.

Recitat hoc fragmentum Boetius tertio Commentario Tullian.
Topic. cuius verba sunt; Mancipi res veteres appella-
bant, quæ ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandã
nexus fieret solemnitate, nexus verò est quædam iuris
solemnitas, quæ fiebat eo modo, quò in Institutionib. Cai-
us exponit. Eiusdem autem Caij lib. primo Institutionum
de nexu faciendo hæc verba sunt: Est autem, & c. quæ verba
quàm ita habeant tam in impressis, quàm in manu scriptis, pro cer-
to habendum est, Caium non alio, quàm primo libro hæc scripsisse,
quod confirmatur etiam ex omnibus Prisciani exemplaribus, qui in
sine lib. sexti verba illa, qui libram æneam teneat, qui appella-
tur libripens, ex Caio adducit, aitq. id esse primo libro Institutio-
num. Putaueram ego id Caium tractasse lib. secundo, ubi de rebus
disserit. & earum acquisitione. Sed exemplaria omnia aliter osten-
dunt. quumque libro primo reponendum hoc fragmentum foret, nul-
lum existimaui locum hoc, quo posui, aptiorem. Mirum aut non
est, si hæc Anianus omisit, quia & de in iure cessione idem fecit, &
de ceteris solemnitatibus, quæ iure Gothico receptæ non fuerant.

EST AVTEM MANCIPATIO] Res alius repetenda
 est.

est. Omnes res aut mancipi erant, aut nec mancipi. Mancipi res sunt prædia in Italico solo tam rustica, quam urbana. Item iura prædiorum rusticorum, item serui, & quadrupedes, quæ dorso, collonè domantur. cæteræ res nec mancipi dicuntur, ut tradit Vlpian. in fragm. tit. 19 atque harum rerum multis modis dominia adquirimus, ueluti mancipatione, traditione, usucapione, in iure cessione, adjudicatione, lege, ut est eod. loco apud Vlpian. ex his modis acquisita dominia quædam ex iure Quiritium dicuntur, quædam in bonis, quæ naturalia dominia uocat Theophilus in §. vii. Insti. de libert. Ex iure Quiritium adquirebatur dominium tribus modis mancipatione, in iure cessione, usucapione, quamuis Varro tres alios addiderit: Sic n. loquitur lib. 2. de re rust. cap. 10. In emtionibus dominum legitimum sex ferè res perficiunt. Si hereditatem iustam adiit; si, ut debuit, mancipio ab eo accepit, à quo iure ciuili potuit; aut si in iure cessit, qui potuit cedere, & id ubi oportuit; aut si usu cepit; aut si è præda sub corona emit; tum uè, quum in bonis, sectione uè cuius publicè emit: nam & alios hosce modos mancipationis solemnitas comprehendit. hereditas enim mancipatione emebatur, hoc est per æs, & libram, ut refert Vlpian. in fragm. & Insti. li. 2. Insti. & qui sub corona emebat, uidebatur mancipio accipere, propterea quæ uocabatur Manceps, teste Festo Pompeio lib. 11. quamuis uenditor earum rerum nomine emtori nihil præstaret, ut patet ex Agell. lib. 7. cap. 4. Tres itaque erant modi acquirendi legitimi domini, quorum unus hic à Caio refertur, estq. Mancipatio, seu Nexus. nam nomen Nexi, & generale est, & speciale. Nexum (inquit Festus) est, ut ait Gaius Aelius, quod cunque per æs, & libram geritur, idque neci dicitur. quo in genere sunt hæc, testamenti factio, nexu datio, nexu liberatio, &c. quam obrem & hanc mancipationem Tullius nexum uocauit, quum ait in Topic. Ab alienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. nulla autem res alienari mancipatione poterant, quàm quæ mancipi erant, quod & Vlpian. testatur in fragm. tit. 19. Mancipatio propria species alienationis est rerum mancipi, eaque fit certis uerbis, libripende, & quinq. testibus præsentibus. quod si quis mancipio dedisset rem nec mancipi, nihil agebat, ut Cicero pariter innuit in Topicis ijs uerbis: Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari

Institutionum Caij

non potest, num idcirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? quod & à Boetio ibidem declaratur: quod autem inquit Tullius, inter quos ea iure civili fieri possunt, hoc denotat, non omnes potuisse mancipio dare, aut accipere: id enim locum habuit tantum inter Cives Romanos, quod hic aperte Caius fatetur inquitens: **QUOD IPSUM IVS PROPRIUM ROMAN. EST CIVIUM.** postea communicatum est etiam Latinis Colonarijs, Latinisque Iunianis, ijsque peregrinis, quibus commercium datum est, ut declarat Vlpianus eod. titu. 19. *Fragm.* Proprium verò mancipationis erat, quod periculum rei mancipatę penes eum, qui tradidit erat: vnde illud est apud Plautum in *Perfa*;

Ac suo periculo is emat, qui eam mercabitur;
Mancipio neque promittet, neque quicquam dabit:
& paulò infernis; nihil mihi opus est litibus.

Nisi mancipio accipie, quid eo mihi opus

Mercimonio? Cicero quoque in oratione pro *Murgina*:

Quod si in ijs rebus repetendis, quę mancipi sunt, is periculum iudicij prestare debet, qui se nexu obligavit, & c. Pro inde si res eo modo emta evicta fuisset, venditor duplo tenus obligatur, ut ait Paulus lib. 2. *Senten. tit. 17.* §. *res emta. in alijs vero emtionibus periculum penes emtorem erat, nisi de evictione stipulatione cauisset, tunc enim tanto condemnandus erat, quanto cautum foret, Paul. eod. loco, §. anteced.* solebat itaque in simplicibus emtionibus stipulatio duplę intercedere, aut certè simplę, idque est, quod ait Varro *epd. lib. 2. de Re Rust. cap. 10.* Aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut si ita pacti, simplę. ac duplam quidē promittebant in pretiosis rebus, in ceteris simplę, l. *emtori, 37. D. de Evict. cogebaturq; venditor eam duplam promittere, l. 2. eod. tit. quod si non promississet, antea non tenebatur: postea, quia tam adfidue duplę stipulatio fiebat, receptum est, ut teneretur, ac si cautum esset, ob bonę fidei iudicium, l. quod si, 31. §. quia adfida, de edil. edicto. l. ex emto, §. Cassius, de Act. emti. In ceteris verò rebus, quę pretiose non essent, ad simplę agebatur, ut passim ex titu. de Eviction. patet. Notandum autem, quod ait Varro eodem loco, qui quum legitimos illos acquirendi modos enumerasset, subiungit: In horum emtione solet accedere peculium, aut si excipiet stipulatio, intercedere sanum cum esse, furtis, noxięque solutum;*

nam

nam in simplicibus emtionibus, nisi exprimat, peculiū non accedit, l. quoties, 29. de contrah. emt. l. 3. de Euict. l. quis ergo, 17. de Pecul.

UT ET SUPRA QUOQUE INDICAVIMUS] Indicasse forsā id potuit in titu. de Libertinis, scribens de ijs, qui Cives Romani efficiebantur, qui scilicet manumissoris essent ex iure Quiritium.

CIVIBUS ROMANIS] etiam Latinis Iunianis; Vlpian. in fragm. reg. tit. 20.

PUBERIBUS] Puberem Cassiani eum esse dicebant, qui habitū corporis pubes apparet, id est, qui generare potest; Proculij autē eum, qui quatuordecim annos expleuit; u. rum Priscus, eum puberē esse, in quem utrumque concurrat, & habitus corporis, & numerus annorum, teste Vlpian. in fragm. tit. 11. Caius noster Proculeianus potius erat, at Paulus Cassianus uidetur fuisse, cuius sententiam recte exponit Ant. Augustinus lib. 3. emen. cap. 5. Qui igitur in Pandectis inueniuntur scripsisse, puberem quatuordecim annorum esse, ij Proculeiani sunt, aut si Cassiani quidem erant, Tribonianī manum sunt passi: nam Proculeianos sequutus est Iustinianus reiecta Cassianorum, & Prisci sententia, l. ult. (quando tut. uel cur. esse de. quod & antea probasse uidentur Diocletia. & Maximianus. l. 4. C. qui te stam fac. poss.)

QUI APPELLATUR LIBRIPENS] In omnibus imaginarijs uenditionibus libra interponebatur, teste Plinio lib. 33. ca. 3. ea ratione, ut imaginem uenditionis adhiberet, ex antiquiori instituto, nulla enim antiquitus fiebant uenditiones absque libra, quum ueteres aere graui uterentur, & penso eo, non numerato debitum soluerent, ut patet ex eod. Plinio, Festo lib. 4. & 14. Varrone lib. 4. de ling. lat. Sanē uerō nummus unus pretiū nō denotat, l. si quis, 10. §. ult. de Adq. poss. l. si quis, 46. D. Loca alioquin hac uenditio imaginaria non diceretur: imaginaria enim uenditio non est pretio accedente, l. 16. de reg. iur.

HOC AERE AENEAEQUE LIBRA] Horatius lib. 2. epist. vlt.

Si proprium est, quod quis libra mercatus, & ere est.
DEINDE AERE PERCUTIT LIBRAM] Quam rem facere animaduertebatur. Varro lib. 4. de lin. lat. Deinde porta Rauduscula, quod erata fuit: at Raudus dictum; ex eo in ueteribus

bus mancipijs scriptum : RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. *Festus lib. 17.* Rodum vulgus quidem in vſu habuit, non modo pro ære imperfecto, vt Lucilius quum ait : Plumbi paucillum, rodus, liniſque metaxa, ſed etiam pro ſignato, quia in mancipando quum dicitur, RODVSCVLO LIBRAM FERITO, aſſe tangitur libra.

E P I T O M E.

Lib. j.
tit. 6.

Mancipatio autem, hoc eſt manus traditio, quædã ſimilitudo uenditionis eſt; quia & in emancipationibus præter illum, hoc eſt certum patrem, alius pater adhibetur, qui Fiduciarius nominatur. Ergo iſte naturalis pater filium ſuum fiduciaro patri mâcipat, hoc eſt manu tradit: à quo fiduciaro patre naturalis pater vnum, aut duos nummos, quaſi in ſimilitudinem pretij accipit, & iterum eum acceptis nummis fiduciaro patri tradit. Hoc ſecundò, & tertio fit, & ſic de patris poteſtate exit. Quæ tamen mancipatio ſolebat ante Præſidem fieri, modo ante curiam facienda eſt, vbi quinque teſtes Ciues Romani in præſenti erunt, & pro illo, qui Libripens appellatur, id eſt ſtateram tenens, & qui Anteſtatus appellatur, alij duo, vt ſeptem teſtium numerus impleatur. tamen quum tertio mancipatus fuerit filius à patre naturali fiduciaro patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei à fiduciaro patre remancipetur, & à naturali patre manumittatur: vt ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarus, ſuccedat. Fœminæ, vel nepotes maſculi ex filio vna emancipatione de patris, vel aui exeunt poteſtate, & ſui iuris efficiuntur. Et hi ipſi quamlibet vna mancipatione de patris, vel aui poteſtate exeant, niſi à patre remancipati fuerint, & à naturali patre manumiſſi, ſuccedere eis naturalis

turalis pater non potest, nisi fiduciarius, à quo manumifsi sunt. nam si remancipatum sibi naturalis pater, uel auus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit.

HOC EST MANVS TRADITIO] lego HOC EST MANVS TRADITIO. Quemadmodum in manumissionibus seruorum utebantur quodammodo in iure cessione, ut supra declarauimus, ita in manumissionibus filiorum intercedebat mancipatio, quasi filius res esset quedam mancipi. Itaque his solemnitatibus utebantur. Antestatus quinque testes conuocabat ante praesidem, ubi libripens erat, & pater naturalis cum filio suo, item & alius, qui filium emere debuerat, qui fiduciarius pater dicebatur. Trahebat ergo naturalis pater filium fiduciario patri dicens: Mancupo tibi hunc filium, qui meus est; at ille è contra; Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio; isque mihi emtus est hoc aere, aeneaque libra. Statimque percussa libra, festertium nummum dicis causa dabat ei, à quo filium acceperat, quem protinus manumittebat; is uero manumissus in naturalis patris potestatem denudò recidebat. idque iterum fiebat. quumque tertio naturalis pater filium manciparet, ijs uerbis utebatur: Mancupo tibi hunc filium, qui meus est, ea conditione, ut mihi remancupes, ut inter bonos benè agier oportet, & sine fraudatione. (nam ea formula, Ut inter bonos, &c. usus fuisse in fiducia testis est (Cicero libro 3. offic.) idque ea ratione excogitatum fuit, ne si fiduciarius ille pater tertio filium manumississet, in eius bonis successurus esset, ad similitudinem patroni: quod ius & quibus usum fuit, ut naturalis pater haberet, nam post tertiam manumissionem liber erat, nec recidebat amplius in patris potestatem ex lege 12. tabularum.

QUAEDAM SIMILITUDO UENDITIONIS EST] Paulus deduci filium in imaginariam seruilem causam ait. in l. 3. §. 1. de Cap dimin. unde rectè Theophilus: Ideo autem uendebatur filius, ut in seruitutem redigi uideretur, & ita comòdè ei libertas daretur: nam liber manumitti non poterat. Ob eam igitur mancipationem liberorum manumissio nomen Emancipationis sumit, minus certè proprium, nam mancipatio est uenditio, seu alteri traditio, manumissio est è manu, hoc est potestate
missio,

Institutionum Caij

missio, & liberatio, & quamuis filios manumittere sopp. legitur in iure nostro, & Titulus est, Si a parente quis manumissus sit; tamen discriminis gratia manumissionem propriam seruorum, emancipationem liberorum dicimus, l. 1. §. 1. D. Quando act. de pecu. ann. Fide igitur filius uendebatur, fide in seruitutem redigebatur, ex qua manumitti uideretur. neque enim is, qui seruus non esset, aliter quam fide uendi poterat. Unde quum ob seuitiam coegerit Antoni- nus dominos ad seruorum uenditionem, l. 2. de His, qui suat sui, uel al. iu. Traianus filium, quem pater male contra pietatem adficiabat, coegit emancipare, l. ult. D. Si a par. quis man. fit.

HOC EST CERTVM PATREM] Sic naturalem patrem supra uocauit titu. anteced. De certi patris potestate disce- dit.

QVI FIDUCIARIUS NOMINATUR] Boetius in 4. *Commen. in Top. Cic. Fiduciam uero accipit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet. uelut si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei quum tempus, quod suspectum est preterierit, reddat. hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur. Linius lib. 2. de Corin- tho loquens: Nabidi eam tyranno uelut fiduciarium dare op- timum uisum, ut uictori sibi restitueret. Ex quibus apparet, quare Patet hic Fiduciarius nancupetur. Sicque heres fiduciarius uocabatur, qui hereditatem emebat in testamento per as, & libram, ut restitueret heredi, quem testator in tabulis scripsisset, de quo Vlpian. & Theoph. proptereaque fideicommissarius heres fiduciarius dicitur, l. Seius, 46. l. si postulante. 67. in fi. ad Trebell.*

HOC SECVNDO, ET TERTIO FIT] Singule uero e- mancipationes uel isdem, uel alijs uerbis fieri possunt, uel eodem die, uel intermisso tempore, ut tradit Paulus Sentent. lib. 2. titu. 25. Hinc adgnosce licet, quanti foret Romanorum patria potestas, ut uita manumissio satis non uideretur, idque ex lege 12. tabularum, cuius uerba ab Vlpiano referuntur in fragment. titu. 10. quum ait; Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus sui iu- ris fit. id enim lex duodecim tabularum iubet his uerbis, **SI PATER FILIUM TER VENVM DE- DIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.** quam legem ex Romuli instituto translatam esse in 12. tabulas patet

patet ex Dionysio qui libro 2. sic scribit: Neque verò hæc licentia contentus Romulus potestatem etiam filiorum vendendorum patribus usque ad tertiam autionem concessit. quæ potestas multo maior est, quam domini in seruum. nam seruus à domino uenundatus recepta libertate liber est, filius iterum, atque iterum in potestatem patris reuertitur, post tertiam verò venditionem, si se in libertatem vindicauit, è potestate patris egreditur. Sed de ueris, serijsq; venditionibus intelligit. Dionysius, non de fictis, & imaginarijs. cui tamen nescio, an facile fides adhibenda. potuit enim Græcus homo uerba legis de ueris uenditionibus capere, non de fictis nam & si patribus licebat filios interficere, tamen uendere non licuisse; testatur Constantinus Imper. his uerbis: Libertati à maioribus tantum impensum est, ut patribus quibusuis uite in liberos, necisque potestas olim erat permissa, libertatem eripere non liceret. quæ sunt in l. vlt. C. de Patr. Potest. crudelius enim, & indignius Romanis uisum est, si liberi homines, & cives seruitutem seruirent, quam si mortem oppeterent. ideo inquit Tullius in Orat. pro domo sua: Ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed uerè & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut ciuis Rom. libertatem nemo posset inuitus amittere. & idem pro Cæcinnia: Si pater uendidit eum, quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit. Sanè enim de ficta uenditione intelligit. Nam quòd patri liceret filium noxa dedere, §. vlt. Inst. de Noxa. act. hoc non ex mero patris arbitrio, sed ex filio quaque perueniebat, qui facto suo libertatem sibi abjudicauit, Sed ualde scrupulum inicit, quod eodem libro 2. tradit Dionys. ex Numæ Pompilij legibus: ut si pater filio uxorem ducere permisisset, qua ei sacrorum, pecuniarumque sociæ ex legib. fieret, non amplius filium uendendi ius haberet. Nisi & hic de emancipationibus intelligendum est: nam si filius emancipasset, is propria sacra sibi conseruasset, utpote qui à sacris paternis dimitti, atq; absolui dicebatur. l. quidam, 2. l. C. de Fideic. l. 1. §. vlt. C. de Ann. excep. cuiusque enim familie priuata sacra erant, ut ostendit Cic. 2. de legib. eius autem uxor, qua in manum conuenerat, non ideo ex sacris faceri sui absoluta esset, in cuius potestate erat, Ulpia. in fragm. tit. 2. §. sui heredes. neque enim poterat in mariti potestate fuisse, qui enim sub alterius potestate alium habere in potestate non potest,

Institutionum Caij

potest, Rfit eveniet, et ad leg. l. de Adh. qui igitur tam marito
 cohabitare debuerat, nec poterat sacra, in quibus erat, deserere, Ita
 tati Numa, ne tunc filius emanciparetur. Sed huc fortasse nimis
 subtiliter disputata quibusdam videbuntur. quare adhuc hæreo. Sa-
 ne constat, post leges 12. tabul. patres ius habuisse filios occidendi,
 ut de Torquato, de quæ aliis notum est; de venditiis filijs exemplum
 nullum extat, nisi si forte quis propter nimiam paupertatem, ex esca
 temque vitæ causa filium sanguinolentam vendiderit, l. 2. C. de
 Patr. qui fil. su. dist. Sanguinolentor. autem vocantur *aprius*, hoc
 est recens natos, & sanguine uteri materni adhuc perfusos, ut docti
 viri notantur. quasi hi nondam perfectè homines sint, nec de eorum
 vita plerum speretur.

MODO ANTE CURIAM FACIENDA ESSE]

Quoniam tempore Gothorum. Antibus enim est, quæ loquitur.
 quod & Alciatus animadvertit lib. 2. Parerg. cap. 26. nam & ado-
 ptiões hys temporibus ante Curiam fiebant, ut idem Anianus testu-
 tur ad l. 2. C. Theod. de legiti. hered.

ET QUI ANTESTATUS APPELLATUR]

Valde errasse mihi visus est Anr. Augustinus, qui in explanatione to-
 gum 12. tabul. cap. 52. Antestatum hic interpretatur eum, cuius au-
 rem uellebant, quam potius is sit, qui aliorum aures uellebat. nam
 si Antestari nihil aliud est, quam testes uocare, seu admonere, ut tes-
 tes sint, ijs autem aures attingebantur, & recordarentur, se testes ef-
 se, ut idem declarat, sequitur dicendum, non Antestato autem esse
 uulsam, sed ipsam alijs, nempe testibus uulsisse. Passium enim uer-
 bum non est antestari, ut eo significetur, testes uocari, sed notare. un-
 de Antestatus non qui uocatus, sed qui uocauit testes, dicendus est.
 quo errore & Furneb. lapsus est lib. 29. Adu. cap. 14. Neque uero
 magis Cuiacius assentior, qui lib. 7. Obseru. cap. 16. credit Antestatum
 hunc eundem esse cum Fiduciario patre: nam Caius, aut certe Ania-
 nus id aliquo modo significasset. quis enim non uideat, ex contextu
 orationis Fiduciarium patrem, & Antestatum diuersas esse perso-
 nas? Puto igitur, aliquem fuisse, qui in ea solemnitate hoc ageret,
 ut quinque testes conuocaret, deinde eum libripende huic ad sui in-
 uerteret. De Antestatore etiam Ful. Ursinus in notis ad leg. 12. Tabu.
 Titius Cyrard. Dialog. 9. Budens in poster. adnot. ad Pand. Alciat.
 lib. 2. parerg. cap. 20.

UT SI FIDUCIUS ILLE MORTUUS FUERIT, &c.]

Qui

Qui servum manumittit, patronus efficitur, vocaturque ad hereditatem, ideoque ad tutelam, quæ a via in Fiduciario patre erant, quæ Fiduciarius tutor dicebatur teste Ulp. in frag. tit. 1. §. qui liberum, sed contracta fiducia is, tertio non manumittebat, sed patri naturalis remancipabat, qui manumittens quasi patronus, filia olim suo efficiebatur, heresque futurus erat, atque ob eam rem, in Tertulliano matrem superabat, quod aucto Ismen, & proano non concedebatur, l. 2. §. sed neque auct. ad S. C. Tertull. existimo, autem hanc remancipationem ex prudentium cautionibus ortam.

FOE MINORUM VEL NEPOTES MASCELLI EX FILIO UNICEM EMANCIPATIONE, C. 1. P. 1. in adoptionibus unica emancipatio in filiabus, & nepotibus, ceterisque liberis facta erat, l. vlt. C. de Adopt. Ita in manumissionibus, ut Ulpianus quoque testatur in fragm. tit. 10. §. 1. quare si post primam, alteramve manumissionem filij testamentum sit conditum à patre, isque præteritus sit, quoniam reuertitur in patriam potestatem, testamentum adgnatione rumpitur, teste eod. Ulpia. in fragm. tit. 23. §. adgnascitur. At filia, quum emancipatur, vel nepos, ceterique, quia ante emancipationem exant de potestate, testamentum non rumpunt, l. acrima, §. de trans. sup. & in sa. test.

IN FIDUCIARIIS, honesti. Sed trans non fiducia, sed in adoptionum, sic emancipationum, solemnes illar observationes abstulit Instaurans, l. vlt. C. de Emanc. liber. vbi rhapsomata nominat, ut etiam in Nou. 81. quibus utebantur quoque in manumissionibus seruorum, ut discimus ex Isidoro libro 9. Etymolog. & Iuuenal. Sat. 5. ex Claudiano lib. 4. de Cons. Honor.

C A I V S.

M O T I V S.

Liberum arbitrium est ei, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate demittere, nepotem vero in potestate retinere; vel ex diverso filium quidem in potestate retinere, nepotem vero manumittere: vel omnes sui iuris efficere. eadem & de pronepote dicta esse intelligamus.

Inueni-

Inuenitur hoc fragmentum in l. 28. D. de Adop. §. em. Et filios, & nepotes, & deinceps pater habet in potestate, nec alter ab altero pendet, ut uno emancipato, & alter emancipatus intelligatur, quare aut filium tantum potest emancipare, aut nepotem tantum, nec omnes. quod si filium emancipauerit, dum nepos apud hober est, isque postliminio reuersus sit, auum sequetur non patrem, etiam si in eius potestate vere nunquam fuerit, ut si pater adrogatus, & emancipatus sit, l. 1. §. sed si quis. De su. & leg. her. l. si me, 13. de Cap. & post. reu. Quid si filium emancipet, cuius uxor pregnantis sit? & constat, nepotem, qui nascetur, in aui, non in patris potestatem futurum, §. ult. Inst. hoc tit. in his emitt. casibus tempus conceptionis spectatur, l. emancipatum, §. 1. de Senator. Hac Anianus ita contraxit.

EPITOME.

Lib. j. tit. 6.

Quod si habeat quis filium, & ex eo nepotes, & uouerit filium emancipare, & nepotes in sua potestate retinere, in arbitrio eius est: aut si uouerit nepotes emancipare, & filium in sua potestate retinere, & hoc ei pro iuris ordine licere manifestum est, Quod non solum de nepotibus, sed & de pronepotibus similiter facere potest.

De Tutelis. Cap. X.

EPITOME.

Lib. i. tit. 7.

TUTORES aut legitimi sunt, aut testamentarij. Legitimi sunt, qui pupillo per uirilem sexum propinquitate coniunguntur, & qui proximior fuerit de agnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet; quia is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipse proximus est ad hereditatem.

Hic

Hic fit transitus ad aliam divisionem personarum. nam ex his personis, quae in potestate non sunt, quaedam vel in tutela sunt, vel in curatione, quaedam neutro iure tenentur, in princip. Insti. hoc tit. In tutela sunt masculi impuberes, hoc est minores 14. annis, femina 12. hodie, nam olim femina erant in perpetua tutela, ut tradit Ulpian. in fragmen. titu. 1. 1. Est autem tutela, ut Servius definiit, vis, ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per aetatem ipse se defendere nequit, iure civili data, ac permessa, leg. 1. hoc tit. Summa verò Tutorum divisio ea esse potest, quod Tutores aut legitimi sunt, aut Dativi. Rursum ex legitimis quidam sunt, qui verè legitimi sunt, quidam quasi legitimi, quidam ad instar quasi legitimorum, quidam fiduciarij. Verè legitimi sunt hi, de quibus his mentio habetur. proximi enim agnati, qui ad pupilli hereditatem vocantur, ex lege 12. tabul. tutores sunt legitimi, l. 1. de legit. tutor. Quasi legitimi tutores sunt Patroni suorum libertorum, neque enim nominatim in ea lege de hac tutela cavetur, sed per interpretationem inducta est, nam lex vocat patronos ad successionem libertorum, sicut agnatos ad successionem pupillorum. Et quoniam hac ratione agnati tutores sunt, ita interpretatione factum, ut et patroni tutores sint per consequentiam hereditatis, quae ex ipsa lege eis datae sunt, l. 3. in princ. de legit. hered. Tutores ad instar quasi legitimorum sunt patres filiorum emancipatorum, quae tutela exemplo patronorum recepta est, ac ut patronorum legitima tutela dicitur, si hoc quoque; minus propter cetera, quam nec ex lege, nec ex interpretatione legis id nomen erui possit, patronus enim legitimus dictus est per consequentiam hereditatis, ad quam ipsa lege vocatur, quamvis verbis legis tutor non constituatur. ut pater emancipati neque tutor constituitur, neque ad hereditatem à lege vocatur: sed utrumque prudentium interpretatione inductum est, quia ut patronus servum, ita pater filium manumittit. hunc itaque vicem legitimi tutoris sustinere ait Ulpian. in d. l. 3. in fi. Fiduciarius tutor erat is, qui in antiqua illa filiorum emancipatione fiduciarius pater appellabatur: nam quum filium emitteret, et quae manumississet, tutor eius efficiebatur ad similitudinem patroni, et nihilominus dicebatur tutor fiduciarius, teste Ulpiano in fragm. titu. 1. 1. §. qui liberum. Postea inductum fuit, ut post tertiam venditionem remancipatum filium

Hier. Ale. Commen.

E

pater

Institutionum Caij

pater naturalis manumitteret, ut ipse heres esset, ut supra declarauimus, sicque tutor eius efficiebatur pariter fiduciarius, ut idem Ulpianus ait. quia tamen is verè pater erat, fiduciarij tutoris nomen absurdè quodammodo uidebatur retinere, ideo ipse etiam legitimus dictus est, ut & ad legitimam filij successionem uocari dicitur in S. ult. Inst. de legit. adgn. success. Illud autem nomen fiduciarij tutoris post mortem suam ad filium in potestate retentum transmittit: is enim Fiduciarius tutor efficitur eius, cuius pater legitimus tutor dicebatur, l. 4. de leg. tut. titu. Inst. de Fiduc. tut. quoniam ad fratris bona admittitur, ut patroni filius ad successionem liberti. Sunt & alij legitimi tutores ex Anastasiana constitutione, nempe fratres emancipati fratrum in potestate retentorum, nam quum eos ad legitimam horum successionem uocari, equum fuit, ut & tutores faceret, l. 4. C. de legit. tut. antea ipso iure nec tutores erant, nec heredes, ut qui capitis minutione adgnati esse desissent. pari quoque ratione filij fratrum emancipatorum legitimi tutores erunt patronorum, qui è patris potestate non exierant, quum & hi ad eorum hereditatem, & tutelam à Iustiniانو admittantur, l. vltim. §. penul. C. de legit. hered.

C A I V S.

» S Vnt autem adgnati, qui per virilis sexus personas
 » S cognatione iuncti sunt, quasi à patre cognati: ve-
 » luti frater eodem patre natus, fratris filius, neposvè ex
 » eo; item patruus, & patruj filius, neposvè ex eo.

S Umsimus hæc ex l. 7. D. de legit. tut. qua omnia Anianus satis habuit completi ijs uerbis: quæ pupillo per uirilem sexum propinquitate coniunguntur. Alciatus lib. 3. parerg. cap. pen. Adgnatos putat dictos, quod adnati sint, hoc est iuxta nos nati, ut Plinius adnata membra uocat, quæ propè alia suboriuntur, ut digiti sunt.

QUASI A PATRE COGNATI] quasi per patrem nobis coniuncti. Cognatio nomen est naturale, adgnatio ciuile,

uile, l. vlt. §. i. de Grad. & adfin. §. vlt. Inst. de leg. adgn. tut. proinde eo, tanquam notiori nomine adgnationem declarat. Sed non semper, qui per patrem coniunguntur, adgnati sunt, ut unus ex paternis proavis, nempe qui auia mea paterna pater est: is enim mihi per patrem coniungitur, at quia patri meo adgnatus non est, nec mihi adgnatus est: Adgnati ergo sunt, qui per virilem sexum coniunguntur, & gentiles sunt, hoc est ex eadem domo, & gente prodiiti, ex eadem familia, qui que omnes vno nomine appellantur, l. pronuntiatio, §. communi. de verb. sig. uide li. 2. cap. vlt.

VELVTI FRATER] Si emancipatus non sit. tunc enim adgnationis ius amittit, quamuis gentilitatem uideatur retinere: neque enim nomen familia mutat, ut si L. Titius pater C. Titium filium emancipauerit, is emancipatus Titius nihilominus uocabitur, sicque gentis nomen retinet. Alius est si in adoptionem datus sit; intelligo autem de Adoptione ante Iustinianum. Suis ergo, & emancipatus adgnati non sunt, sed nec fratres iure civili sunt. & maior solutio est emancipatio, quam mors: ut ecce; si filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero, ū fratres non sunt: si filio meo mortuo Titium adoptauero, is defuncti frater fuisse uideatur, l. 5. D. de Grad. & adfin.

EODEM PATRE NATUS] qui consanguineus dicitur l. 1. ad fin. de suis, & leg. here. & germanus, §. nos uerò, & §. seq. Inst. de legit. adgn. success. nec interest eandem matrem habeant, an diuersas, l. vlt. §. i. de Grad. & adfin.

E P I T O M E.

Testamentarij sunt, quos patres, aut aui paterni in testamento suo tutores filijs, aut nepotibus delegauerint. Quod si nec testamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquisitione iudicis pupillis tutores dantur. Lib. j. tit. 7.

AD datiuos tutores transit. Datiui tutores sunt, aut testamentarij, aut Attiliani, & Iuliani: at hi posteriores proprie

Institutionum Caij

proprie dativi dicuntur, quamuis etiam testamentarij recte eo nomine appellentur, Ulpian. in fragmen. reg. situ. 11. §. testamento quoque. Legitimi autem nunquam dativi appellantur, nam legitimos tutores nemo dat, sed lex duodecim tabularum fecit tutores, l. 5. de legit. tut.

TESTAMENTARIJ] Sive patres familias sint, sive filijfamil. sive serui testatoris dati cum libertate ante Iustinianum, post Iustinianum etiam sine libertate, quàm tacite data intelligatur. quæ omnia in eiusdem Institutionibus uidere est.

NEPOTIBVS] Si pater eorum mortuus sit, aut emancipatus, tunc enim nepotes sui heredes sunt, l. hereditas, §. 1. de Testam. tut.

DELEGauerint] Non improprie delegare tutores etiam nus dixit. Sane delegare est alium pro se substituere, quod facit pater qui dat tutorem se decedente: utique enim & tutela potestas est. præterea à legandi verbo hoc deducitur, quo omnis testatoris ordinatio significatur, ut heredis institutio, legatorum, & libertatum datio, tutoris quoque constitutio, l. verbis, de verb. sig. fuit lex duodecim; **UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA, TUTELA QUE SVÆ REI, ITA IUS ESTO.** Ulpian. in frag. tit. 11. l. sepe, §. 3. de verb. sig.

INQUISITIONE IUDICIS] nullo existente tutore, aut testamentario, aut legitimo, aut Fiduciario, tunc tutor pupillo datur ex inquisitione in Vrbe à Prætoře urbano, & maiori parte Tribunorum plebis ex lege Attilia: In prouincijs à præsidibus prouinciarum ex lege Julia, & Titia,

Ulpian. in fragmen. tit. 11. Iustinian. in Institut. tit. de Attil. tut. Hæc tamen Iustinianus postea mutauit.

De Curationibus.

Cap. XI.

E P I T O M E .

PERACTIS pupillaribus annis, qui Lib.j.
 bus tutores abfoluuntur, ad curatores ra tit.8.
 tio minorum incipit pertinere. Sub cu-
 ratore sunt minores ætate, maiores euer-
 fores, infani. Hi, qui minores sunt, ufque
 ad viginti & quinque annos completos sub curatore
 funt. Qui verò euerfores, aut infani funt, omni tempore
 vitæ fuæ sub curatore efle iubentur; quia fubftantiam
 fuam rationabiliter gubernare non poffunt.

PUPILLARIBUS ANNIS] *In mafculis quatuordecim,
 in fæminis duodecim. vide fup. cap. 9. & lib. 11. cap. 6.*

INCIPIT PERTINERE.] *Si adolefcentibus libuerit.
 inuiti enim curatores non accipiunt, præterquam in litem, §. 2. Inf.
 hoc tit. atque hi honorarij curatores appellantur, quoniam à prætore
 conftituuntur, Ulpia. in fragm. tit. 12.*

MAIORES EVERSORES] *Euerfores uocat prodigos. Hi
 verò aut maiores funt, aut minores xxv. annis, curatorem accipiunt
 uel inuiti: nam aliquis eligendus eft, qui eos confilio regat, & bona
 adminiftrct. nam prodigo per Prætorem bonis interdicitur: cuius rei
 ea formula eft: QUANDO TV TVA BONA PATER-
 NA, AVITAEQUE NEQUITIA TVA DISPERDIS,
 LIBEROSQUE TVOS AD EGESTATEM PERDVICIS,
 OB EAM REM TIBI EARE, COMMERCIOQUE
 INTERDICO. quam habet Paulus Sen. lib. 3. tit. 4. Atque ob eã
 cauffam filius quoque patri prodigo curator efle poteft, l. his qui, 12.
 de Tut. & curat. dat. ab his, & c. quòd fi filius non fit, adgnati cura
 tores erunt ex lege 12. tab. qui propterea legitimi dicuntur, Ulpia. in
 fragm. tit. 12.*

INFANI] *Furiolis nominatim lex duodecim tabul. Curato-
 Hicrony. Aleand. Comm.*

E 3 res

Institutionum Caij

res statuit adgnatos, quorum exemplo, & prodigorum curatio inuenta est, l. 1. de Curat furio. & c. Primò igitur ad filios patris, matrisve furiosæ curatio pertinet, d. l. 1. & l. 4. D. eod. & quàmuis generaliter curatores ad bona potius, & ad res, quàm ad personas dentur, tamè huiusce curatoris consilio, & opera tuei debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi; l. 7. eod. tit. nam & uerbis duodecim tabularum comprehenditur, quæ sunt: **SI FURIOSVS EXISTAT, ADGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIUS POTESTAS ESTO.** quæ habentur apud Cic. lib. 2. de Inuen. & in Rhetor. ad Heren. li. 1. proptereaque tutela uocatur ab Horatio lib. 2. Sermon. Sat. 5.

interdicto huic omne. adimat ius

Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.

At quum legitimus ille curator inhabilis ad eam rem uidetur, Prætor alij dat administrationem, l. sepe. l. 3. eod. tit.

OMNI TEMPORE VITAE SVÆ Si semper in eo statu permanserint; alioquin tandiu erant umbro in curatio, quandiu uel furiosus sanitatem, uel prodigus sanos mores receperit, d. l. 1. de Curat. furio. & c. Dantur etiam curatores ex edicto Prætoris fatuis, mutis, surdis, debilibus, & qui negotijs suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt, l. 2. l. 3. l. 4. l. 5. de Postul.

C A I I
 I N S T I T V T I O N V M
 L I B E R S E C V N D V S .

C V M
 H I E R O N Y M I A L E A N D R I
 C O M M E N T A R I O .

De Rerum diuisione, & qualitate.
 Cap. I.

C A I V S .

VMMA rerum diuifio in duos ar-
 ticulos deducitur . nam aliæ funt
 diuini iuris , aliæ humani . Diuini
 iuris funt ueluti res sacræ , & religio
 fæ : Sanctæ quoque res , ueluti mu-
 ri , & portæ , quodammodo diuini
 iuris funt . Quod autem diuini iu-
 ris eft , id nullius in bonis eft . id uerò quod humani iu-
 ris eft , plerunque alicuius in bonis eft : poteft autem &
 nullius in bonis eſſe . nam res hereditariæ , antequam ali-

E 4 quis

Institutionum Caij

- 33 quis heres existat, nullius in bonis sunt. Hæ autem res,
 33 quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt, aut priuatæ .
 33 Quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur : ip-
 33 sius enim vniuersitatis esse creduntur . Priuatæ autem
 33 sunt, quæ singulorum sunt.

Postquam primo libro abundè tractauit de personis, earum
 que statu, & qualitate, hoc libro ad res accedit, earumque
 acquisitiones. Summum est autem hoc fragmentum ex l. r.
 D. hoc tit.

SVMMÆ] Prima, maxima, ut etiam lib. r. dixit : Summa
 itaque de iure personarum diuisio, &c.

RES SACRÆ] Gallus Aelius ait, sacrum esse quo-
 cunque modo, atque instituto ciuitatis consecratum sit, si-
 ue ædis, siue ara, siue signum, siue locus, siue pecunia, siue
 quid aliud, quod Dijs dedicatum, atque consecratum sit.
 quod autem priuati suæ religionis causa aliquid earum re-
 rum Deo dedicent, id Pontifices Rom. non existimare sa-
 crum. at si qua sacra priuata suscepta sunt, quæ ex instituto
 Pontificum statim die, aut certo loco facienda sunt, ea sa-
 cra appellari, tanquam sacrificium. Ille locus ubi ea sacra
 priuata facienda sunt, vix videtur sacer esse. Hæc Festus. Ho-
 die quoque non solent Episcopi consecrare templa, seu sacella, quæ in
 priuatis ædibus sunt. Sacra igitur res sunt, quæ publicè consecra-
 te sunt, non priuatè, l. 6. D. hoc tit. à Pontificibus, siue etiam ab Im-
 peratoribus, qui pontificiam sumebant auctoritatem, l. 9. hoc titu.
 ideo tã ipsi consulebantur, quàm collegium Pontificum: ut Plinius
 fecit lib. 10. epist. 73. quam auctoritatem desierunt sumere Impera-
 tores, qui Christiani effecti sunt, ut ex marmoribus inscriptis, & nu-
 mismatibus uidere est. Quæ igitur facta sacra sunt, non facillè sa-
 cra esse desinunt, quare diruta a de sacra, locus sacer manet, d. l. 6. h.
 Aede, 73. de contrah. emt. & ita Traianus Plinio respondet lib. 10.
 episto. 76. at quàm loca capta sunt ab hostibus, sacra esse desinunt;
 sed liberata, quasi quodam postliminio reuersa pristino statui resti-
 tuuntur, l. 36. de Relig. & Sum. fun.

RELIGIOSÆ] Quod religiosum est, id & sanctum esse oportet, ita enim definiuit Massurius Sabinus: Religiosum est, quod

pro-

propter sanctitatem aliquam remorum, ac sepositum à nobis est . uerbum à relinquendo dictum, tanquam ceremoniæ à carendo: *ut est apud Agell. lib 4 cap. 9. & M. Tullius lib. 4. de Repub. sepulturam, quæ religiosa est sanctam significat his uerbis, quæ apud Nonium sunt: Eisdem terminos hominum curæ, atque uitæ sic Pontificio iure sanctitudo sepulturæ. idem Philippica 9. Sepulchrorum autem sanctitas in ipso solo est, quod nulla ui moueri, atque deleri potest, atque ut cætera extinguuntur, sic sepulchra fiunt sanctiora uetustate. Religiosus autem locus non publicas ceremonias requirit, sed religiosum unusquisque sua uoluntate facit, dum mortuum infert in locum suum, d. l. 6. hoc tit. nihil autem refert, liberi hominis, an serui corpus sit, l. 2. de Relig. & sum. fun. at non totus, qui sepulturæ destinatus est locus, religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est, d. l. 2. S. Celsus. Credo omnibus notum esse, iure 12. tabul. non licuisse intra urbem humare quemquam, ut Cicero testatur lib. 2. de legibus. quod ab Hadriano confirmatum est, l. 3. S. Diuus, de sepul. uiol. & ab Imp. Diocletiano, & Maxim. l. mortuorum, C. de Reli. & sum. fun. Id tamen abrogauit Leo Imper. Nouella const. 53. statuens, ut tam intra urbem, quàm extraliceret sepelire. postea constitutum est, ut in atrijs, porticibus, & exhedris sacrarum ædium sepelirentur, 13. quaest. 2. c. Præcipiendum. demum receptum, ut & intra Ecclesiam, c. nullus, eod. loco.*

SANCTÆ QUOQUE RES] Propriè dicimus sancta, quæ neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata; ut leges sanctæ sunt, sanctione enim quadam sunt subnixæ. quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, & si Deo non sit cõsecratum, l. 9. D. hoc titu. quod ergo sanctum est, id non propterea aut religiosum est, aut sacrum, at quod religiosum est, & sanctum est; Macrob. lib. 3. Satur. cap. 3. Sanctum est, ut idem Trebatius li. x. religionum refert, interdum idem, quod sacrum, idemq. quod religiosum: interdum aliud, hoc est, nec sacrum, nec religiosum. Fest. Pompeius lib. 17. Siquidem quod sacrũ est, idem lege, aut instituto maiorum sanctum esse putant, ut uiolari id sine poena non possit. idem religiosum quoque esse, quoniam sit aliquid, quod ibi homini facere non liceat, quod si faciat, aduersus deorum uoluntatem uideatur facere. Sancire est confirmare, & adprobare: quare beatos illos uiros,

Institutionum Caij

uiros, quos ex pio ueterum instituto, post mortem colimus, non ante Sanctos vocamus, quam à Summi Pontificis adprobatione inter ceteros relati sint, quod canonizare dicimus.

VELUTI MURI] Siquis violauerit muros, capite puniatur, sicuti si quis transcendet scalis admotis, uel alia qualibet ratione; nam ob eam rem, & Remus occisus est, l. ult. D. hoc tit. & non tam urbis Romae, sed & municipiorum sancti sunt muri, d. l. 9. in fi. hoc tit. quo iure & ualli, & muri castrorum censentur, l. 3. ad fin. de Re milit.

ET PORTAE] Plutarchus in Romaicis parum uidetur percepisse differentiam inter sacrum, & sanctum: scribit enim muros ipsos esse, portas non item, quod per has cadauera efferantur, aliaque res impure. at, ut uidimus, nec muri sacri sunt, sed tantummodo sancti ob poenam in violatores sancitam, quod & de portis Statutum est, l. 2. & 3. D. Nequid in loco sa. si. ideo sanctae recte dicuntur.

QUODAMMODO DIVINI IURIS SUNT] Sacra Dijs superis, & maioribus, Religiosa Dijs Manibus dedicata erant. ideo ea proprie diuina dicuntur. Sancta minus proprie, quoniam nullis Dijs dicata erant. Sed quia ciuitates Deos habebant tutelares, ut tradit Tertullian. aduers. gent. & alij, quorum custodiae portae, & mania commendata fuerant, ideo diuini iuris quodammodo dici possunt. Stephanus Graecus interpres Basilic. lib. 46. tit. 3. ait, portas & mania ideo dici diuini iuris esse, quia muniunt nos, & efficiunt, ut in tuto simus. At uidentur etiam dedicari consueuisse, ut apparet ex inscriptione veteri Veronae: **COLONIA AVGVSTA VERO-NA, NOVA GALLENIANA, VALERIANO II. ET LVCILLO COSS. MVRI VERONENSIVM FABRICATI EX DIE III. NONARVM APRILIVM, DEDICATI TRID. NON. DECEMBRIS, &c.**

¶D NULLIUS IN BONIS EST] nec ullius fieri potest. ut nec profana res, quae publici iuris sit, uidendus Accursius.

NULLIUS IN BONIS ESSE CREDVNTVR] Ideoque nec seruus communis ciuitatis singulorum pro parte intelligitur, sed uniuersitatis, & ideo tam contra ciuem, quam pro eo posse seruum ciuitatis torqueri, Dini fratres rescripserunt. ideo & libertus ciuitatis non habet neceße ueniam edicti petere, si uocet in ius aliquem ex ciuibus, l. 2. D. hoc tit.

VNIVERSITATIS ESSE CREVNTVR] Quaedam etiam publica sunt, quæ uniuersitatis non sunt, l. quod in littore, 14. de Adqui. rer. dom. ut aer, mare, littus maris: sed hæc communia dicuntur, l. 2. hoc tit.

QVÆ SINGVLORVM SUNT) Priuos, priuasque antiqui dicebant pro singulis. Quam caussam & priuata dicuntur, quæ vniuscuiusque sint. hinc & priuilegium, &c. Hæc Festus, cui Nonius duobus locis adstipulatur, adductis testimonijs ex Lucillo, & Lucretio.

E P I T O M E.

CAIVS superiori commentario de iure personarum aliqua disputauit. Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat. Omnes itaque res aut nostri iuris sunt. aut diuini, aut publici. Nostri iuris sunt quæ in proprietate nostra esse noscuntur. Diuini iuris sunt Ecclesiæ, idest templa Dei, uel ea patrimonia, ac substantiæ, quæ ad ecclesiastica iura pertinent. Publici iuris sunt muri, fora, portæ, theatra, circus, arena; quæ Antiqui sancta appellauerunt, pro eo quod ex inde tolli aliquid, aut contingi non liceret: sed hæc omnia in nullius bonis sunt, ideo publici iuris esse dicuntur. Sed & res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, idest quando dubitatur, utrû scriptus, an legitimus heres succedere debeat, in nullius bonis esse videntur. Lib. 2
tit. 1.

COMMENTARIO) Commentarij quoque dicebantur libri Institutionum Caij, ut etiam apparet ex præfatione Iustini in suas Institutiones, & Boetio in Topic. Tullianis.

FTERVM) Non est denuo, sed *ἰδιότυπον*, secundo loco duplici enim significatione accipitur, l. 7. S. hæc uox, de Eden. at positum uidetur minus propriè, tunc enim utimur, quum dicimas, primo, iterum, tertio.

AVT NOSTRI IURIS SUNT, &c.) Aliam diuisionem rerum

Institutionum Caij

verum confinxit Anianus: quum tamen illa Caij generalior, & melior sit. Hic autem ut pote Christianus neque muros, portasque civitatis diuini iuris esse dicit, neque religiosi loci mentionem habet. nam hodie locus, ubi quis humatus est, (nisi in Ecclesia sit, aut intra porticus, & maceriam Ecclesie) diuini iuris non est.

ECCLESIAE, IDEST TEMPLA DEI) Ecclesia nomine propriè collegium, seu conuentio hominum religionis causa intelligitur. at hoc nomen pro templis ipsis, in quibus hæ conuentiones fiunt, Christiani usurpauimus. Hinc Anianus templa Jurisconsultorum ethnicorum in ecclesias solet conuertere. Quare & ad Pauli Senten. li. 5. tit. 19. quum Paulus templa nominasset, Anianus sic ait; ista, quæ de templo dicta sunt, de ecclesia loqui intelligenda sunt.

ARENA) Amphitheatrum, ubi ludi committebantur ita nominatur in Aedilitio edicto, l. 1. de Aedil. edi. l. 4. de accusat. & alijs locis, sic autem dictum, quia arena sternebatur. qua de re Lipsius de Amphith. cap. 3.

C A I V S.

„ **S** Quædam præterea res corporales sunt, quædam in-
 „ corporales. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt:
 „ veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & deni-
 „ que aliæ res innumerabiles. Incorporales sunt, quæ tan-
 „ gi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure consistunt, si-
 „ cut hereditas, ususfructus, obligationes quoquomodo
 „ contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res
 „ corporales continentur. nam & fructus, qui ex fundo
 „ percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obli-
 „ gatione nobis debetur, plerunque corporale est, ueluti
 „ fundus, homo, pecunia. Nam ipsum ius successionis, &
 „ ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis in-
 „ corporale est. Eodem numero sunt, & iura prædiorum
 „ vrbanoꝝ, & rusticorum; quæ etiam seruitutes vo-
 „ cantur.

QVÆ

QUAE DAM PRÆTEREA] Hanc partitionem rerum corporalium, & incorporalium, Citero in Topic. factis rerum, quæ sunt, & quæ intelliguntur.

QUAE TANGI POSSUNT] Aristoteles 4. Phy sic. tradit Philosophos ferè omnes existimasse, corpus esse quidquid tangi potest. unde Lucretius lib. primo;

Tangere enim, & tangi nisi corpus nulla potest res.

SICUT HEREDITAS] Caius noster ita alio loco definit hereditatem: hereditas est successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit, l. nihil aliud, de verb. sig. Heredes enim iuris uniuersi successores sunt, l. quoties, §. heredes, de hered. instit. l. 37. de adqui. hered. est ergo successio in ius, aut certè ius successionis, l. bonorum, de Verbo. sign. & hereditatis possessio est magis iuris quàm corporum possessio, l. 3. §. hereditatis, de bonor. possess. nec enim minus intelligitur hereditas, & si nullum subsit corpus, l. hereditas, de petiti. hered.

QUOD IN HEREDITATE RES CORPORALES] Seneca deridet Jurisconsultorum hanc differentiam hereditatis, & rerum hereditariarum. Sic enim loquitur lib. 6. de Benef. cap. 5. Jurisconsultorum istæ argutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant usucapi posse, sed ea, quæ in hereditate sunt, tanquàm quidquam aliud sit hereditas, quàm ea, quæ in hereditate sunt. rectè verò negabant Jurisconsulti hereditatem posse usucapi. nam sine possessione usucapi nihil potest, l. sine, de Usucap. at hereditas non possidetur, quoniam incorporalis res est, l. 3. de adq. poss. l. 43. de adq. rer. dom. quod docet Accur. in l. 1. D. pro herede.

QUAE ETIAM SERVITUDES VOCANTUR] De quibus inferius in Epitome.

E P I T O M E.

PRæterea quædam res corporales sunt, quædam in Lib. 2
corporales. Corporales sunt, quæ manu tangi possunt. 1.
sunt: uelut ager, mancipium, uestis, aurum, argentum, & his similia. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ non in corpore, sed in iure consistunt.

Institutionum Casj

stunt, sicut est hereditas, & obligationes diuersis contractibus scriptæ. Et licet hereditas, uel emtio, aut diuersi contractus res corporales in se habeant, ius tamen ipsius hereditatis, uel emtionis, aliorumq; cōtractuum incorporale est. Incorporalia etiam sunt iura prædiorum urbanorum, uel rusticorum.

DIVERSIS CONTRACTIBUS SCRIPTÆ] forsan ADSCRIPTÆ. quidam habent: DE DIUERSIS, & c. Caius dixit: Obligationes quoquomodo contractæ. ALIORVMQVE CONTRACTVVM) Contractus ουδλλαγμα est, qui patens est (ut ita dicam) obligationis. Quare quod Caius ait inesse corpora in obligationibus, Anianus id ad contractus adaptat, nam sine contractibus obligationes esse nequeunt. Sed & ex maleficio, & varijs causarum figuris oriuntur obligationes, l. 1. de oblig. & acti. qua de re libro tertio.

E P I T O M E.

Lib. 2.
tit. 1. **P**rædiorum urbanorum iura sunt, stillicidia, fenestraz, cloacæ, altius erigendæ domus aut non erigendæ, & luminum; ut ita quis fabricet, ut uicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum uerò rusticorum iura sunt, uia, uel iter, per quod pecus, aut animalia debent ambulare, uel ad aquam duci, & aquæductus, quæ similiter incorporalia sunt. Hæc iura tamen rusticorum prædiorum seruitutes appellantur.

Seruitutes aut personarum sunt, ut usus, & usus fructus, aut rerum, ut seruitutes rusticorum prædiorum, & urbanorum, l. 1. de seruitut.

VRBANORVM) Urbana prædia sunt omnia ædificia, etiam si in villa ædificata sint, §. 2. Inst. de seru. rust. & urb. præd. l. 1. D. commun. præd.

Stil.

STILLICIDIA] Stillicidium dictum est, quod aqua stillatim cadat, ut ait Varro lib. 4. de ling. lat. Credo triplicem esse Stillicidij seruitutem. Immittendi, Recipiendi, Non recipiendi. Immittendi stillicidij seruitus est, ueluti si quis stillicidium, quod utile erat hortis suis, aut cisterne, iure seruitutis in vicini aream immittat, Recipiendi seruitus est, ueluti si quis patiatur alterius stillicidium in gdes suas, aut aream cadere. Non recipiendi stillicidij est, ueluti si seruitutem habeas immittendi stillicidij, quam ego ex conuentione tibi cessero, quia prior ea utilitate, quam cisterna, aut horti mei sentiebant, seruitutem patior non recipiendi stillicidij, ex quo intelligitur §. 2. Instit. de Seruit. rust. Et vrb. praed. quod non percepit Theophilus. Cetera de stillicidio uide in l. 19. Et 20. de Seru. vrb. praed. Et alibi.

FENESTRAE) Ut quis patiatur fenestram ab alio in suo pariete aperiri, l. 8. C. de Seruit.

CLOACAE) Cloacam habere licere per vicini domum, puta ut Neratius seruitutem esse rusticorum praediorum, ut et altius tollendi, Et protectum habendi, l. 2. de Seru. rusti. praed. quae tamen intelligenda sunt de aedificijs in villa constructis, quae rustica esse praedia autumauit Neratius, l. 4. D. In quib. ea. pign. Et c. ex quo mirari licet oscitantiam Triboniani, qui hanc opinionem in Digestis admissit refragantem ceteris Iuristis, sibi que ipsi, qui aliter in Iustiniani Institutionibus scripsit. Et credemus, nullam esse in libris iuris antiquiorum? Cloaca est locus cauus, per quem colluies fluit, l. 1. §. 1. de Cloac. Romae plurimae erant cloacae, Et tam privatae, quam publicae, d. l. 2. §. idem Labeo. quas Cassiodorus variat. l. 3. epist. 30. tantas fuisse refert, ut aliarum ciuitatum possent miracula superare. mira quoque de ijs refert Plinius, lib. 36. cap. 15.

ALTIVS ERIGENDAE DOMVS) Aliqua ex causa esse potest, ut is, qui domum tollit, seruiat, ueluti si impetret vicinus, ut is altius tollat, quod antea facere in animo non habuerat: tunc enim iure seruitutis semper eam altitudinem seruare cogitur. Alioquin libertas potius est, quam seruitus, quam unicuique liceat in infinitum gdes suas tollere; l. cum eo, l. cuius, de Seru. vrb. praed. l. Proculus 26. de Dam. infe. l. altius. C. de Seruit. in infinitum dixi, dummodo non obstat definitio altitudinis, quae iure statuta est, ex lege Augusti ad septuaginta pedes, ex Fraiani ad sexaginta, qua de re Brisson. Sect. antiq. lib. 1. cap. 1.

ET

Institutio iurum Caij

ET LUMINUM, UT ITA QVIS, &c.) fortasse legas:
 ET LUMINUM, ET UT ITA QVIS &c. nam alia
 seruitus est luminum, alia ne luminibus officiat. Luminum serui-
 tute constituta id aduersus iudicium videtur, ut iudicium humana nostra ac-
 cipiat. quum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiat,
 hoc maxime adepti videmur, ut ius sit vicino iunius nobis alius
 edificare, atque ita minuire lumina nostrorum edificiorum, l. 3. de
 Seru. urb. praed. Sed & alia sunt seruitutes urbanae, ut itinervis, sine
 aditus per fides, l. iter, D. Comm. praed. l. 19. S. si domo, de Seru. urb.
 praed. Oneris ferendi, l. 32. 20. Tignum immittendi, Proiciendi, Proto-
 gendi, l. 1. eod. tit. Ne prospectui officiat, l. 14. & 15. eod. & huius
 modi.

VIA, VEL ITER, PER QVOD PECUS Ignorasse
 hoc loco videtur Anianus differentiam itinervis, & viae, quam pau-
 cis exponemus. Iter ab eundo dictum est, & Actus ab agendo, Via d
 rehendo, ut ait K. ar. lib. 4. de ling. lat. Iter est ius eundi ambulandi
 hominis, non etiam iumentum agendi, vel vehiculum, l. 1. de Seru. ur-
 bi. praed. S. 1. Instit. eod. sane agere est greges, & armenta antise-
 minare, ut posteriores latini dixerit, non equitare, ne equo vehi po-
 test, etiam qui iter habet, l. inter, eod. tit. nam hoc utimur etiam ge-
 standi gratia, S. furtum autem, Instit. de Oblig. qua ex deli. vehiculi
 verò est, quod à iumentis trahitur, vel fertur. nam & quibusdam ve-
 hiculis itinere. ut possimus, ut Sella galeatoria, & Lectica, l. qui
 Sella, 7. eod. tit. Hic enim ferebantur à servis, ut ego late docui in
 Tractatu de Seruitut. Rusticis. Actus est ius agendi, vel iumentum,
 vel vehiculum, d. l. 1. l. inter, eod. quo loco vehiculum intelligitur
 Carruca, carpentum, essedum, Rheda, petoritum, & huiusmodi; etià
 plostrum, si non eo lapides trahantur, d. l. qui Sella. Via verò est ius
 eundi, & agendi, & ambulandi, nam & iter, & actum in se con-
 tinet, d. l. 1. eod. & lapides, tignaue trahendi, & hastam rectum de
 ferendi, d. l. qui Sella. Via latitudo ex lege 12. tabularum in porre-
 tum octo pedes habet, in anfractum sedecim, l. 8. eod. tit. de Seru. rust.
 poterat tamen constitui vel latior, vel angustior, l. 23. eod. at Actus
 latitudo non minor erat, quam quattuor pedum, teste Varrone lib. 4.
 de lin. lat. Qui iter habet, agere non potest, qui actum habet, ire pot-
 est, nam actus iter continere videtur, non tamen ex proprietate seruitu-
 tis, sed ex tacita passivorum conventionione, ut & Duarenus visum est,
 nam esse etià potest, ut actus absque itinere sit, l. 4. §. 1. Si seru. vind.
 quare

quare si quis iter petens caussa ceciderit, deinde actum petat, non sub
mouebitur exceptione rei iudicata, l. si mater, §. si quis iter, de ex-
cept. rei iud. Aliud iuris uideretur esse in via, nam via & iter conti-
net, & actum, ut diximus.

[VEL AD AQUAM DUCI] Respicit fortasse seruitutē
pecoris ad aquam adpulsus, l. 1. §. ult. de serui. rust. præd. l. 1. §. Tre-
batius, de Aqua quoti. & æsti.

[ET AQUA DUCTVS] Aqueductus est ius aquam ducen-
di per fundum alienum, l. 1. §. 3. de Seru. rust. præd. tam inuenien-
dam, aut quaerendam, quam inuentam, l. Labeo, eo. tit. de Aqueducti-
bus uidentus Vitruuius lib. 8. cap. 7. & Frontinus. Sunt & seruitu-
tes rusticae Aquæ hausus, ius pascendi, Calcis coquendæ, Arenæ
fodiendæ, d. l. 1. §. ult. l. 2. eod. & huiusmodi.

[HÆC IURA TAMEN, &c.] Notant in manuscriptis sic
esse: ET IURA TAMEN RUSTICORUM, QUAM VR-
BANORUM PRÆDIORUM, &c. quod probat.

De Adquirendo rerum dominio.

Cap. II.

E P I T O M E

REM regulariter constitutum est, ut su- Lib. 2
perposita inferioribus cedant: ut si quis in tit. 1.
solo nostro sine nostro permisso domum
ædificauerit ad eum, cuius terra est, do-
mus ædificata pertineat. Vel si aliquis in
agro nostro arbores, aut vineas vel plantas quascunque
posuerit, similiter superficies solo cedat. Vel si messem
in campo seminauerit, omnia hæc, quæ in terram alien-
nam iactantur, domino terræ adquiruntur. Quod & de
chartis, & pergamenis, si in alienis scribat, licet aureis,
vel argenteis litteris, similiter eius est scriptura, cuius char-
ta aut pergamenum fuerit. Quod & de tabula, hoc est si
aliquis in tabula mea picturam fecerit, obseruatur, quia

Hier. Alcan Comm.

F

statutum

Institutionum Caij

statutum est, vt tabulæ pictura cedat. Quod si quis ex uuis meis vinum, aut spicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit, eius vinum, triticum, vel oleum est, cuius spicæ, aut vuæ, aut oliuæ fuerint. Siquis etiam ex tabulis alienis nauem, aut armarium, aut quodcunque ad vsum pertinens fecerit, simili ratione eius erunt, quæ facta fuerint, de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam si ex lana, vel lino vestimenta fecerit, eius erunt vestimenta, cuius lana, vel linum fuisse probabitur. Sed in his omnibus superius comprehensis quicumque in terra aliena aliquid posuerit, aut ædificauerit, aut horum, quæ dicta sunt aliquid fecerit, illis qui aliena præsumserunt, hoc competit, vt expensas, vel impendia, quæ in ijs fecerint, a dominis, qui rem factam vendicant, recipere possint.

Hic caput distinguere commodius existimaui, titulus enim superioris capitis adquisitionem rerû non comprehendit, sed tantum diuisionem, & qualitatem. Lapsus est quoque Iustinianus, aut potius Tribonianus in Institutionibus: at ibi melius certè connecti uidetur, quàm post publicas res ad singulorum deueniatur.

AD EVM, (VIVS TERRA EST) Idem Caius tradidit libro secundo aureorum, l. 7. §. ex diuerso. D. hoc tit.

PERTINEAT] Num ergò amittet ædificator pretium materiae, & mercedes fabrorum? distinguendum est: aut scit, qui ædificat, alienum esse solum, aut ignorat: si scit, culpa ei obijci potest, quod temerè ædificauit in eo solo, quod intelligeret alienum; idco & materiam adeo amittit, ut nec diruto ædificio uindicatio eius competat. Si vero ignorat alicuium esse, nec dominus soli soluat pretium materiae, & mercedes fabrorum: exceptione doli mali repellitur, ut ead. l. docet Caius.

ARBORES, AUT VINEAS) Si modo radices egerint, d. l. 7. §. ult.

VEL SI MESSEM) l. qua ratione, hoc titu.

QUOD ET D'E CHARTIS, ET PERGAMENIS) Chartæ fiebant ex papyro, Pergamena membrana erant, d. l. qua ratione,

ratione, §. 1. sic dicta ab urbe Pergamo, unde prius Romam late sunt, teste Plinio. Ideo autem distinxit, quia charta appellatione membrana non continentur, l. 52 § quod tamen, de lega. 3. Videndus Casiodorus Variar. lib. 11. epist. 38.

VT TABULAE PICTURAE CEDAT) Hic magnum est Aniani flagitium: prorsus enim contrarium scripsit Caius, cuius sententia ex libro secundo Aureorum in hæc verba apparet: Sed nõ uti litteræ chartis, membranis uè, cedunt, ita solent picturæ tabulis cedere, sed ex diuerso placuit tabulas picturæ cedere, d. l. qua ratione, §. 3. hoc tit. Hæc autem uidetur fuisse Proculianorum opinio contra eam, quam habent Sabiniani regulam statuentes, necesse esse rei cedi, quod sine illa esse non potest, l. in rem actio. 32. §. 2. de rei vend. Paulus Sabinianus potius apparet, ut & supra indicauimus (nisi eę sectæ iam euauerant) nam & libros ad Sabinum scripsit. Iustinianus tamen Caij sententiam comprobauit ob pretium picturæ, ridiculum esse inquit, Picturam Apellis, uel Parrhasij in accessionem uilissimę tabulæ cedere, §. si quis in aliena, Instit. de Rer. diuis. quæ tamen ratione & solum edificio cedere deberet, multo enim maioris pretij edificij superficies est, quàm solum, nisi dicamus, id esse, quia stabilius sit solum. Quapropter si quis in alieno pariete pingat, dicendum, picturam quantumuis preciosam parieti cedere, quod non absurdè excogitauit Arrianus.

EIVS VINVM, TRITICVM, &c.] Vide quid iuris sibi sumserit Anianus, ut etiam hoc loco Caium faciat Sabinianum, qui tamen neque Proculianus in hac specie est, ut pote qui mediã sententiam amplexus sit existimans, si species ad materiam reuerteri possit, uerius esse, quod Sabinus, & Cassius senserunt, si non possit reuerti, uerius esse, quod Nerua, & Proculo placuit, l. 7. §. quum quis, D. hoc tit. quod Paulus confirmat, l. 24. eod. & Iustin. §. quum ex aliena, Instit. de Rer. diuis. ubi tamen quod de frumento, & spicis dicitur, Caius repugnat in d. l. 7. quæ in re Tribonianij incuria accusanda est, etiam in opinione Pauli de pictura, quam non deleuit, quam damnasset.

SI EX LANA] Vestimentum ex alterius lana eius fit, qui do minus est lana. Quid si quis alienam lanam purpura infecerit? uidetur respondendum, quod de pictura sensit Caius, ob pretium purpurae, tamen aliud est, nam in pictura artificium consideratur,

Institutionum Caij

quod in purpura non potest, in qua tantum coloris mutatio spectatur, l. 26. in fi. hoc tit.

SED IN HIS OMNIBUS Patav. SIMILITER ETIAM SI HIS OMNIBUS, &c. sequentia quoque non recte constant. Sed ne ille magnum sibi negotium capeat, qui Gothici hominis verba, & locutiones ad amussim perpendat.

RECIPERE POSSINT) Adhibita distinctione scientia, & ignorantia, ut supra monuimus.

De in iure cessione. Cap. III.

C A I U S.

20 **I**n iure autem cessio fit hoc modo. Apud magistratum populi Romani, uel apud Praetorem, uel
21 apud praesidem provinciae, is, cui res in iure
22 creditur, rem tenens ita uindicat; HVNC
23 EGO HOMINEM EX IVRE QUIRITIVM MEVM ESSE AIO. deinde postquam hic uindica-
24 uerit, praetor interrogat, qui eum credit, an contra
25 vindicat? quo negante, aut tacentem, tunc ei, qui uindica-
26 uerit, eam rem addicit: idque legis actio uocatur.

27 **H**abet hoc fragmentum Boetius in 3. Commen. Topic. Tullian. Ubi ait: Cessio uero tali fiebat modo, &c. secundo commentario idem Caius exposuit. In iure autem, &c. Iam uero commentariorum quoque dici Institutiones Caij supra docuimus. Quod autem hoc loco caput hoc posui, non abs re factum est. ubi n. de naturalibus quibusdam rerum acquisitionibus dictum est, sequitur dicendum de civilibus quo in loco In iure cessio est. Eundemque ordinem sequutus est Iustinianus, qui in fine tituli de Vsa, & Habit. sic loquitur: Exposuimus summam, quibus modis iure gentium res nobis adquiruntur; modo uideamus, quibus modis legitimo, & civili iure adquiruntur. Docuimus primo libro, quae res essent mancipi, & quae nec mancipi. docuimus legitimum, & plenum dominium tribus modis adquiri, mancipatione scilicet, in iure cessione, usucapione. docuimus, quae esset, & quae fieret Mancipatio, sequitur, ut uideamus de

de in iure cessione. In iure cessio est communis alienatio, & mancipi rerum, & nec mancipi, quæ sit per tres personas, in iure cedentes, vindicantes, & addicentes. In iure cedit dominus, vindicat is, cui ceditur, addicit Prætor, ut ait Ulpianus in fragm. regul. tit. 19. & hoc loco explicat Caius. Non tantum autem res corporales in iure ceduntur, sed & incorporales, ueluti ususfructus, hereditas, tutela legitima, & libertas. Ususfructus à fructuario cedi non potest nisi domino proprietatis, & si extraneo cedatur, idest ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transit, sed ad dominum proprietatis reuertitur, l. si ususfructus, 66. de Iu. do. Hereditas antequam adbeat, à legitimo tantum in iure cedi potest: postquam adita est, tam à legitimo, quàm à scripto herede. necesse est autem, ut & singulæ res corporales cedantur, cui cessa est hereditas, ut latius eod. loco Ulpian. exsequitur. Legitima quoque tutela in iure cedebatur, non tamen omnis, sed tutelæ duntaxat fœminarum. fœmina enim in perpetua erant tutelæ, ut tradit Cicero pro Muræna, & Boetius in Topicis, cui tutela in iure cessa erat, Cessicus tutor dicebatur, qui siue mortuus fuerat, siue capite minutus, siue alij tutela cessisset, ea ad legitimum redibat tutorem, si uerò legitimus decessisset, aut capite minutus fuisset, cessitia quoque tutela extinguebatur. Sed demum tutela hæc penitus deleta est, quum lex Claudia legitimas fœminarum tutelæ sustulit, ut docet Ulpianus in fragm. tit. 11. De cessione libertatis diximus lib. primo.

EAM REM ADDICIT] Tota Prætoris iurisdictio his tribus uerbis continebatur, Do, Dico, Addico. Dabat iudices, dabat bonorum possessionem: Dicebat ius: Addicebat bona libertatum conseruandarum causa, addicebat res, & iura, quæ in iure cedebantur.

IDQUE LEGIS ACTIO VOCATUR] Legis actiones, siue actus legitimi solemnitates erant, quæ inter ciues Romanos fiebant, adhibitis quibusdam symbolis, apud patrem, aut quemuis magistratum maiorem, qui tribunal haberet, aut saltem legis actionem. nam quidam actus legitimi tribunal non requirebant, quidam nec magistratui. Erant autem actus legitimi Mancipatio, In iure cessio, Adoptio, Emancipatio, Manumissio, Testamentum, Resignatio tabularum, Aditio hereditatis, Repudiatio hereditatis, Nuptiæ, Diuortium, Acceptilatio, Optio, Tutoris in iure datio, Postulatio iudicij recuperatorij, & hmoi, de quibus alij locuti sunt, præsertim Pet. Faber Semestr. li. 2.

Hicronymus Aleand. Comm.

F 3

De

Prætorum

De Usucapionibus. Cap. IIII.

C A I V S.

22 * **U**rtum non committitur. Furtum enim si-
 23 ne affectu furandi non committitur. Fun-
 24 di quoque alieni potest aliquis sine vi
 25 nancisci possessionem, quæ uel ex negli-
 26 gentia domini vacet, vel quia dominus sine successione
 27 decesserit, vel longo tempore abfuerit.

Habetur in l. 37. de usurp. & usucap. Porro rectè hoc loco de
 usucapione tractatur, quæ & ipsa legitimi, seu ciuilibs domi-
 nij adeptio est, tam rerum mancipi, quam nec mancipi, ut ait *Ulpia.*
in fragm. tit. 19. Vtique quum res aliqua neque mancipata esset, ne-
 que in iure cessa, non ante in pleno adquirentis dominio erat, quam
 si ab eores mobilis anno, immobilis biennio possessa foret, ut idem
Ulpian. ibid. affirmat; & *Boetius significat eo loco Topic.* At si ea
 res, quæ mancipi est, nulla solemnitate interposita tradat-
 tur, ab alienari non poterit, nisi ab eo, cui traditur, usucapia-
 tur. & *Horatius libro 2. epist. vlt.*

Quædam (si credis consultis) mancipat usus.

Tam igitur res mancipi usucapiebantur, quam nec mancipi, at man-
 cipi tam mobiles, quam immobiles: nec mancipi solam mobiles. Im-
 mobiles res mancipi sunt prædia in Italico solo, & ea quæ Italici in-
 ris sunt, de quibus *Ulpianus in l. 1. Caius in l. pen. Paulus in l. vlt. de*
Cens. Immobiles res nec mancipi sunt prædia prouincialia, quæ vecti-
 galia quoque dicuntur, atque hæc usucapi non poterant, l. quum spon-
 sus, 12. §. in vectigalibus, de *Publi. in rem act.* At *Iustinianus, quæ*
aboluisset differentiam rerum mancipi, & nec mancipi, traxit quo-
que usucapionem ad prædia prouincialia, l. vni. C. de usucap. transf.
eaque omnino exæquauit, statuens, ut triennij possessio rerum mó-
bilium usucapionem faceret, immobilium verò decennij inter præ-
sentes, vicennij inter absentes, quod etiam testatur in §. 1. Inst. de
usucap.

FURTUM NON COMMITTITUR] Caput huius sententia Tribonianus gladio amputatum est . pendet uerò ab anteced. lege, qua idem Casus ex lib. 2. aureorum dicitur, si quis usum fructum ancille habens partem eiusdem alienauerit, credens in fructu esse, furtum non facere, quia hoc casu Furtum non committitur, quae Iustinianus transtulit in §. item si is. Inst. hoc tit.

SINE AFFECTU FURANDI] In furtis enim affectus cõsiderandus est. Qui re commodata, aut deposita usus est aliter, atque accepit, furti tenetur, quod ex Bruto, & Scaenola comprobatur Agellius li. 7. c. 15. qua tamẽ in re secudũ affectũ aliter, atq. aliter statuentum est, nam si exstimauit, se non inuito domino id facere, etiamsi inuito fecerit, furtum non committit. l. inter omnes, 47. §. recte, l. qui re, 78. de furt. §. placuit, Instit. de Oblig. quae ex deli. nasc.

FUNDI QUOQUE] Quod expeditius procedere, quàm mobilitatem rerum ait Iustinianus, §. quod autem, Instit. hoc tit.

NANCISCI POSSESSIONEM] Ipse tamen usucaperauit, quia in mala fide est, quum intelligat, alienum se fundum occupasse. Sed si alij bona fide accipienti tradiderit, procedit usucapio, quae neque furtiuum, neque ni possessum acceperit, ideoque res uitio uacat, l. subsequenti, & d. §. quod autem, Instit. hoc tit. Requiritur itaque iusta causa, seu iustus titulus, & bona fides, quae si ab initio fuerit, iure civili satis est; etiam si postea in uoluntate apionem sciat, rem esse alienam, l. vi. c. de usuc. transf. §. Diutina, Inst. hoc tit. Iure autem Pontificio necesse est, malam fidem nunquam superuonire, t. vlt. de Praescrip. quo iure uiuimus. At si post usucaptam rem nouerit dominus fuisse alienam, nunquid restituere tenebitur in Foro (quod aiunt) conscientia? Hac in re controversia est, interim uiderint Theologi, ego me huius pelago in praesentia non committo. Hec satis sit

disseruisse aduincum hoc usucapionum frag-

mentum. Caetera inuidere nobis

tempora, inuidere bar-

bara gentes,

inuidit

Anianus, qui omnia omisit, quaecunque Co-

thicis legibus non congruerent.

Per quas personas nobis acquiritur.

Cap. V.

C A I V S.

„ **A**QUIRUNTUR nobis non solum per
 „ nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in
 „ potestate habemus. Item per seruos, in
 „ quibus vsumfructum habemus. Item
 „ per homines liberos, & seruos alienos,
 „ quos bona fide possidemus. de quibus
 „ singulis diligentius dispiciamus. Igitur quod serui
 „ nostri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulen-
 „ tur, uel ex qualibet alia causa adquirunt, id nobis ad-
 „ quiritur. Ipse enim, qui in potestate alterius est, nihil
 „ suum habere potest: ideoq; si heres institutus sit, nisi no-
 „ stro iussu hereditatem adire non potest. Et si iubenti-
 „ bus nobis adierit, hereditas nobis acquiritur, perinde
 „ atq; si nos ipsi heredes instituti essemus. Et his conue-
 „ nienter scilicet legatum nobis per eundem acquiritur.
 „ Non solum autem proprietates per eos, quos in potesta-
 „ te habemus, acquiritur nobis, sed etiam possessio. cu-
 „ iusq; enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possi-
 „ dere uidemur, unde etiam per eorum longam possessio-
 „ nem dominium nobis acquiritur. De his autem seruis,
 „ in quibus tantum vsumfructum habemus ita placuit, ut
 „ quidquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirant, id
 „ nobis adquiratur. siquid verò extra eas causas perse-
 „ quuti sint, id ad dominum proprietatis pertinet. Itaq; si
 „ is seruus heres institutus sit, legatumve qd aut ei dona-
 „ tum fuerit, non mihi sed domino proprietatis acquiritur.

Summus

Supremus hoc fragmentum ex l. 10. de Adq. rer. dom. ex quo Iustinianus nonum caput secundi libri addidit quibusdam concessit adiecto titulo, quem & nos posuimus.

PER EOS, QUOS IN POTESTATE HABEMUS]

Quidam in potestate sunt, quidam in manu, alij in mancipio. In potestate sunt filij familias patrum, in manu sunt uxores uirorum sic effectus coemptione, aut confarreatione, in mancipio sunt serui dominorum. tamen & potestatis nomen ad dominorum in seruos dominium trahitur.

DILIGENTIVS DISPICIAMVS] Cur ergo de filijs familias uerbum nullum? an hæc diligentia dicitur? Ut verum fatear, malo, peccatum hoc Triboniano adscribamus, quàm Cajo. potuit enim uerba Caji iusta ferè ex causa expunxisse, quàm iure veteri tractaret Cains de peculij filiorum, at ipse Tribonianus ex Iustiniani præcepto diuersis regulis ea in re nouum statuerit, S. 1. Instit. hoc titu.

EX TRADITIONE] Scilicet si ex iusta causa tradita res sint, Ulp. in fragm. tit. 19. S. traditio. Possunt etiam mancipio adquirere, ut eodem tit. dicitur, S. acquiritur.

ID NOBIS ADQUIRITVR] Etiam ignorantibus, & inuitis, S. item uobis, Institut. hoc titu. l. 3 2. de adquir. rer. dom. etiam uetantibus, l. seruus, 6 2. de uerbor. oblig. quæ e. Et si prohibuerim alicui, ne cum meo seruo contrahat, isque contraxerit, & adquisitum mihi sit, is habet in me actionem de peculio, l. si quis seruum, 29. de pecul. l. si quis mancipijs, 1 7. S. Proculus, de Institut. actio.

IPSE ENIM, QUI IN POTESTATE] Iustinianus dixit: Ipse enim seruus, qui in potestate, &c. Nam filius familias ex constitutionibus proprium habet peculium castrense, item quasi castrense, & aduentitiam quoad proprietatem. Sed & serui alij quo casu uidentur quid proprii habere, ut si dominus eis legatum alij mentorum testamento reliquerit, quod officio iudicis consequentur, l. seruos, 1 7. de Alim. legat.

NISI NOSTRO IVSSV] Qui præcedere debet, non perfectum negotium comprobare, & specialiter conceptus esse, non generaliter de omni hereditate, l. si quis, 2 5. S. iussum, & sequ. de Adq. hered.

SED ETIAM POSSESSIO] Quam & si corporaliter tantum habeat.

Institutionum Caij.

habeat, domino tamen in alioem adquiris, nisi vo ignorante ni possi
doat. l. 24 de e. Adq. poss.

DOMINIVM NOBIS ADQUIRITVR Plenum do-
minium, idm in bonis, quam ex iure Quiritium. Nam si in tradi-
tione nec mancipatio, nec in iure cessio interuenoras, non ante ple-
num dominium adquirebatur, quam si res mobilis per annum, im-
mobilis per biennium possessa foret, ut superius docuimus, & infe-
rius, quodque diceatur. Apud Iustinianum. hic locus sic est: Vnde etiam
per eos usucapio, uel longi temporis praescriptio uobis ac-
cedit, ut est in uero manu ser. male in impressis, uel longi tempo-
ris possessio.

IT. PLACUIT, UT QUID QUID, &c. Seruus hic
duos habet dominos, alium proprietarium, alium usufructua-
rium, quamuis proprietarius magis proprie dominus dicatur.
Vtrique adquirere potest; si ex re proprietarij, proprietario;
si ex re usufructuarij, usufructuario acquirit, si ex industria,
& operis suis usufructuario tantum, in hoc enim usufructus
consistit. nam & si operari nolit, cogendus est: etenim modica
quoque castigatio fructuario competit, leg. 23. in fin. de usufruct.
Quum autem quid ex causa lucratina, aut hereditaria consequi-
tur, inspiciendum est, an quod donatum, legatum uel est, id con-
templatione usufructuarij factum sit, quo casu eidem quirit;
si uero proprietarij, proprietario; sin neutrius, sed ipsius tan-
tummodo serui, id pariter proprietario adquiretur, leg. 22.
de usufruct. Interdum tamen in pendentij est, cui adquirat, ut
puta si aliquid emit, & per traditionem accepit, nec dum pre-
dium numerauit, sed tantummodo pro eo fecit satis; nam po-
stea numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio, l. 25. S. 1.
de usufru.

NON MIHI, SED DOMINO PROPRIETATIS)
Quid de seruo, qui alterius in bonis erat, alterius ex iure Quiri-
tium? Hunc ex omnibus causis adquisisse bonitario domino, refert
Ulpianus in frag. tit. 19. S. si seruus.

EPITOME

ADQUIRITVR autem nobis non solum per nos Lib. 2
metipfos, sed & per eos, qui in potestate nostra tit. 1.
sunt: sicut filij, vel serui: quia quidquid ijs à qualibet per
sona donatum uel venditum fuerit, aut heredes fuerint
instituti, id patribus, & dominis sine aliqua dubitatio-
ne conquiritur; præter eos filios, quibus per leges ca-
strense peculium habere permissum est. Hi uero serui,
qui in usufructu nostro, & in proprietate alterius sunt,
hoc tantum usufructuario acquirere possunt, quod ope-
re, aut manibus suis fecerint, aut de mercedibus operis
sui acceperint. Nam si eis aut hereditas, aut legatum di-
mittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc pro-
prietario domino, non usufructuario acquiritur.

SICVT FILII] Ex hoc confirmatur, ut in manu, omisitum à Tru-
boniana id, quod de filijs loquitur fuerat Cadus.
PRÆTER EOS FILIOS] Filij uicente patre propriam ni-
hil possidebant, ut tradit Dionys. lib. 8. Verum Imperatores, ut ado-
lescentes allicerent ad militiã, plenum in castrensi peculio eis
dederunt, quod Iustinianus ad quasi castrense traxit.
AUT LEGATVM DIMITTATVR] uerbo Dimitten-
di, pro eo, quod est relinquare, sepe dicitur. *Anianus*

C A P I T V L U M

S Idem placet de eo, qui à nobis bona fide posside-
tur, siue liber sit, siue alienus seruus. Quod enim
placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bona
fidei possessore. Itaque, quod extra duas causas acquiri-
tur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est, uel ad dominum
cuius,

Institutionum Caij

eius, si seruus est. Sed bonę fidei possessor, quum vsuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. vsufructuarius uero usucapere seruum non potest; primũ quia non possidet sed habet ius utendi fruendi, deinde quoniam scit, seruum alienum esse.

Reliqua pars est l. 10. de Acquir. rerum dominio. *BONA FIDE POSSIDETVR*) tanquam seruus. Quid si quis iusto errore ductus aliquem existimet sibi filium? puta si errore adrogauerit, adrogatio autem iure facta non sit. & constat, hunc ei non adquirere. neque enim, ut liberorum emtio, ita facilis frequens adoptio, uel adrogatio filiorum est, l. 44 de Usucap.

QVOD EXTRA DVAS CAUSSAS) Si ex re bonę fidei possessoris, aut ex operis suis quesierit.

PRIMUM QUIA NON POSSIDET) vsufructus enim ius est, non corpus. at iura non possidentur: sine possessione autẽ non procedit usucapio. quod & superius declaratum est.

DEINDE QVIA SCIT SERVVM ALIENVM ESSE) Quod sciens, si possideret tanquam dominus, non tanquam fructuarius, in mala fide esset, quod officit usucapioni. Quid de libero homine, qui bona fide possidetur? Et certum est, hunc non posse usucapi, sicut nec rem sacram, uel religiosam, uel publicam, l. 9. de usucap. l. 1. l. C. de longi temp. pra. §. 2. Inst. de Usuc.

De Testamentis. Cap. VI.

E P I T O M E.

Lib. 2.
ti. 2.

RER vniuersitatem, hoc est, omnia simul bona adquirimus hereditate, emtione, adoptione: quia is, quem adoptauerimus, si sine patre est, cum omnibus bonis suis ad nos transit.

VT rectè coniunctum caput hoc cum superiori uideatur; gr̄a
 non sit Iustiniani uerba perlegere in §. vii. Instit. per quas
 pers. nob. ad qu. ubi ait, post singularum rerum acquisitionē declara-
 tam rectè ueniri ad modos, quibus per uniuersitatem res adquirun-
 tur. Hi que sunt Hereditas, Bonorum possessio, Adrogatio, Addictio
 bonorum libertatum conseruandarum cassa. Anianus duorum tan-
 tum mentionem facit.

HEREDITATE, EMPTIONE] Emio potius singularum
 rerum, quàm uniuersitatis acquisitio est. credo itaque absque dubio
 legendum, **HEREDITATIS EMPTIONE**, nam Cuius tra-
 ctasse de testamento per as, & libram pro certo habendum est, quod
 ijs temporibus in usu erat. Non uique temporibus Aniani, nam ima-
 ginariæ illę solemnitates paulatim desierant ob aliam formam à
 Pretore introductam, ac demum penitus sublatae sunt ex constitutio-
 ne Constantini, l. quoniam, 15. C. de Testam. Antiquis igitur tempo-
 ribus qui heres erat, is hereditatis emtor uocabatur, aut potius Fami-
 liae emtor: nam familia eade[m] est, quæ hereditas; unde in 12. tabu-
 lis, **ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABE-**
TO. l. pronuntiatio, §. 1. de Verb. sign. & actio familię heriscundæ,
 hoc est hereditatis diuidenda, de qua titulus est in Pand. & Codice.
 Conuocatis igitur quinque testibus ciuibus Romanis puberibus, qui
 classici testes dicebantur teste Festo lib. 3. & libripede, mancipatio
 fiebat. hoc est imaginaria uenditio, & emio. Testator enim fami-
 liam uendebat, Heres emebat sestertio nummq[ue] dicis causa interposi-
 to, additis solemnibus uerbis. postea testator tabulas testamenti te-
 nens ita dicebat: Hæc, uti his tabulis, cærisuè scripta sunt, ita
 do, ita lego, ita testor. itaque uos Quirites testimoniam
 perhibetote. tunc se testes subscribebant, & annulo signabant. Id
 quod ab Ulpiano explicatur in fragm. regul. tit. 20. & meminit A-
 gel. lib. 15. cap. 27. & Iustinian. Instit. hoc tit. Postea, quia in distri-
 men posita erat testatoris uita, heres enim, qui familiam emerat, me-
 tuens, ne is sententiam mutaret, insidias facile struebat, inductū est,
 ut non amplius heres ipse familiam emeret, sed alius extraneus, qui
 heredi seorsum in tabulis scripto post mortem testatoris familiam
 restitueret, ut Theophilus refert. isque est, quem intelligit Traquill.
 Neron. cap. 4. Ex hoc Domitius nascitur, quem emtorem fa-
 milia, pecunia que in testamento Augusti fuisse mox vul-
 gò notatum est. Plutarchus quoque in libro de seruantum. vind.

ab-

Institutionum Caij

absurdum esse scribit, quod Romani alium relinquerent heredem, alij familiam uenderent. Sed hæc, ut diximus, in desuetudinem abiit. capitque & honorario, & civili iure ita testamentum condi, ut uno, eodemque tempore adhibiti septem testes subscriptiones, & signacula testamento imponerent. Ipse autem testator, aut testes manu propria nomen heredis exprimerent ex Iustiniani constitutione, §. sed his omnibus, Instit. hoc tit. l. iubemus, C. eod. quod postea remissit Noue. l. 19. quo iure hodie utimur. At in Ecclesiastico dominio duo, aut tres testes sufficiunt, c. quum esses, & c. seq. ex. de Testa. Venetys autem etiam holographum testamentum ualeat absque testibus, si tamen post testatoris mortem auctoritate magistratus confirmetur, quod releuare dicunt. idque manasse uidetur ex Nouella Constit. Theodo. & Valent. titu. 4. & ex Visigothorum legibus l. 2. tit. 5. cap. 6. quæ apud ceteros non obtinuerunt. Est & testamentum nuncupatiuum, est & militare, de quibus in Iustiniani Instit. & alibi.

SI SINE PATRE EST] Sine patre civili, nam emancipatus filius, quamuis patrem habeat, transfert sua bona in adoptantem.

CU M OMNIBVS BONIS SVIS] Si tamen impubes adrogetur, satisfactio ab adrogatore dari solet restituendi bona pupilli, si intra pubertatem decesserit, illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius uenturi essent, l. 17. in fi. cum l. seq. de Adopt. §. quum autem, Instit. eod.

C A I V S.

29 **S**I quæramus, an valeat testamentum, in primis animaduertere debemus, an is qui fecerit testamentum habuerit testamenti factio nem: deinde si habuerit, requiremus, an secundum regulas iuris ciuilibus testatus sit.

IN sunt hæc uerba Caij in l. 4. D. qui testam. fac. poss.
IN PRIMIS ANIMADVERTERE) Hunc ordinem semper sequutus est Caius, ut prius de personis disserat, quam de rebus

bus. Itaque primo libro de personis, secundo de rebus tractat. atque in hoc articulo innuit, prius inquirendum esse quis fecerit testamentum, deinde quomodo fecerit. male Iustinianus, qui id in suis Institutionibus non seruauit.

HABUERIT TESTAMENTI FACITIONEM) Testamenti factio dupliciter accipitur. Dicimus enim habere testamenti factiorem tam qui testamentum facere potest, quam qui non potest, sed heres in testamento scribi potest, ut filius familias, & seruus. qua de re multa disserit Bartolus ad l. si filius familias, D. Qui te Ram. fac. poss. Hoc loco testamenti factio sumitur in actiua significatione. qui uero sint, qui hanc factiorem non habeant, dicetur inferius in epitome.

SECUNDVM REGVLAS IURIS) Debet, qui testamentum condit. solemnitates adhibere, quae ad id institutae sunt, alioquin testamentum non erit. Quintil. declam. 308. Non dixerim testamentum, cui libripens, & emtor familiae, & cetera iuri necessaria deerunt. Quapropter definiunt testamentum esse iustam uoluntatis sententiam, & c. l. i. hoc tit. Iustam hoc est, secundum regulas iuris. Quae sint haec solemnitates, paulo superius exposuimus, quas & Accursius hic enumerare pergit. Constat uero magnam, exactamque curam, & diligentiam hac in re adhibitam, ut uix quisquam sine Iurisperito testamentum facere audeat, quam nimiam & miseram diligentiam uocauit testator in l. Lucius, 88. in fin. de lega. 2. Videndus Seneca lib. 4. de Benef. cap. 11. Praescrea nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant, l. 55. de leg. 1. multae fuere leges testamentariae, Caninia, Furia, Cornelia, Falcidia, Velleia, Voconia, Papia, Vicesima. quare Falcidia in testamento prohiberi non poterat, l. 15. §. i. ad leg. Falc. Hodie tamen potest ex Constitutione Iustiniani de Hered. & Falc. cap. 2. ad si. siue expressae facta sit prohibitio, seu tacite: quod memini ex te didicisse M. Antoni Orbeli praceptor amantissime.

E P I T O M E.

ID quoque statutum est, quod non omnibus liceat facere testamentum. Sicut ij sunt, qui sui iuris non sunt, & alieno iuri subiecti sunt, hoc est filij tam ex no-

Lib. 2
tit. 7.

bis

bis nati; quam adoptiu; Item testamenta facere non possunt impuberes, idest minores xiiij. annorum, aut puella xij. Item & ij, qui furiosi, idest mente insani fuerint, non possunt facere testamenta. Sed ij, qui insani sunt, si interualla ipsius insanix habent, per interualla, quibus sani sunt, possunt facere testamenta.

ET ALIENO IURI SUBIECTI SUNT) Satis fuit dicere, qui sui iuris non sunt: hos enim necesse est alieno iuri subiectos esse.

HOC EST FILII TAM EX NOBIS &c.) Magna est altercatio, cur filius familias testari non possit, etiamsi pater permittat, l. 6. D. hoc fit ut eo permittente donare causa mortis possit, leg. tam is, 25. de Don. cau. mar. Filius familias testamentum facere non potest, quod nihil suum habet, ut testari de eo possit, inquit Ulpian. in fragm. tit. 20. Sed Imperatores Augustus, Nerva, Traianus, & Hadrianus constituere, ut de peculio castrensi testamentum posset facere, S. i. Instit. quib. non est perm. fac. testa, quod Iustinianus traxit ad quasi castrense, l. ult. C. de inoff. testa, quod ij habent, qui salariam percipiunt publica, nam falsum est, quod Jafon, & Salicetus, caterique putarunt, omnia, que litterarum causa adquiruntur, sub quasi castrensis peculij nomen venire. At certe filius famil. in eo peculio vice patris familias fungitur, l. 6. in fin. de Inu. rup. & irr. fac. test. l. 2. ad S. C. Maced. alioquin verbis legis 12. tabular. repellitur, que ait: **PATERE FAMILIAS VTI LEGASSIT SUPER PECUNIA &c.** nam de patre familias hoc tantum canit, non item de filio familias. Mulieres antiquitus facere testamentum non poterant sine tutoris auctoritate, quia erant in perpetua tutela, Ulpia. in fragm. tit. 20. S. pen. que uero in manum uiri conuenerat, testamentum etiam nullo auctore condere poterat. quod elicitur ex uerbis **M. T. ulli in Topic.** ubi ait: Si ea mulier testamentum fecit, qua se capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto pretoris secundum eas tabulas possessio dari &c. At enim non ualere testamentum eius, que capite se nunquam diminuit, hoc est, que in manum uiri non conuenit, nam ea testari potest sine alterius auctoritate. Boetius sic habet;

Mulieres

Mulieres verò antiquo iure tutela perpetua continebat. recedebant verò à Tutoris potestate, quæ in manum viri conuenissent. itaque fiebat eis prioris status permutatio. & erat capite diminuta, quæ viri conuenisset in manum. quædam igitur, quæ se nunquam capite dimiuisset, id est, qui in manum viri minime conuenisset, si non tutoris auctoritate testamentum fecit, quæritur, an secundum eius tabulas ex edicto prætoris debeat dari possessio, &c. *Cur verò hæc, quæ alieni quodammodo iuris esset, & marito tanquam filia, testari poterat? nulla credo alia de causa, quam quòd mater familias esset, idque ostendit Cicero in Topicis, ubi ait: Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ea vxor mater familias esset: si ea in manum viri non cõuenerat, nihil debetur. Genus est enim vxor, eius duæ formæ, vna matrum familias, hæc sunt, quæ in manum viri conueniunt, altera earum, quæ tantummodo vxores habentur. Quod ibidem explanat Boetius, & confirmat Agellius lib. 18. cap. 6 quod igitur de patre familias statuit lex 2. tabul. id ad matrem familias trahendum fuit. Cæterum quod ad patris bona attinet, ut ea filius familias posset mortis causa donare, mirum non est, quia pater per filium donare censetur, nam qui per alium facit, per se ipsum videtur facere, ut iuris regula est. Testari vero per filium non potest, quum testamentum foret actus legitimus, qui neque diem recipit, neque conditionem, neque fit per interpositam personam, quod acutè obseruauit, & discussit Petrus Faber Semestr. lib. 2. cap. 23.*

[DEST MINORES XIII. ANNORUM.] Hæc Proculeianorum sententia videtur semper fuisse magis recepta, ut pubertas ex numero quatuordecim annorum constitueretur. nam quauis Sabiniiani adfirmarent, quosdam etiam post quindecim, & sedecim annos adhuc esse impuberes, quod & hodie uidere possumus, tamen statuenda erat certa regula: nullaque melior fuit, quam hæc Proculeianorum, nam plerique masculi quartodecimo, feminae duodecimo anno pubem emittunt: nam ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter, & facile, quam quæ perraro eueniunt, l. 5. de legib. itaque hanc opinionem potius receptam fuisse videtur testari Macrobius lib. 1. in Som. Scip. sic inquit: Post annos autem bis septem ipsa ætatis necessitate pubescit: tunc em
Hier. Alean. Comm. G moueri

Institutionum Caij

moueri incipit vis generationis in masculis, & purgatio
 foeminarum. ideo & tutela puerili, quasi iurile iam robur
 absoluitur: de qua tamen foeminae propter votorum festi-
 nationem maturius biennio legibus liberantur. *Idemque*
clarus lib. 7. Saturn. cap. 6. Quum calor semper generatio-
 nis causa sit, foeminae ideo celerius, quam pueri, fiunt
 idoneae ad generandum, quia calent amplius. nam & se-
 cundum iura publica duodecimus annus in foemina, &
 quartusdecimus in puero definiuit pubertatis aetatem. &
meminis Tertullianus aliquot locis. Atque hanc pubertatis defini-
tionem comprobatae a Justiniano diximus libro primo ad capi. 9.
ante eam igitur aetatem testamentum facere non licet ob defectum
iudicij, l. 5. hoc titu. §. praeterea. Inst. quib. non est perm. Debent au-
tem eam aetatem excessisse, aut saltem complese, l. qua aetate, hoc
titu. Olim pupillis Tribunis militum datum fuit, ut testarentur, l.
vl. C. de testam. mili. eam enim dignitatem dedit Augustus impu-
beribus, teste Sueton. cap. 38. ex quo intelligitur. l. 4. C. de testam.
milit.

PER INTERVALLA, QUIBUS SANI SVNT, &c.]

Et tamen, dum dilucidu interuallum durat, testamentum inceptum,
consummatumque sit, l. Furiosum, 9. C. hoc titu. Sed & plurimi alij
sunt, qui testamenta facere non possunt, ut Serui, Serui poena, De
portati, Peregrini, Obsides, Captiui, Capitali crimine dam-
nati, de statu suo dubitantes, Prodigij, quibus bonis
interdictum est, item qui lege intestabiles facti
sunt, Surdi quoque, & muti, & Caci,
nisi quadam adhibita observa-
tione. de quibus omni-
bus discernere ni-
mis longum
esset.

Nec Caius, aut Anianus vltius trahi ser-
monem videtur permit-
tere.

De Institutione, & exheredatione liberorum.

Cap. VII.

E P I T O M E.

S, Qui filium in potestate habet, curam Lib. 2
agere debet, ut testamentum faciens masculinum filium, aut nominatim heredem tit. 3.
instituat, aut nominatim exheredet. Nam
si masculinum filium in testamento præterierit, non ualebit testamentum: Si uero filiam præterierit, non rumpit testamentum filia prætermissa, sed inter fratres suos legitimo stante testamento, suam sicut alij fratres, consequitur portionem. Si uero testamento extranei heredes scripti fuerint, stante testamento filia medietatem hereditatis acquirit. Nam si factò testamento, in quo filius masculinus prætermisus est, euenerit, ut uiuente adhuc patre filius, qui prætermisus est, moriatur, sic quoque quamlibet filius ille mortuus fuerit, testamentum, quod factum est, non ualebit.

HOC capite tam de Institutione, quam de exheredatione liberorum agitur, nepe ut testamentum ualeat præter obseruationes, quæ præcedenti capite traditæ sunt, l. inter, 30. de lib. & postum. quare melior est titulus, quem posuimus, quam ille, DE EXHEREDATIONE LIBERORVM, qui apud Anianum, & Justinianum uisitur. nam Theophilus post hunc titulum in princ. tit. de Hered. Instituen. ait. Post traditam de institutione, & exheredatione liberorum doctrinam, &c. quod & Cuiacius notauit.

NOMINATIM) Id enim necesse est, ut institutio, & exheredatio ualeat, l. Titius, 25. de lib. & post. l. pen. §. uideamus, de bon. poss. contra tab. l. 6. §. si institutus, ad l. Corn. de Fals. l. 3. de Injuri.

Institutionum Caij

rup. & irr. fa. test. l. 1. de hered. inst. l. 2. C. de lib. prat. l. vlt. C. de bon. poss. con. tab. Nomen igitur filij, & prænomen, & cognomen accipi potest, aut etiam unum ex his. sed & sufficit, si dixerit, filius meus ex heredes esto, si unus sit filius, aut si pepercerit filium dicere, & Scianatum dixerit, aut cum conuicio non nominandus, non filius meus, latro, gladiator, & huiusmodi, l. 1. l. 2. l. 3. de lib. & post. dummodo constet, de eo loqui, nam Nomen (inquit Diomedes lib. 1. Gram.) dicitur, quod unamquamque rem monstrat, ac notet, quasi notamen. quare nihil interest, nomine demonstrat, an indubitabili signo, quod penè nihil à nomine distet, l. quoties. §. si quis nomen, de hered. inst. §. si quis in nomine, Inst. de legat.

NON VALEBIT TESTAMENTVM) ipso iure, neque enim querela, aut alio facto opus est. Veruntamen si superni iuris bonis se patris abstinuit, licet subtilitas iuris refragari uideatur, attamen uoluntas testatoris ex bono, & equo tuebitur, l. filio, 17. de iniust. rup. & irri. fa. test.

NON RUMPIIT TESTAMENTVM FILIA PRÆTERMISSA) Ut nec nepos, aut neptis, reliquunt, teste Vlp. in fragm. iiii. 22. quare & si tentabat nullam dicere, non poterat, sed iure ad crescendi portionem suam habebat. ex prætore autem poterat habere contra tabulas honorum possessionem in totum, at Impe. Antoninus eam in tantum coarctabat, in quantum ius ad crescendi competeat, l. vlt. C. de lib. prat. Peioris autem conditionis erat filia præterita, quàm exheredata. nam si præterita fuisset alio herede instituto, illa dimidium hereditatis accipiebat, quòd si testamento hereditas restitui iussa fuisset, quàm retinere quartam ex S. C. Trebelliano uellet, non plus, quàm fescunciam retinebat. quod si exheredata fuisset, mota querela inofficiosi, ac restituta ex fideicommissio hereditate, retinebat quadrantem. quod absurdum sustulit Iustinianus, d. l. vlt. C. de lib. prat.

FILIA MEDIETATEM HEREDITATIS ADQUIRIT } Filia scriptis heredibus ad crescebat, suis quidem heredibus, hoc est fratribus, in partem uirilem, extraneis in partem dimidiã, ut confirmant fragmenta Vlpiani d. tit. 22. Quid uerò, si & frater, et extraneus scripti sunt? utriusque dimidiam auferet, hoc est sextantem, ne unusquisque trientem habeat. Si uerò duo sint fratres instituti, his tertiam, extraneis dimidiam tollit, Paul. lib. 3. sent. iiii. 4. §. filio. Sed hæc (ut diximus) à Iustiniano sunt abrogata.

Quamlibet

QVAMLIBET FILIVS ALLE MORTVVS FVERIT ;
l. si filius, 7. de lib. et post. ex regula, qua dicit, ea que ab initio
non subsistunt, ex postfacto non conualefcere, l. quod initio, 29. de re-
gul. iur.

E P I T O M E

Postumorum duo genera sunt, quia postumi appel-
 lantur ij, qui post patris mortem de vxore nati fue-
 runt, & illi, qui post testamentum factum nascuntur. Et
 ideo nisi is, qui testamentum facit, in ipso testamento
 comprehenderit; *QVICVNQVE FILIVS, AVT FI-*
LIA MIHI NATVS, NATA VE FVERIT, HERES
MIHI SIT; aut certè dicat. *EXHERES SIT*; ualere
 eius non potest testamentum; quia, sicut superius iam di-
 ctum est, legitimè concepti prò natis habeantur. Nisi
 quod melior conditio est postumæ, quam natæ; quia
 nata, si prætermisâ fuerit, non rumpit testamentum: po-
 stuma verò, sicut masculus, testamentum rumpit.

Postumi quasi posteriores dicti sunt; ideoque id nomen sine adspirâ-
 tione scribendum, Cuiacius notat lib. 3. *Obs. cap. q. ij. ig. tar sunt,*
qui posteriores parentis editi sunt. nec tantum post eius mortem, sed
& post conditum testamentum eo uino ex primo capite legis Vel-
leg. Hic autem Caius de suis postumis tractat, non de alienis, qui ve-
rò sui postumi sint, qui alieni, uideamus. Est autem alienus po-
stumus (inquit Iustin. s. postumo, de legat.) qui natus, inter suos
heredes testatori futurus non est. hoc est, qui nunquam futu-
rus est suus heres testatori; qui verò aliquando suus heres testatori
futurus est, is alienus dici non potest, sed potius suus dicetur, S. postu-
mi quoque. Inst. de Hered. qual. et diff. utiq. n. alienus is etiam est, q.
extraneus est: quod exemplum à Iustinianno adductum demonstrat,
nisi in d. s. postumo, Inst. de legat. postquam finiuit alienum postu-
mium, subiungit: ideoque ex emancipato filio conceptus ne-
pes extraneus erat postumus ano, quasi rationem reddat, qua-
Flirony Aleand. Comm.

Institutionum Caij

re alienum dixerit, quia scilicet extraneus sit: ideoque nepotem ex fi-
 lio emancipato alienum nepotem uocat *Ulpian.* in l. sed si hac lege.
 20. §. si filius meus, de in ius voc. quamobrem inepta est eorum opinio,
 qui aiunt, alienum esse postumum, qui ex filio in potestate nascitur,
 is enim suus est, aut certe futurus suus. His cognitis uideamus, qui
 institui potuerint, aut debuerint, qui non. At putem lege 12. tabul-
 tam suos postumos, quam alienos institui potuisse, ob latissimam pote-
 statem testatoribus tributam, l. verbis. de verb. sign. quae quonia aut
 legibus, aut auctoritate Iurisperitorum coangustata est, factum est,
 ut sui tantum postumi possent heredes institui, non item alieni. Ra-
 tio fuit, quonia quum constitutum foret, ut praeteritione filiorum nullum es-
 set testamentum, si sui postumi praeteriti essent, adgnatione testamen-
 tum rupissent. Alieni uero quia impune praeteruntur, ideo iure ci-
 uili factum est, ut nec heredes instituerentur, quoniam incerti sunt;
 nam regula inducta fuit, ne incerta persona instituerentur, aut ipsae
 legaretur, §. legari, Instit. de legat. quoniam certum consilium debet
 esse testantis, inquit *Ulpian.* in fragm. tit. 22. quae tamen regula qui-
 busdam casibus coangustata est, praesertim in suis postumis, ne (ut di-
 ximus) testamenta infirmarentur. Quamobrem cautio *Gallij Aquilij*,
 (quae multis leguleijs negocium facessit) de postumis futuris suis ca-
 pienda est, non de alienis, ut multi putant, quo in errore uersatus eo-
 que est doctissimus praetor meus *Guidus Pancirolus*, qui hujus die
 bus maximo cum omnium dolore diem suum obiit: cuius quidem do-
 ctrinae multa, quae didici, accepta refero. Nam unusquisque poterat
 postumum suum heredem scribere, l. 4. de lib. et post. ubi illud uer-
 bum posse non omnino cum *Accursio* interpretor debere, nam
 debebat quidem postumum heredem scribere, quia filius, et suus he-
 res esset, poterat uero, quia id admissum iure civili fuerat contra regu-
 lam, quam superius adduximus: quod uero ibidem *Ulpianus* ait;
 Placet omnem masculinum posse postumum heredem scri-
 bere, rectissime *Raphael Cumanus*, ideo masculinum nominari inquit,
 quia feminae postumos suos habere non possunt, quum filios non ha-
 beant in potestate, idque frustra *Iason* subuertere conatur, nam l. Po-
 stumus. de inoff. testamen. quam pro sua sententia adducit, non de iure
 civili loquitur, sed de praetorio, quo iure institutus alienus postumus
 in bonorum possessionem mittitur. Sed ad rem, quum posset unusquis
 que postumos suos heredes instituire, poterat quoque postumum ne-
 potem ex filio, qui aliquando suus futurus esset, instituire. Sed quum
 nesci-

nescirent quodammodo homines, quomodo id facerent, Gallus Aquilius Iuriscon. cautionem, & formulam docuit, quæ ea est: Si filius meus uiuo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, siue quæ neptis post mortem meam in decem mēſibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus, nata erit, heredes sunt, l. Gallus, de lib. & post. nam quod in l. pen. de legat. 1. inquit Paulus, obtinuisse Galli sententiam, alienos quoque postumos legitimos nobis heredes fieri, non de hac formula intelligendum est, ut vulgus interpretum putat, sed de alia Galli opinione, qui censuit, alienos postumos non testamentarios, sed legitimos heredes posse fieri: Veluti fratris mei postumus heres legitimus ab intestato esse mihi potest, uentre in possessionem misso unde legitimi. unde ab eo fideicommissum relinquere possum, l. 1. §. pen. de legat. 3. Quod igitur inquit Iustinianus, §. postumus, de legat. Postumus autem alienus heres institui & antè poterat, & nunc potest; antea, intelligendum est de iure Prætorio, non ciuili, §. 1. Inſtitu. de Bonor. poss. quòd uerò nunc possit, id ad Iustiniani constitutionem referendum est, ut possit institui, nec prætoris indigeat auxilio. quòd uerò subiungit: nisi in utero eius sit, quæ iure nostro uxor esse non potest, non intelligi debet, quæ uxor testatoris esse non potest, sed quæ nullius uxor esse potest, ut sentit Cuiacius, ut antiquius uirgo Vestalis, aut peregrina, hodie Ascetria, nam harum postumos nec prætor adiuuabat. absurdum cuius esset, si diceremus prætorem hanc institutionem non adiuuare; Qui ex sorore mea nascetur heres mihi esto, aut eam; Qui ex Titia uxore Seij nascetur, mihi heres esto. nam quod dicitur, ex ea, quæ alij nupta est, non licere postuumum heredem scribere, l. si quis, 9. §. 1. de libet. & post. non de alieno postumo, sed de suo intelligitur; ueluti si quis dixerit; Qui mihi filius ex Titia uxore Seij nascetur; heres esto. hoc enim casu turpis est institutio. Nam quòd de suspitione quadam interpretes tradunt, ridiculum prorsus est, quòd ea suspicio tã ex nato, quàm ex nascituro oriri queat, ut probat Alciatus. Quis que igitur poterat alienum postuumum heredem instituere ex iure prætorio, postuumum autem suum ex iure ciuili, etiam si nondum uxorem habebat, l. 4. de lib. & postum. & ex certa femina, dummodo in nupta foret, l. filius, 28. §. si quis eo tempore, eod. tit. ut de uidua responsum est, l. anteced. eod. quæ omnia quòd magis recto oculo quisque inspiciet, eò ueriora uidebit.

Institutionum Caij

AVT CERTE DICAT, EXHERES SIT.] Si certè legatur in Patavina editione, anno 1554. male in Lucretiana: **EXHERES MIHI SIT, AVT CERTE DICAT, EXHERES SIT.** male in Taurinensi, & ceteris Crispinianis; **HERES MIHI SIT, AVT CERTE DICAT, HERES SIT.** Postumus enim filius aut instituendus est, aut exheredandus, atque formulam vitamque ponit Caius.

VALERE EIVS NON POTEST TESTAMENTVM.] Sicut patitur filij præteriti operatur, ut sustineatur testamentum, quamvis ipso iure nullum sit, l. 1. 7. de in iur. rup. & irr. fa. testa. ita si postumus præteritus vivo testatore natus accesserit, licet ipris scrupulositate, nimiaque subtilitate testamentum ruptum videatur, attamen honorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus potest, l. postumus, 12. de in iur. rup. & irr. fa. testa.

SICUT SUPERIUS IAM DICTVM EST.] Lapsus est memorie Aniani, qui quàm multa ex Caij sustulerit, tamen verbis Caij affirmat, id exstare, quod iam sustulit.

LEGITIME CONCEPTI PRO NATIS HABENTVR.] Quoties de commodis ipsorum quaritur, l. 7. l. 26. de Statu homin.

POSTVMA VERO SICVT MASCVLVS TESTAMENTVM RUMPIT.] Quod & Vlpian. significat his verbis titu. 22. fragmen. Postumi quoque liberi cuiuscunque sexus omissi, quod ualuit testamentum adgnatione rumpunt. & meminit Iustinian in §. postumi, Iustin. hoc titu. eaque fortasse ratio fuit, quia nihil de ea videtur cogitasse testator, quàm nondum nata sit; arg. l. si filius familias, de Testamen. mili. nam si iam natam præterijt, vix esse potest, ut eius non meminerit, ac eo casu videtur potius odio præterisse.

Sicque facilius iam nata exheredari inter ceteros poterat, quàm nascitura, nam huic aliquid legari debebat, ne silentio omissa censeretur, ut Vlpianus ostendit titu.

22. regul. &

Iustinia.

in

§. S. postumi, quod ipse sustulit, l. vi. §. vltim.
C. de liber. præter.

Postu-

C A I U S

Postumorum loco sunt & hi, qui in sui heredis loco
 succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui
 heredes. ut ecce, si filium, & ex eo nepotem, neptemve in
 potestate habeam, quia filius gradu præcedit, is solus iu-
 ra sui heredis habet, quamuis nepos quoque, & neptis
 ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius meus me ui-
 uo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate
 mea, incipit nepos, neptisue in eius loco succedere & eo
 modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanci-
 scuntur. Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum,
 sicut ipsum filium, vel heredem instituere, vel exhereda-
 re nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum.
 ita & nepotem, neptemve ex eo necesse est mihi vel he-
 redem instituere, uel exheredare, ne forte me uiuo filio
 mortuo succedendo in locum eius nepos, neptisue, qua
 si adgnatione rumpant testamentum. Idque lege Iunia
 Vellea prouisum est.

Exstat hoc fragmentum in l. 13. de Inis. rup. & iur. fac. testa. &
 apud Iustinianum sub hoc tit. quod multorum commentarijs
 adeo expositum est, ut cumulum non requirat. quare paucis utamur.
 Notauimus supra, iure veteri nepotes, & pronepotes, sicut & filios
 impune testamento præteriri potuisse, si tamen iam nati essent, nam
 postumi nepotes, postumane adgnatione rumpere testatum.
 Lex autem Vellea nepotes iam natos, quorum pater gradu præcede-
 ret, exequauit postumis, ut hi etiam præteriti rumpere testatum,
 si mortuo eorum patre sui heredes adgnascerentur, quod hoc loco ex-
 plicat Caius, dum ait, eos postumorum loco esse. id autem contineba-
 tur capite secundo legis Vellee, l. Gallus. S. sequenti. de lib. & postu.
QVIA FILIUS GRADU PRÆCEDIT, IS SOLVS
 & c. Nam ut nepos sit suus heres, necesse est, ut patereius uiuo auo
 desierit suus heres esse, S. 1. Inst. de hered. qual. & differ,

SI

Quibus modis testamenta infirmantur .

Cap. VIII.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 3.

QUIS post factum testamentum adoptauerit apud populum illum, qui sui iuris est, hoc est, qui patrem non habet, aut apud prætorem illum adoptauerit, qui in potestate patris est, quān̄ ei filius natus sit, ita eius rumpitur testamētū .

Posteriore quoque testamento, quod iure factum est, id, quod iure factum antè fuerat, rumpitur . Quòd si factò posteriore testamento heres scriptus aut ante aditionē hereditatis moriatur, aut uiuo testatore defecerit, aut conditio possibilibus, sub qua heres institutus est, impleta non fuerit, is, qui testamētum fecit, intestatus mori uidetur: quia testamētum, quod prius fecerat, testamēto posteriore rescissum est, & quod posterius factum est, his rebus, quas diximus, infirmatur.

Hic octauum caput distinguendum erat, ut facimus . Anianus multa capita omisit, multa confusa reliquit, ut superius quoque patuit . Dicitur est, quomodo testamētum iure fiat, expositis solemnibus, item institutione, aut exheredatione liberorum . modò inspiciendum est, quibus ex causis testamētum hoc iure factum rumpatur, irritum uè fiat .

ADOPTAVERIT APUD POPULUM] Ut verum fatear, dudum hæreo, Adoptio per populum statim translata in principem populi potestate desierit, an multo postea tempore durauerit . nam Augustus iam princeps Tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium adoptauit in foro lege Curia-

Christata, teste Sueton. cap. 65. & Claudius Neronem, de quo sic Tacit. lib. 12. Annal. rogataq. lex, qua in familiam Claudiam, & nomen Neronis transferebat. Apud Ulpian. quoque in fragmentis regularum tit. 8. ubi de adopt. loquitur, nulla mentio est adoptionis per principem, ut nec apud Agellium lib. 5. cap. 19. qui nixit temporibus Caij. Certè Diocletiani tempestate adrogatio per principem fiebat, l. 2. C. de Adoption. nam quòd suis quoque temporibus id fieri Caius scribat eo fragmento, quod posuimus lib. 1. cap. 8. ex l. 2. de Adopt. etiam atque etiam animaduertendum est, num id fragmentum Caij purum putum sit, quòd per Tribonianum manus uersatum sit. Aut dicendum tam apud principem, quàm apud populum id potuisse fieri, donec paulatim potestatem omnem principes sibi arrogarunt. Primò Julius Caesar comitia cum populo partitus est, ut Sueton. refert Jul. cap. 41. deinde Augustus Comitiorum pristinum ius rediit, & ipse interueniebat tanquam unus è populo, teste eod. Aug. cap. 40. & cap. 56. Denique & aliæ mutationes exortæ sunt ad libitum principum.

QUASI EI FILIUS NATVS SIT] Adgnatione sui heredis rumpitur testamentum. Pluribus autem modis adgnascuntur, velut adgnascendo, id est, quòd suus heres adgnascitur, qui nequè heres institutus, neque ut oportet, exheredatus sit: aut in locum sui heredis succedendo, velut nepos mortuo filio, vel emancipato, ut proximo superiori capite diximus: item iure veteri manumissione, id est si filius ex prima, secunda uè mancipatione manumissus, reuersus sit in patris potestatem, qua de re primo libro diximus, & infra, cap. 14. Pariter in manum conuentione, de qua postmodum agetur. denique & adoptione, quòd scilicet filius aut adoptatur, aut adrogatur. de quibus omnibus Ulpian. in fragm. regul. titu. 23. Adoptio igitur operatur idem, quod adgnatio, l. verum, 8. de iniusto rup. & irr. fac. test. l. filius, 28. §. 1. de lib. & postum. §. 1. Instit. hoc tit. Quid si Titium heredem instituat, & postea eundem adoptem? an quasi adgnascendo rumpet testamentum? & constat, non rumpi testamentum ab eo, qui heres inuenitur, l. filio, 23. §. ut. de lib. & post. dubitari poterat, quoniam non tanquam filius, sed tanquam extraneus institutus fuerat. Pariter si pater ab hostibus capiatur, qui testamentum fecit, & filium instituit, reuerso eo non rumpitur testamentum, quamuis filius quasi adgnatione reuertatur in potestatem, l. si pater, 9. D. eod. titu.

QVOD

Institutionum Ca ij

QVOD IVRE FACTVM EST] Regula iuris traditur, posteriora derogare prioribus, qua in testamentis potissimum locum habet. Tunc autem prius testamentum rumpitur, quàm postariis rite perfectum est, nam si in posteriori iuris solemnità desinat, aut filius familias preteritus sit, superius non rumpitur, l. 7. de lib. & postum. l. si bina, de iniur. rup. & irr. fa. tasia. Capitalin. in Perimace: Legē sanē tulit, ut testamēta priora non prius essent irrita, quàm alia perfecta essent. Duo excipiuntur casus, quibus posterior testamentum imperfectum rumpit superius perfectum. Unus est, si posterior testamentum fiat iure militari. Alter, si in priori perfecta extraneus institutus sit, in alio imperfecto is, qui ab intestato venire potest, l. 2. de iniur. rup. & irr. l. hac consultissima, S. si quis autem, C. de testamen.

¶ QVOD IVRE FACTVM ANTE FVERAT] Dicitur prius testamentum iure factum esse, alioquin frustra quereretur, an ob posterioris rumpatur, quàm per se ipsum irritum foret, l. si quis, 29. ad S. C. Trebel. l. 1. de iniur. rup. & irr. nemo autem potest duo testamenta facere, quae aequè valeant, nisi miles sit, l. quae rebus, l. militis, S. 1. de test. milit.

AUT VIVO TESTATORE DEFECERIT] aut viues noluerit heres esse, S. 1. Insti. hoc tit.

CONDITIO POSSIBILIS] Impossibilis enim conditio pro non scripta habetur, l. 3. de cond. & demon. l. 1. de cond. insti. l. 16. de iniur. rup. & irr. S. pen. Insti. de hered. insti. Idem iuris est in conditionibus, quae contra leges, aut bonos mores scripta sunt, aut inanes, & derisoriae sunt, l. 9. l. 14. l. 27. de condit. insti. pariter si contra salutem sint, aut dignitatem, l. 7. l. 63. §. si sub conditione, ad S. C. Trebelli. In contractibus aliud est, ut dicitur lib. 3. cap. 4.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 3.

ALio quoque modo testamenta iure facta infirma sunt, ut si aliquis post factum testamentum capite minuatur, id est, aut ab hostibus capiatur, aut pro crimine in exilium deputetur. Similiter & si qui adoptatus fuerit, testamentum, quod antequàm adoptaretur, fecerat, non valebit.

AUT

AUT AB HOSTIBUS CAPIATUR] Admissum est tamen, ut si postliminio reuertatur, testamentum vires recipiat: aut si ibi decedat, lege Cornelia confirmet, et si quis filio, si qua senus, de lib. & post.

IN EXSILIUM DEPVTETUR] Ita omnia exemplaria, fortasse quis scripserit, DEPORTETUR, at eo loquendi genere alijs locis utitur Anianus, ut in interpretatione. l. 9. C. Theodo. de Iurisd. exsilio se deputandum esse cognoscat. & ad l. 1. C. Theod. de Inoff. testam. non pro crimine suo exsilio fuerit deputatus, & ad l. 2. de Postlim. nouerit se in exsilio deputandum. pariter ad l. 2. Vnde vbi. ad l. vnit. Siquis eam, cuius iur. & c. ad l. 1. de Rap. virg. ad l. 2. Vbi intra an. crim. act. & c. ad l. vn. Ne dam. proninc. in Flan Theodosiano Codice. Deportatio igitur testamentum iam factum rumpit, l. ciur. 8. Qui testam. fac. post. quia & bona, qua tunc habuit, quum damnaretur, publicantur, etiamsi in sententia expressum non sit, l. Deportatorum, C. de Pen. Eius, qui sententia praesidis deportatur, non statim irritum fit testamentum, sed quum princeps factum comprobauerit, l. 6. S. eius qui, de Inu. rup. & irri. quia Praes. deportandi ius non habet, l. 6. de Interd. & releg. at. Praefectus praetorio, & eius Vicarius, & Praefectus urbis deportandi ius habent, ac statim post eorum sententiam ciuitas mittitur, ideoque testamentum rumpitur, l. 2. §. 1. de pen. l. 1. §. 2. praefecti, de lega. 3. quamuis nondum Imperator insulam adsignauerit, l. 1. §. 2. de off. praef. urb.

TESTAMENTUM, QVOD ANTEQUAM ADOPTARETUR, FECERAT, NON VALEBIT] Etiam si iterum sui iuris effectus sit, nisi tunc codicillis, aut alijs litteris eodem testamento se mori uelle declarauerit, l. qui ex liberis, §. qui testamento, de bon. poss. fac. tabul.

HERE-

De Heredum qualitate, & differentia.
Cap. IX.

E P I T O M E

Lib. 2
tit. 3.

HEREDES autem sui sunt, aut necessarii, aut extranei. Sui heredes appellantur filij, aut nepotes ex filijs masculis, quos in potestate avus, uel pater habet. Necessarii sunt heredes serui, qui cum libertate heredes instituntur. necessarii

ideo, quia aut velint, aut nolint, necesse est eis heredes esse. Nam qui creditoribus tenentur obnoxij, & putant se non tantum in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi seruos suos manumittunt, & heredes necessarios faciunt, ut quod magis heres, quam dominus infamiam incurrat, quam res eius, id est hereditas domini pro debitis venditur, & creditoribus datur. Extranei sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori iunguntur, sed eos quicumque pro arbitrio suo scribit heredes.

HOC etiam caput Anianus cum reliquis immiscuit, quod nos iure merito segregauimus.

HEREDES AVTEM SUI SUNT, AUT NECESSARIJ] Patanina editio habet: HEREDES AVTEM SUI SUNT, AUT NON SUI, AUT NECESSARIJ SUNT &c. verbis male confusis, & repetitis. Itego: HEREDES AVTEM AVT SUI SUNT, AVT NECESSARIJ.

SUI HEREDES APPELLANTVR FILII, AVT NEPOTES] Ac denique omnes per virilem sexum descendentes, ut dicitur infra cap. 14. dummodo proximo gradu familię principem contingant.

contingant. Nam si filius exstet, & nepos, & pronepos, filius solus suus heres erit, quo defuncto nepos solus fit suus heres; at pronepos non antea erit suus heres proavo, quam & nepos, & filius decefferit. nec interest, naturales sint, an adoptiui, l. 1. §. suos, de suis, & leg. here. erat & antiquitus inter suos heredes, uxor, quæ in manum uiri conuenerat, de qua pariter cap. 14. sermo erit. Suorum heredum nomen ex lege 12. tabularum descendit, l. liberorum, de reb. signi. uidentur autem dici sui heredes, quia quodammodo sui ipsius heredes sunt, quum mortuo patre familias non adeant, sed continent hereditatem, quam iam habebant, ut Alciatus, & alij declararunt, quasi olim hi domini essent, qui etiam uino patre quodammodo domini existimantur, l. in suis, de lib. & postum. Hi autem, & necessarij sunt ex lege duodecim tabularum, sed prætor dat potestatem abstinendi ab hereditate paterna, si eis damnosa uisa fuerit, l. necessarijs, §7. de adq. here. nec est necesse prætorem adire, satis enim est, si se non miscerunt hereditati, l. ei qui, 12. eod. tit. Scire autem eos oportet, se beneficio prætoris esse uoluntarios, nam si necessarios se putauerint, quamuis sint uoluntarij, non poterunt repudiare. l. 15. eod. tit.

QUI CUM LIBERTATE HEREDES INSTITVNTVR.] Hodie ex Iustiniani constitutione etiã sine libertate, quam tacite data intelligatur, §. 2. Instit. qui, & quib. ca. ma. non poss.

NECESSARIJ IDEO, QVIA AUT VELINT, AUT NOLINT, &c.] Inter necessarios suos heredes, & suos necessarios, hoc est liberos, qui in potestate sunt, iure ciuili nihil interest, ut ait Vlpia. in fragm. ti. 22. at sui iure prætorij adiuuantur, quapropter nec necessarij ab Aniano appellantur. Necessarijs autem tantum heredibus abstinendi potestas non datur.

NAM QUI CREDITORIBVS TENENTVR OBNOXII.] Non semel hoc loquendi genus uideas in hoc libello, ex quo Anianum faciliè deprehendas, nam huiusce scriptiõis plene sunt eius interpretationes ad leges Cod. Theodasiani, & ad Pauli sententias. Sed & Visigothorum leges sepius ita loquuntur.

UT QUO MAGIS HERES, QVAM DOMINVS INFAMIAM INCVRRAT.] Qua de re non nihil diximus primo libro, cap. 4. Nullo herede relicto res hereditarij venduntur defuncti

Institutionum Caij

defuncti nomine, l. 4. de Reb. auct. iud. poss. quod ignominiosum est; quare huiusce rei leges curam habent, l. 5. de Curat. furiosi: l. 23. D. Quæ in fraud. cred.

EXTRANEI SUNT, QUI NULLO PROPINQUITATIS GRADU TESTATORI INGVNTVR.] Hoc prorsus falsum est. nam heredes extranei sunt, qui testatoris iuri subiecti non sunt, siue adgnati sunt, siue cognati, qui testatorem aliquo propinquitatis gradu contingunt. Proinde liberi quoque emancipati heredes à nobis instituti extranei heredes nobis videntur, S. ceteri, Institut. hoc titu. Multa sunt, quæ Anianus improprijs uocibus designat, vnde aliter sonant, ac ipse forsitan sensit.

De Substitutionibus, & faciendis secundis Tabulis. Cap. X.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 4.

SVSTITVTIO est, quæ post institutionem à testatore fieri solet, id est secundi heredis appellatio. Et duæ sunt, quarum vna vulgaris dicitur, alia pupillaris. Vulgaris dicitur; IL LE HERES MIHI ESTO (siue hoc filio, siue extraneo) QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIS, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Pupillaris substitutio filijs tantummodo impuberibus dari potest, quæ ita fit: IL LE FILIVS MEVS, SI IN GRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM EI SVBSTITVO.

Retinui-

Retinnimus Aniani titulum, quamvis si DE SUBSTITUTIONIBUS tantum dixisset, satis fuisset, quoniam & hoc generali nomine pupillaris substitutio continetur, cuius tantum gratia secundæ tabulæ sunt. retinnimus inquam, quia diligenter docet, qui faciendæ sint secundæ tabulæ.

IDEST SECUNDI HEREDIS APPELLATIO.] Hæc interpretatio Anianum olet, quæ falsissima est, nam non ideo minus tertij, & quarti heredis appellatio (ut ipse loquitur) substitutio dicitur, l. 1. de vulg. & pup. sub. §. 1. instit. eod. §. l. pia. fragm. tit. 22. §. ansepen. ceterum ipse errore ductus est, ob sententiam Pauli lib. 3. tit. 5, quam ita legis: Heredes aut instituti, aut substituti dicuntur. instituntur primo gradu, substituuntur secundo, vel tertio scripti. credidit enim secundo tantum gradu scriptum Substitutum dici, tertio verò gradu propriè scriptum appellari: nam eius verba ad eum locum ita habent: Qui testamenta faciunt, sicut instituere heredes, ita substituere possunt. Nam qui primo gradu heredes scripti sunt, instituti appellantur, qui secundo substituti: qui tertio scripti uocantur. existimo autem illud verbum scripti ex Paulo expurgendum, ut etiam abest à Modestino in d. l. 1. de vulg. & pupill. substit. quod & Cuiacio videtur.

ET DUAE SUNT) Num duæ tantum? at interpretes tot gradus constituere, tot species, tot divisiones, & subdivisiones excogitarunt, ut quotiescunq. eas percurro, muscarum præterium videre uidear. Si successionem spectemus, duæ tantum sunt substitutiones. aut enim succedimus in locum eius, qui heres non fuit, & hæc vulgaris est. aut in locum eius, qui heres quidem fuit, sed testari non poterat, & hæc pupillaris est, aut quasi pupillaris, quam Doctores vocant exemplarem. Si personas spectemus, tres sunt Substitutiones, vulgaris, quæ fit puberibus, & impuberibus quibuscunq., pupillaris, quæ filio impuberi fit, in potestate constituto, quasi pupillaris, quæ filio puberi fit dementi. Si modum scripturæ attendamus, quatuor sunt Substitutiones. prima illa est: Si Titius heres non erit, Caius heres esto. altera: Si filius meus intra pupillares annos, aut, manente demètia morietur, Caius heres esto. Tertia est, quæ duplex dicitur à Theophilo Vulgaris pupillaris: Si filius meus heres non erit, aut heres quidem erit, sed intra pupillares

Hier. Ale. Commen.

H

annos

Institutionum Caij

annos morietur, Titius heres esto. *Quarta eà est, quam vocant reciprocam: Filios meos heredes instituo, eosque inuicem substituo,*

VVLGARIS DICITUR: ÆLLE HERES MIHI ESTO) Probo Patavinam editionem, que sic habet: VVLGARIS DICIRVR ÆLLA: HERES &c. Hasce tamen formularum conceptiones scias Aniani esse. Caius elegantius scripserat.

SIVE HOC FILIO, SIVE EXTRA NEO] Jure Ciuili substitutio hæc: Si filius meus impubes heres non erit, Titius heres esto, vulgaris tantummodo est. at Diui fratres constituere, ut pupillarem quoque comprehenderet, nisi pater duos fratres inuicem substituerit, quorum alter pubes, alter impubes sit, hoc communi verbo, eosque inuicem substituo, tunc enim in vulgarem tantummodo casum facta substitutio intelligitur, l. 4. de vulg. & pup. sub.

PUPILLARIS SVBSTITUTIO FILIIS TANTVM, MODO ÆMPVBERIB.] Quod sic erit accipiendum, si sint in potestate, ceterum emancipatis pupillariter substituere non possunt, l. 2. de vulg. & pup. Tanta est patria potestas, ut etiam post mortem patris vsque ad filij pubertatem. extendatur: itaque & vsque ad id tempus pater in locum suum subrogat tutorem, qui pupilli personam, & bona gubernet, atque ob eam rem, quia is à patre datus alter pater videtur, tutela potestas esse dicitur. Vsque igitur ad id tempus pater filio substituere potest, si hereditatem adierit, nisi miles sit, nam miles etiam ultra id tempus filio substituit, que tamen substitutio in fideicommissum conuertitur, l. Centurio, de vulg. & pup. l. Precibus, C. de Æmpub. & al. sub. que iura perspicua mihi videntur, nec uideo, quod tendat tantus interpretum conflictus. nam & id perspicue apparet, quod substitutus post pubertatem bona tantum militis capit, quod ius proprium fideicommissi est, l. coheredi, §. quod si heredem, de vulg. & pupil. alioquin ciuilia uerba, seu directa in paganorum testamentis non trabuntur ad fideicommissum, l. uerbis, eodem titulo. Ea igitur substitutio militis fideicommissum est, aut saltem substitutio ad instar fideicommissi, ut sentit Christophorus Castilioneus. miles enim, quomodocunque potest, quomodocunque vult, testatur. itaque & emancipato filio, & extraneo cuilibet eo modo potest substituere, l. miles, §. pen. de mili. testam. At paganus, ut diximus, neque post pubertatem, neque extra
neis

neis potest substituere, si quandoque heredes fuerint, l. ex factio, 3 §. S. item quæro, de vulg. & pupill. nisi si filium furiosum habeat, tunc enim & post pubertatem substituit hoc modo: Si filius meus manente dementia, uel furore decesserit, Caius heres esto: quod Iustinianus induxit, l. Humanitatis, C. de Impuber. & c. nam antea non licebat, nisi id impetratum à Principe foret, d. l. ex factio, de vulg. & pup.

ILLVM EI SVBSTITVO] At cuius heres erit hic substitutus? patrisne, an filij? Si duo sunt testamenta, filij uidetur esse heres, si unum, patris. Proculeiani putabant duo esse testamenta, Sabiniiani unum, quod patet ex l. paterfamilias, 13, de priuil. creditor. vbi Iauoleni præceptores nominantur, fuit autem Iauolenus Sabinianus, l. 2. §. ult. de Orig. iur. Vnde visum quibusdam confundi tabulas, & institutiones non debere, sed pati em debere prius sibi, dein de filio heredem scribere, l. 2. §. prius, de vul. & pup. sub. potest etiam pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem, uel è contrà face re testamentum, l. patris, 20. in fi. eod. tit. at ccrte unum est testamētum, sed duarum causarum, hoc est duarum hereditarium, l. 2. §. illud etiam, de hered. vend. §. igitur. Inst. de pup. sub. nam sufficit, tabulas esse patris signatas, & si resignate sint filij, & septem signa patris sufficient, d. l. patris, eod. nihil autem refert, dicat, Mihi heres esto, an Filio heres esto, l. coheredi, 42. in fi. l. paterfamilias, 46. in prin. eod. tit. l. 8. §. qui filio, de Bon. poss. sec. tab. qua de re & Cicero non nihil lib. 2. de Inuen. Rhet.

E P I T O M E.

SEd pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad Lib. 2
notitiam substituti peruenire non possit, ne uitæ pu tit. 4.
pilli aliquas substitutus insidias moliat. Nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua substitutio pupillaris scripta est, quandiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, & prior pars testamenti, in qua heres scriptus est, referetur. Hoc etiam & de donis fieri potest.

Institutionum Caij

NEVITAE PUPILLAE ALIQUAS SUBSTITUTIONES
INSIDIAS MOLLIATUR] Multi enim hoc perit
 mescere solent, §. *sin autem*, Instit. de pupil. substi. nam si pupillae
 pubertatem egrediatur, iam substitutus spem succedendi amittet,
 quamobrem etiam si pater testamento suo cauerit, ut filius apud sub-
 stitutum educetur, tamen praetor astimare debet, an non suspicio ul-
 la maligna sit, l. 1. D. Vbi pupil. educ. deb. facile enim mortem pupil-
 lorum exoptant substituti, unde illud est Persii Sat. 2.

Pupillumque utinam, quem proximus heres

Impello, expungam: namque est scabiosus, & acri

Bile tumet.

& facile id euenire solet, ut significat Hora-
 tius Sermon. lib. 2. Sat. 5.

ut & scribare secundus

Heres, & si quis casus puerum egerit orco,

In uacuum uenias. perrarò hæc alea fallit.

NAM IN EXTREMA PAGINA] In ima cera, ad
 Suetonius Iul. cap. 83. ut contra primas ceras nominat Neron. c. 17.

OBSIGNATA PERMANEAT] Si testator in prioribus
 parte testamenti id cauerit, d. §. *sin autem*, in fin. Institur. de pupil. l.
 substi. Sed & idem est, si seorsum tabulas signatas reliquerit,
 etiam si non fuerit superscriptum, ne aperirentur, l. 8. Quomad. te-
 sta. aper.

HOC ETIAM ET DE DONIS FIERI POTEST.]

Verba hæc subobscura sunt. nihil autem aliud significare credo, quã
 legata quoque, quæ à substituto alicui dari testator præcipit, iisdem
 postremis tabulis scribi debere. nam non minus legatarij uitæ pupil-
 li instaurarentur, quàm scirent, nihil se percepturos, nisi pupillus de-
 cederet, & locum substitutioni daret. Vtique autem & legatum do-
 num, seu donatio est.

E P I T O M E .

Lib. 2
 tit. 4.

NAM si extraneus heres scriptus sit, & si aliquem
 substituere non possumus, ut si heres exstiterit,
 & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres
 fit, potest tamen per fideicommissum obligari, ut alij ro-
 gatus à testatore hereditatem aut integram, aut pro par-
 te restituat.

Hæc

Hæc Anianus. verba autem Caij facile existimo ea esse, quæ
 Iustinianus habet in S. vlt. Inst. de pupil. substit.
 ET SI ALIQUEM SVBSTITVERE NON POSSV-
 MVS &c.] Qui semel fuit heres, amplius non potest desinere es-
 se heres, l. ei qui, de hered. inst. l. i. ad S. C. Trebell. quam obrem etsi
 hereditatem ex fideicommissio restituat, nihilominus heres permanet,
 S. restituta, Inst. de fideicom. hered. ac nisi post Pegasianum Sena-
 tusconsultum stipulationes ad similitudinem partiariorum legata-
 riorum, aut emta, & uendite hereditatis interpositæ essent, uniuersa
 onera heres sustinebat. Hinc perspicere licet, fideicommissum non esse
 substitutionem, ut passim uocant interpretes. Institutio enim est di-
 recta primi heredis appellatio, sic substitutio est directa secundi he-
 redis, uel tertij appellatio, quasi substitutio. & qui substitutionem
 fideicommissariam appellat, idem facilius potest dicere gibbum re-
 ctum, aut planticem montosam, quare parcius ea appellatione uen-
 dum; quod & seruasse Iuriconsulti uidentur. Nam substitutus in lo-
 cum deficientis heredis heres est: contra Fideicommissarius fideico-
 missum habere non potest, nisi heres adierit hereditatem. Hæc si ab
 alijs animaduersa essent, non ita facile multis erroribus scaterent in-
 terpretam scripta: Hinc falsa illa adseruatio, substitutionem uerbis
 dictæ compendiosè (ut alium) factam, quàm nullo tempore dire-
 ctò ualere possit, post mortem ad fideicommissum trahi, quàm mentis
 improbat Alexander, qui pater veritatis cognominatus est. & a-
 pertissime locus hic (Caij refragatur comprobatus (ut diximus) à Iu-
 stiniano in S. vlt. Inst. de pup. sub. frustra enim id esse priuilegium
 militis dixisset Papinianus in l. Centurio, de vul. & pup. quod supe-
 rius declarauimus. Nam quod hoc uerbum inuicem substituo,
 commune uocauit Modestinus in l. 4. de vul. & pupill. substit. non
 etiam fideicommissorum commune esse intelligendum est, sed
 tantum vulgaris, & pupillaris substitutionis, ut a-
 pertè ex eo loco colligitur, & Uigilius consi-
 derat. At falsus intellectus ueri-
 tati præualuit: itaq;
 hodie eo iure
 utimur,
 nam & Pontificijs legibus comprobatum uidetur, c. Rainu-
 tius, ext. de Testam. c. 1. de Testam. in Sex.

De Legatis Cap. XI.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 4.

LEGATORVM genera sunt quatuor, Vindicationis, damnationis, finiendi modo, & Praeceptionis. Vindicationis legatum est, si testator sic loquutus fuerit: **ILLVM SERVVM TIBI DO**, aut **LEGO**, vel **ILLAM REM TIBI PRAESUME**, **HABE**, **VINDICA**. Quod post mortem testatoris statim legatarius non expectato herede sibi praesumit. quam si praesumerit, nec pro praesumpto legato ab herede potest calumniam sustinere, nec si aliena res fuerit, quae legata est, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per vindicationem una res multis legata sit, & singuli hanc ipsam rem praesumere velint, aequales singuli de re legata capiunt portiones.

Distinctio tacitam obiectioem Iustinianus Insti. h. de iur. cur. h. de modis acquisitionis singularium rerum inter seruos, quibus de universalibus acquisitionibus verba facere instituitur, quia scilicet de testamentis, & hereditatibus testamentariis diversum est, testamentis autem dantur legata, ideo non abs re visum, ab legatis dicere, quae ratio & Cajo inseruierit.

SI TESTATOR SIC LOQUUTUS FVERIT] Ulpianus in fragmen. tit. 24. Per vindicationem his verbis legamus: **DO, LEGO, CARITO, SUMITO, siue HABETO.**

QVOD POST MORTEM TESTATORIS STATIM LEGATARIUS NON EXPECTATO HEREDE, &c.]

An iudicium ante aditam hereditatem? minime gentium, nam si hereditas non adiat, infirmatur testamentum, ut dixi Cap. 8. & nihil valet ex his, quae testamento scripta sunt, l. 9. de Testam. tut. quomodo

brem intelligendum post aditam hereditatem. quod autem ait, non expectato herede, hoc vult inferre, et legatarius necesse non habeat è manu heredis rem legatam percipere, quum ipse per se possit vindicare: habet enim huiusmodi legatarius actionem in rem aduersus quãcunque personam, quod et Theophilus exponit. si tamen ante aditam hereditatem decessisset legatarius, huiusmodi legatum ad heredes transmittēbat, quod ius in ceteris non erat, ut tradit Paulus libro 3. sentent. tit. de Legat. et si nondum constitisset legatum ad se pertinere, huiusmodi id enenisset post apertas tabulas, hoc est postquam dies legati cessisset, nam ex lege Papia dies legati debebat ex operis tabulis. Modicæ veteris ius gestatum est.

SIBI PRÆSUMIT } male Patavii, **SIPRÆSUMIT**,
NEC PRO PRÆSUMTO LEGATO AB HEREDE
POTEST ALIUM IN AM SVSTINERE. } Hoc significat
 Aniani verba, ut non possit heres ullam exceptionem legatario vincti opponere, quominus ille sua manu rem capiat legatam: quã tamen si in mobilibus est, atque tempore ex iure Quiritium esse debuerat testatoris, mortis scilicet, et testamenti facienda tempore. Sed vero numero pendone aut mensura contineretur, satis erat, si vel matris duntaxat tempore fuisset ex iure Quiritium, ut refert Ulpianus Regul. tit. 24. §. 6.

NEC SI ALIENA RES FVERIT &c. } In legato vindicationis heredis factio opus non est, idco adiuuare per vindicationem legatari non poterat, quia legatarius, suam esse rem dicere nequebat, quã formula vindicationis propria est. Facile pertinet ad hanc rem l. Stichus. 39. de Man. testam. et l. propemodum, 88. de verb. sign. si in ea adiuuamus verbum illud alieno, quod potius crediderim delendum.

SI PER VINDICATIONEM UNÆ RES SINGVLIS RELICTÆ SIT } Sine coniunctim, siue disiunctim, corum enim hoc modo, Titio, & Seio fundum Tusculanum do lego. hoc enim casu concursu partes fiebant. at de hoc legato accipiendã est l. coniunctim, 80. de leg. 3. Disiunctim ita, Titio fundum Tusculanum do lego; Seio fundum Tusculanum do lego. et hoc casu non concursu, sed singulis partes debebantur. quod intelligit Iulianianus in l. v. s. si autem disiunctim, C. de caduc. tol. ut rē ad diuina Accursius.

E P I T O M E.

Lib.2
ti. 5.

PER damnationem isto ordine legatum dimittitur, ut testator in testamento scribat; TV HERES MEVS ILLI HOC DA, aut, ILL VD ILLI AB HEREDE MEO DARI IVBEO. In quo genere legati etiam alienæ res per legatum dimitti possunt. Et necesse est heredi, aut redimere eam rem, quæ iuris alieni est, & legatario tradere; aut si is, cuius est res, uendere noluerit, quantum res illa ualebit, legatario in pretio compensare. Sed si testator rem alienam quasi suam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non potest: & inutile est legatum. Nam si sciens alienam esse, per legatum dederit, necesse est ab herede, aut ipsam rem, aut æstimationem rei in pretio legatario dari.

PER DAMNATIONEM ISTO ORDINE] *Ulpianus in fragm. regu. tit. 24. has formulas prodit; HERES MEVS 'DAMNUS ESTO DARE. DATO. FACITO. HEREDEM MEVM DARE IVBEO.*

IN QVO GENERE LEGATI. ET I AM ALIENAE RES &c.] Hoc in legato heredis factio opus est, nam ipse damnatus est legatario prestare, non legatario potestas data est uindicandi. Ideo si aliena res legata sit, potest eam heres emere, & legatario dare, quod pertinet l. alienus. 61. ad leg. Falcid. nam si emere in isto pretio non poterat, æstimationem dabat.

AUT SI IS, CUIUS EST RES, VENDERE NO, UERIT] Aut et si uendere quidæ uoluerit, sed immodico pretio, tunc enim duntaxat æstimationem, quanti ea res est, inferre legatario potest heres, l. non dubium, 14. in fi. de legat. 3.

LEGATARIUS HOC AB HEREDE PETERE NON POTEST.] nisi proximus sit testatori, aut uxori, uel alia talis

persona,

persona; cui legaturus esset, & si scisset rem alienam esse, l. quum alienam, 10. C. de legat. Legatarius autem probare oportet, scisse defunctum alienam rem legare, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit, l. Verius, 2 1. de Probat. Idem iuris est in re obligata, necesse enim heres habet tam luere, & legatario prestare, §. sed & si rem, Instit. hoc tit. Paul. lib. 3. Senten. hoc titu. §. si res obligata. Quid vero si debitor rem obligatam legaverit creditoris legatum retinebit, ac debitam pecuniam ab heredibus exiget, l. creditorem, de leg. 2.

NAM SI SCIENS ALIENAM &c.] Hoc totum repetitum est absque ulla necessitate.

E P I T O M E.

CAeterum inter damnationis legatum, & vindicationis Li. 2.
tit. 5. nis hoc interest, quod per vindicationem res aliena relinqui non potest; per damnationem eo pacto, quo superius comprehensum est, potest: Illæ etiam res, quæ in rerum natura non sunt, per damnationem legato dimitti possunt, uelut si ita testator in testamento scribat: **FRUCTVS, QUI EX ILLO A GRO NATI FVERINT;** aut, **ID, QVOD EX ILLA ANCILLA NATVM FVERIT.** quod in legato uindicationis fieri non potest; quia non potest hæc legatarius testatore mortuo continuo uindicare.

QVÆ IN RERVM NATVRA NON SUNT] sed futura sperantur, l. 24. de lega. 1. etiam, 17. de lega. 3. §. ea quoque res, Instit. eod. tit. nam si quis legasset: **Stichum, qui mortuus est, heres meus Titio dare damnas esto,** inutile, & ridiculum foret legatum.

TESTATORE MORTVO] & adita hereditate, ut supra dictum est.

Inter

EPI TOME

Lib. 2. **I**nter legatum vindicationis, & damnationis ista finali
 tit. 5. rudo est, quod per legatum vindicationis, siue dam-
 nationis si coniunctim, idest, duobus, aut pluribus una
 res in legato dimissa fuerit, in utroque legato simul ab
 omnibus praesumatur. Inter legatum vindicationis, &
 damnationis ista distantia est, ut si disiunctim, idest sin-
 gulis quaecunque res per legatum damnationis relicta
 fuerit, singulis integra debeat; idest, ut unus rem ip-
 sam accipiat, alij aestimationem rei ipsius in pretio ab
 herede percipiant.

SIMPLI. AD O. SENTENTIAS. PR. AESSA. NATURA.] Non
 per omnia procedit haec similitudo, sed in hoc tantum, ut quis-
 que legatarius partem habeat. nam si in legato vindicationis lega-
 tarij re, et verbis coniuncti sint, concursu partes fiunt, ut iam dictum
 est. Si vero in legato damnationis eo modo sint coniuncti, non
 concursu veniunt, sed singulis ab initio partes debentur, sicut intel-
 ligenda est l. plaud. 34. §. si coniunctim, de lega. 1. quid vero referen-
 dat, concursu partes haberent, an singulis? illud nimirum, quod quom-
 partes concursu fieri deberent, non concurrente altera pars eius alte-
 vadere sebet, at quom singulis ab initio partes deberentur, non ca-
 pientis pars in hereditate remanebat, nec collegatario adcresebat, l.
 Si Titio. 7. de lega. 2. Et haec quidem iure civili procedebant, at post
 legem Papiam deficientium portiones caduca fiebant, ut demon-
 stras P'lpianus tit. 24. in Fragm. §. optimum. & seq. quae omnia sustu-
 lit Iustinianus, nam & caducarias leges abrogavit, & nullam sta-
 nuit esse legatarum differentiam.

SINGULIS INTEGRA DEBEATUR.] Idque est, quod
 intelligit Paulus lib. 3. sent. tit. de Legat. §. 2. in legato vindicationis
 disiunctim relicto singulis partes debentur: nam si unus solidum,
 vindicasset, alter non haberet, quid vindicaret.

E P I T O M E.

SINENDI modo hæc legari verba sunt: **ILLE HERES** Lib. 2
SMEVS REM ILLAM ILLVM PERMITTE tit. 5.
PRAESVMERE, ET SIBI HABERE. Nam & pro-
 priam rem testator, & heredis sui, & alienam per sinen-
 di legatam relinquere potest. In quo legato non quidē
 heres legatario rem, quæ relicta est, iubetur tradere, sed
 vindicanti legatario non permittitur prohibere.

SINENDI MODO HÆC LEGATI VERBA SUNT
*Apud Ulpianum lib. singul. rog. ut. 24. ea formula est: HERES
 MEVS DA MIHI AS ESTO SINERE, I. TITIO NE
 SUMERE ILLAM REM, SIBIQ. HABERE.*

NAM ET PROPRIAM REM TESTATOR &c.] Le-
 gendum est; **NAM ET PROPRIAM REM TESTA-**
TOR, ET HEREDIS SVI, NON ALIENAM PER
SINENDI LEGATVM &c. Ulpian. in fragmen. ita loquitur;
 Sinendi modo legari possunt res proprie testatoris, & he-
 redis eius. *Aliene res sinendi modo legari non possunt, quoniam sa-*
ctum heredis non requiritur, sed tantum patientia, quæ in eiusdem
tantum rebus, & in iis, quæ testatoris fuerant, aliquid operari potest;
in alienis non potest. Nam si heres permittat, legatarium alienam rem
vindicari, is non recte vindicabit, si patiatur vindicare rem testa-
toris, aut suam, recte fiet vindicatio. Hoc sinendi legatum vindicantis
legato simile est, ut statim subiungitur.

E P I T O M E.

PRæceptionis uerò legatum non nisi uni ex heredi- Lib. 2
 bus dari potest, ut aliquid ei hereditate, præcipuum tit. 5.
 relinquatur. Et si aut coniunctim, id est multis, aut
 disiuictim singulis relinquatur, omnibus una res tan-
 tum,

Institutionum Caij

tum, quæ nominata est, debetur, non uni res, & alij æstimatio, sicut in legato damnationis est constitutum.

PRÆCEPTIONIS VERO LEGATVM] Cuius ea est formula; **LUCIVS TITIVS ILLAM REM PRÆCIPITO,** ut est apud Ulp. in frag. regul.

NON NISI UNI EX HEREDIBVS] Nam qui dicit **PRÆCIPITO,** sine dubio præsupponit partem hereditatis, signi- ficat enim ad partem, quam ei relinquit, uelle eum illam rem præcipuam habere, ut Theophilus ait, quid xero si heres, cui præceptionis titulo legatum est, hereditatem repudiet? Et constat legatum nihilominus posse petere, l. filio, 87. de lega. 1. l. quum responso, 12. C. rod. titu.

ETSI AVT CONIUNCTIM, IDEST SVLTIS & c.] lego **ETSI AVT CONIUNCTIM SVLTIS, AVT DISIUNCTIM SINGVLIS.**

De Lege Falcidia. Cap. XII.

E P I T O M E.

Lib. 2.
tit. 6.

LEGE FALCIDIA constitutum est, quicumque heres fuerit institutus quartam partem totius hereditatis habeat. Quod si testator hereditatem suam legatis exinanierit, hoc statutum est, ut Falcidiam sibi de imminutione legatorum heres retineat, constante nihilominus testamento. Hic de Pauli Sententijs addendum.

LEGE FALCIDIA] Fuit Lex Falcidia Plebiscitum, cuius enim P. Falcidius Tribunus plebis, ut testatur Dio. lib. 48. & Isidor. lib. 5. etymolog. cap. 45. cuius verba à Gratiano reformata in c. que;

e. quędam, dist. 2. lata est anno secundo Imperij Augusti, P. Seruilio Isaurico iterum, & L. Antonio Cos. vt Eusebius in Chron. tradit.

HOEC SITUTUM EST, VT FALCIDIAM, &c.]
 Falcidiam uocat quartam partem, ut passim in fure. nam secundo ca-
 pite legis Falcidię cautum est, ut omnimodo quadrans integer apud
 heredem remaneat, l. 1. D. ad leg. Falc. optimę sanę ratione, nā quum
 lege 1. 2. tabularum libera esset potestas exinaniendi totam heredita-
 tem legatis, facillē recusabant scripti heredes pro nullo, aut minimo
 lucro hereditatem adire, unde destituebantur testamenta. quod re-
 fert Iustin. in suis Instit. in princ. huius tit. Nec uerō post legem Fal-
 cidiam poterat testator prohibere, ne quadrās ab herede retineretur.
 hodie potest ex eiusdem Iustiniani constitutione, ut mortui supra ad
 Cap. vj. de Testamentis. Cetera, quę ad hanc legem pertinent, ab alijs
 tractata sunt. Ne uerba Caij. 1. 1. Aniani uictrius procedere non
 patiantur.

HIC DE PAULI SENTENTIIS ADDENDVM.]

Desunt hæc uerba ab Editione Patauina, uidit nimirum, qui edidit,
 non esse Caij, qui Paulum ætate præcessit, uerum non animaduertit,
 & cetera, quę in hac Epitome sunt, non esse proprie Caij. Anianus
 (vt dixi in huius operis initio) iussu Regis Alexici consensum fuit
 ex Theodosiano, & Gregoriano Codice, Pauli Sententijs, Caij Inter-
 uentionibus, & alijs Iuriconsultorum libris, quos ipse suis interpreta-
 tionibus deturpauit potius, quàm illustrauit, ut ferebant Vuisigotho-
 rorum instituta. Sæpe uerò delegat doctores ad alios Iuriconsultor-
 um locos, ut in interpretatione l. 2. C. Theod. de Dotib. ubi sic ait:
 De retentionibus uerò, quia hoc lex ista non euidenter o-
 stendit, in iure, hoc est in Pauli Sententijs, sub titulo de do-
 tibus requirendum, aut certe in Pauli responsis sub titulo
 de Re uxoria. & ad l. 2. C. Theod. de Inoff. dotib. Hic de iure ad-
 dendum, quid sit lex Papia. sic ad l. 2. C. Theod. de legit. hered.

Hic de iure addendum, quid sit Fiducia. pariter ad
 l. 2. eod. C. de Reuocan. donat. Hic de iure
 requirendum de Reuocan-
 dis donationibus. In-
 super & in hac
 Epitome

lib. 3. cap. 3. ita loquitur; Exponendum hic, quid sit
 donum, aut manus, uel operæ.

POTEST

De Fideicommissis. Cap. XIII.

E P I T O M E

Lib. 2
tit. 7.

FOTEST aliquis recto iure heredem instituere, & rogare eum, ut hereditatem suam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommissum reddat. Nam si heredem directo iure non instituerit, fideicommissarius non potest ad alium acceptam hereditatem transmittere. Sed in hac quoque re hoc observandum est, quod de Falcidia supra iam dictum est, ut heres institutus etiam si omnem hereditatem alij restituere iussus sit, ita hereditatem alij restituat, ut quartam sibi ex ipsa hereditate retineat.

Fideicommissa dicta sunt, quia nullo iuris vinculo, sed tantum fide, & pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. postea ad necessitatem iuris tracta sunt, ut refert Iustin. in titu. de fideicommiss. hered.

ET ROGARE EUM &c.] Fideicommissa non civilibus verbis, sed precatiue relinquuntur, ut ait Vlpian. in fragmen hoc titu. veluti: Lucius Titius heres esto. Rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas. §. in primis, Instit. eod. Precaria verba sunt etiam, Peto, uolo, mando, deprecor, opto, cupio, iniungo, desidero, fideicommitto, §. ult. Instit. de Sing. reb. per fideicommiss. leg. 2. C. Commun. de legat. Paul. libro 4. sentent. titu. primo. Vlpian. in fragm. lubeo quoque precarium est, l. Aurelius, 28. §. ultim. de liber. legat. neque enim semper imperatiuum est, quod cognosci potest, quia dicimus, Titius

Titius

tium saluere iubeo, & huiusmodi. Commendo non est uerbum precatium, leg. 1. 1. §. si ita quis, de leg. 3. l. 12. C. de Fideicommissum libert. Possunt autem concipi plures formulæ ad Fideicommissum relinquendum, ut Cupio des, opto des, credo te daturum, l. 114. de lega. 1. Exigo, desidero, uti des, Volo hereditatem meam Titij esse, Scio hereditatem meam restituturum te Titio, l. 118. de lega. 1. Vel etiam si testator cum eo loquatur, cui fideicommissum relinquit, ueluti: Peto Lucij Titi contentus sis centum aureis, l. 69. de lega. 2. Scire te volo donare me tibi aureos octingentos, l. 75. de lega. 2. & eiusmodi.

AUT OMNEM, AUT EX PARTE) Aut pure, aut sub conditione, aut ex certo die, §. an primis, Inst. de fideic. hered.

NAM SI HEREDEM DIRECTO IVRE NON INSTITUTUM ERIT) Inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur, d. §. in primis. nam heredis institutio caput, & fundamentum est totius testamenti, §. ante heredis, Inst. de lega. Ideoq. & fideicommissum inutile erit eo testamento datum, at datum ab intestato ualeat: ut si quis legitimi heredis, aut eius, qui bonorum possessor futurus est, fideicommissat, l. 1. §. hoc aut, l. 6. §. meminisse, ad S. C. Trebell. l. 3. C. eod. l. 3. D. de In. Codicil. l. 8. eod. §. prætereat, Inst. de fideic. hered. Quid aut illud est, *FIDEICOMMISSARIUS NON POTEST AD ALIUM ACCEPTAM HEREDITATEM TRANSMITTERE?* Si fideicommissarium intelligamus eum, cui relictum est fideicommissum, cur is ad aliam hereditatem adquisitam transmittat? Aut librarius uerba Maniani, aut Manianus Cæj sententiã deprauauit, nisi capiamus fideicommissarium pro eo, qui rogatus est restituere. ut scilicet testator testamentum fecerit, in quo neminem heredem instituerit, rogauerit autem eo testamento aliquem, ut hereditatem suam Titio restitueret. Et constat, hunc non posse eam hereditatem ad Titium transmittere. Certè & qui restituere rogatus est, fideicommissarius dici potest, l. quamuis, §. 1. de iudic. Noue. 118. propè finem.

QUOD DE FALCIDIA SUPRA IAM DICTVM EST.) Senatusconsultum Pegasianum traxit legem Falcidiã etiam ad fideicommissa, ut scriptus heres, qui hereditatem restituere rogatus sit, quadrantem retineat, §. sed quia, Inst. de Fideic. herb. Vlp. lib. reg. tit. 25. Pan. l. li. 4. sent. tit. 3.

Et

Lib. 2
tit. 7.

ET singulae quaecunque res per fideicommissum dimitti possunt, hoc est, aut fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum. Ab ipso fideicommissario alteri fideicommissum dimitti potest. & à legatario licet legatum dimitti non possit, fideicommissum potest. Et non solum propriae res à testatore per fideicommissum dimitti possunt, sed etiam ipsius heredis, aut legatarij, aut cuiuslibet extranei, ne legatarius, cui per testamentum parum dimissum est, plus alij, per fideicommissum, quam id, quod consequitur, reddere iubeatur. Quum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est heredi, uel legatario rem illam, quae per fideicommissum est relicta, aut redimere, & fideicommissario dare, aut pretium eiusdem rei, quantum aestimata fuerit, fideicommissario numerare, sicut in damnationis legato fieri diximus.

ET SINGULAE] Verba Caij illa fortè sunt, quae Justinian. habet in tit. de Sing. reb. per fideic. rel.

ET À LEGATARIO LICET LEGATVM &c.] S. l. Inst. eod. Legatum est donatio sine onere, ideo non potest legatarius onerari, ut quod ei donatum est, is alij donet. potest tamen rogari, ut rem donatam alij restituat: Et si libuerat, olim restituebat. hodie velit, nolit, restituat.

ET NON SOLUM PROPRIAE RES &c.] S. potest. Inst. eod. Sed si alienam rem tanquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus si alienam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit fideicommissum, Paul. senten. lib. 4. l. Pradia, C. de fideicommissis.

NE LEGATARIUS] lego DVMMODO NE LEGATARIUS &c. Potest rogari, ut rem legatam restituat; potest ut tantum-

tantundem praestet: ut plus restituat, quam accepit, rogari non potest, l. c. §. si is qui, ad Trebellian. §. hoc solum, Inst. de sing. reb. per fidei. reli. Legatarius autem non potest detrahere Falcidianam, quia hoc ius soli heredi daturum est, lex Falcidia, 47. in fi. D. ad legem Falcid.

NECESSUM EST HEREDI, VEL LEGATARIO] Pessimo impresse Patavij hoc modo: NECESSUM EST HEREDI TENERE, VEL LEGATARIO REM ILLAM, QUAE PER FIDEICOMMISSUM EST RELICTA, AUT REDIMERE, VEL REDDERE, AUT FIDEICOMMISSARIO DARE, &c.

SICUT IN DAMNATIONIS LEGATO FIERI DIXIMUS] Ulpianus in fragmen. tit. 25. Res per fideicommissum relinqui possunt, quae etiam per damnationem legari possunt.

PROLOGUS
E P I T O M E.

Libertates etiam servis per fideicommissum dari possunt, ut heres, vel legatarius ea mancipia manumittant, quae testator ab eis, ut manumitterent speravit. Nec interest, utrum hoc testator de suis servis, an de ipsius heredis, vel legatarii, aut de aliis fieri iubeat. Quod si de aliis fecerit, similiter cogitur heres emere ipsum servum, & manumittere. Sed si illum dominus suus noluerit vendere, perit per fideicommissum data libertas, quia in hac re heres damnationem in pretio dare non cogitur: Sed quum per fideicommissum libertas datur, is qui manumissus fuerit, non testatoris, sed heredis libertus est.

QUAE TESTATOR AB HIS, UT MANUMITTERENT SPERAVIT] Si quis testamento sic dixerit: Spero Luci Titi, te manumissurum servos meos Stichum, & Erotem: Fideicommissariam libertatem debere credo. facite Hier. Ale. Commen. I enim

Institutionum Caij

enim in fauorem libertatis respondendum est.

NEC INTEREST, VTRVM HOC TESTATOR DE SUIIS, &c.] Sine putauerit alienos esse, & sui fuerint, sine putauerit suos, & alieni sint, l. Paulus. 39. de Fideicom. liber. quod in legatis, & fideicommissis pecuniarijs non procedit, ut ante dixi.

QVIA IN HAC RE HERES AESTIMATIONEM IN PRETIO DARE NON COGITVR) Nam libertas inestimabilis res est, l. libertas, l. non est singulis, de regul. iur. Hodie tamen non potest, quia potest tempus occasionem quandoque offerre serui manumittendi, §. libertas, Inst. de sing. re. p. Fide. reli. uide quae dixi lib. 1. Cap. 3.

NON TESTATORIS, SED HEREDIS LIBERTUS EST] §. pen. Inst. cod. l. 7. C. de Fideic. liber.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 7. **P**Ræterea inter fideicommissa, & legata sunt quædam distantia. Fideicommissum ad eum, cui aliquid commissum est, herede mortuo poterit peruenire; si talis fuerit conditio testamenti; nam legatum ita relinqui non potest. Item legatum per Codicillum relictum non ualet, nisi codicilli testamento fuerint confirmati: fideicommissum verò, etiamsi testamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. Item per legatarium legatum alteri relinqui non potest, sed fideicommissum potest. Item per legatum seruo alio directa libertas dari non potest; per fideicommissum potest. Item per codicillos nemo heres institui potest, quamuis testamento confirmati sint: Sed is, qui testamento heres fuerit institutus, potest per codicillum rogari, ut hereditatem, quæ ei data est, alij totam, uel pro parte restituat. quod ualidum est, etiamsi codicilli testamento non fuerint confirmati.

SUNS

SUNT QUÆDAM DISTANTIÆ] quas abstulit Iu-
stinianus, l. 2. C. Comm. de lega. §. nostra autem, Inst. de lega.

AD EVM, CUI ALIQUID COMMISSVM EST] lego
DIMISSVM EST. hoc verbo quàm sepe utatur Auianus,
hic libellus demonstrat. Sed & lubet adnotare alios eiusdem locos
in Theodosiani Codicis interpretationibus, quas ipse scripsit. habet
igitur & uerbum pro relinquere, ad l. 2. C. Th. de Inoff. testam. ad l.
3. C. eod. ad l. 4. eod. ad l. vn. C. de Inoff. dona ad l. vn. C. de Here. pet.
ad l. 1. C. de Fam. herci. ad l. 2. C. de sec. nup. ad l. 2. de Test. & Cod. ad
l. 1. de lib. ca. ad l. 4. Vnde vi. ad l. 4. de legit. here. ad l. 7. eod. ad l. 9.
de mater. bon. ad l. vn. de bon. que fil. fam. ad l. 2. C. Gregoriano, de
Inoff. testamen. ad l. 1. C. Greg. de Fami. herci. ad Nouel. 2. Theodo.
tit. 11. l. 1. ad Nouel. Valent. lib. 2. tit. 6 ad Nou. eiusd. ti. 12. ad Nou.
1. Seneri lib. 5. ad Pauli Sentent. lib. 1. tit. 20. ad lib. 3. tit. 2. & tit. 7.
ad lib. 4. tit. 1.

NAM LEGATVM ITA RELINQVI NON PO-
TEST] Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis he-
rede legari uideatur, quod iuris ciuilis ratio non patitur, ait Vlp. in
fragm. tit. 24. & Paul. lib. Sent. 3. tit. 6. quod emendauit Iustinianus,
§. post mortem, Inst. de lega.

ITEM LEGATVM PER CODICILLVM RELICTVM
NON VALET.] §. præterea, Inst. de Fideicom. hered. Conditio te-
stamento, codicilli pars testamenti esse intelliguntur, ideoque legatū
in ijs relictum ualet, ac si testamento scriptum esset. quum uero nul-
lum sit testamentum, codicilli ab intestato scripti esse dicuntur: sed
legatum ab intestato relinqui non potest, l. antepen. de lega. 1. quoniā
quem testator institutione non honorat, nec legato debet onerare. po-
test tamen precario petere, ut aliquid alij det.

ITEM PER LEGATVM SERVO ALIENO DIRE-
CTA LIBERTAS DARI NON POTEST) Directa liber-
tas similis est legato uindicationis, ac sicut alienares per uindica-
tionem legari non potest, ita nec alieno seruo libertas dari potest. quo-
niam qui directo manumittitur, ipso iure liber fit, nec heredis factū
requirit. at manum (ut dicitur) in alienam messem mittere nemo de-
bet. quum & ab alienorum seruorum manumissione abstinerint
quoque Imperatores, quamuis ad id lacesiti populi adclamatione, ut
ostendi lib. 1. obseru. cap. 21.

ITEM PER CODICILLOS NEMO HERES INSTI-
TI

Institutionum Caij

TUI POTEST.] At hic non tradit differentiam inter legata, & fideicommissa: nam huic rei non uidetur se adstrinxisse; magis enim uim, & proprietatem fideicommissorum explicare pergit, & quem uult ordinem sequitur. Codicillorum origo apud Iustinianum uidentur, titulo de Codicillis. Porro his neq. dari hereditas, neque adimi pot. l. 2. C. de Codic. §. Codic. Inst. de Codic. nam Codicilli sunt qd. em pars testamenti, sed pars, qua separata testamentum non corrumpit, at separata heredis institutione irritum fit testamentum; quia ex ea suas habet uires, adeo ut ante heredis institutionem legari non possent, quoniam & potestas testamenti ab ea incipit, Ulpian. §. ante, in fragm. tit. 24. Paul. lib. 3. Sent. tit. 6. §. ante. Institut. de lega. ac codicilli etiam si ante testamentum facti sint, semper intelliguntur sequela testamenti.

ETIAM SI CODICILLI TESTAMENTO NON FVERINT CONFIRMATI.] Nimirum quia & ab intestato fideicommissa dantur, ut superius dictum est.

E P I T O M E

Lib. 2
tit. 7.

Item quamuis non possimus post mortem eius, quem heredem instituimus, alium ei substituere, tamen per fideicommissum rogare ~~non~~ possimus, ut quum moriatur, alij eam hereditatem uel totam, uel pro parte restituat. Et quia, sicut superius dictum est, etiam post mortem heredis fideicommissum ei, cui relictum est, dari potest; quod hoc ordine fit, ut testator scribat: **ILLVM HEREDEM INSTITVO, ET VOLO, VT, QVVM MORTVVS FVERIT, AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT.** Præterea & in hoc alia fideicommissorum, & legatorum conditio est, quia fideicommissa si tardius, quam scriptum est, soluta fuerint, usuræ, & fructus debentur. Legatorum uero usuræ non debentur, sed ex mora solutionis, si per damnationem relicta fuerit, duplicantur.

Quamuis

QUAMVIS NON POSSIMUS POST MORTEM
EIVS &c.] Possimus post mortem filij impuberis, quia
videmur pro eo testamentum facere. at post eius mortem,
qui testari potest, nemo substituere potest, quia huiusmo-
di substitutio inualida est, nec trahitur vñquam ad fideicommissum,
ut dixi cap. x. Neque obstat l. Scauola, 76 ad Treb. quia ibi & filius
impubes decessit, & substitutio testamento adscripta non est, sed co-
dicillis, quo casu videtur testator voluisse fideicommittere: alioquin
nullo modo valet substitutio Codicillis scripta l. pen. C. de Codicill.
nam si ea substitutio non codicillis, sed testamento adscripta fuisset,
nunquam respondisset Scauola, placere, ut fideicommissum intellige-
tur, nam codicilli semper arguunt fideicommissum, quòd nihil ob-
stat aperte contrarium, l. illud, 13 § tractari, de iu. Codil. l. vlt. §. il-
lid quoque. C. de Codicil. & hoc est uerum.

ET QVIA SICUT SUPERIVS &c.] vacat QVIA.

AD ILLVM HEREDITAS MEA PERTINEAT.)

Patavij PERVENIAT.

LEGATORVM PERO USURAE NON DEBEN-
TUR, SED &c.) Quia videntur esse l. l. vlt. C. de usur. & fruct.
lega. & Paulus lib. 3. Sent. tit. xli. qui sic ait: Ex mora prestan-
dorum fideicommissorum, uel legatorum fructus, & usu-
rę peti possunt. Mora autem fieri videtur, quum postulanti
non datur. Sed ita conciliabimus: vt si mora ex inficiatione nasci-
tur, tunc dupletur actio, Paul Sentent. lib. 1. titu. 19. §. vlt. Institut.
de Oblig. quæ qua. ex contr. Si verò heres non inficietur quidem lega-
tum, sed moram faciat, puta sub obtentu legis Falcidia, l. 2. C. de
usur. leg. tunc usura, & fructus debeantur. In ceteris legatis mo-
ra non consideratur, quia legatarius quandoque vult
vindicat. Hodie tamen, quia omnia legata e-
xequata sunt, inficiando lis non
crescit, sed tantum ex mo-
ra usurae prestatur,
præterquam in
legatis,
qua pietatis intuitu relicta sunt, d. §. vlt. Institut. de
oblig. quæ quasi ex con. §. ex maleficijs,
de Actionibus.

De Intestatorum hereditatibus
Cap. XIII.

C A I V S.

39 **I**NTESTATORVM hereditates lege
 39 duodecim tabularum primum ad suos he
 39 redes pertinent. Sui autem heredes existi
 39 mantur liberi, qui in potestate morientis
 39 fuerint, ueluti filius, filia, uel nepos neptis
 39 uè, pronepos proneptis uè ex nepote filio nato progna
 39 tus, prognatus uè. nec interesse naturales naturales liberi
 39 an adoptiui. Ita demum tamen nepos, neptis uè, & pro
 39 nepos, proneptis uè suorum heredum numero sunt, si
 39 precedens persona deserit * siue alia ratione, uelut e
 39 mancipatione. Nam si per idem tempus, quo quisque
 39 morietur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus he
 39 res esse non potest. Idem & in cæteris deinceps liberorū
 39 personis dictum intelligimus.

Post rerum acquisitiones ex hereditatibus testamentarijs, reliquæ
 erat, ut de ijs acquisitionibus differeret, quæ per hereditates ab
 intestato nobis obueniunt, quod hoc capite facit, & sequenti. Precla
 rum autem hoc fragmentum, quod utrumque caput complectitur,
 sumimus ex collatione legum Mosaicarum, & Romanarum tit.
 ult. quam edidit eruditissimus Petrus Pitheus, cui profectò tantum
 debet Respublica litteraria, quantum benemerenti homini deberi
 par est. In eo autem *Esti ita est*; Caius Institutionum libro III.
 legitimas sic ordinat successiones. Intestatorum & c. tamē
 nos hoc libro posuimus, quia si tres tantum libros institutionum scri
 psit Caius, ut diximus in huius operis initio, facile credendum est,
 hac tractasse hoc libro, quæ materiam rerum acquisitionum sequa
 tur,

sur, nec eum ordinem confundat, ut primo libro de personis, secundo de rebus, tertio de obligationibus loquatur. legendum igitur eo loco, libro II. *ut Pithens quoque sentit. facilis est autem notarum lapsus.*

INTESTATORVM] Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id quod fecerat, ruptum irritumve factum est, aut nemo ex eo heres existit, ut ait Iustinia. in prin. tit. de heredi. qua ab inte. def. l. 1. de suis, & leg. her. qua quomodo accidant, non nihil diximus supra Cap. vj. vij. & viij.

SVI AUTEM HEREDES EXISTIMANTVR LIBERI] Liberatorum appellatione & filij, & nepotes, & pronepotes, caterique continentur, l. liberorum, l. cognoscere, §. vl. l. filij, de verb. signi. Quare autem dicantur sui heredes, diximus supra Cap. 9.

QVI IN POTESTATE MORIENTIS] ergo filius eius, qui apud hostes decessit, suus heres dici non potest, l. 1. Qui testa. fac. poss. tamen fictione legis Cornelia suus iudicatur. Pariter postumus nepos suus heres non erit, l. 6. de suis, & legit. here. nisi uiuo auo conceptus sit, quia conceptus quodammodo in rerum natura fuisse existimatur, l. 7. D. eod. l. Gallus, de lib. & postum. Sui autem in successione cateris omnibus ab intestato praeferuntur, nisi si pater post mortem suam perduellionis fuerit damnatus, l. 1. §. interdum, de suis, & legit. here. tunc enim suum heredem habere non potest, aut si habet, is suus heres esse desinit, §. interdum, Inst. hoc tit.

EX NEPOTE FILIO NATO) lege **EX NEPOTE** **EX FILIO NATO.**

NEC INTERESSE, NATURALES LIBERI, AN ADOPTIVI) Scripserim potius, I ut apud Iustinianum; **NEC INTEREST, VTRVM NATURALES SINT LIBERI, AN ADOPTIVI.** nam eius verba ex Caio desumpta esse constat. adoptiui autem eodem iure censentur, quo naturales, ut alibi dictum est.

SI PRAECEDENS PERSONA DESIERIT*) Man cum fuit hoc loco exemplar, quod sic supplendum est ex Iustiniani institutis. §. ita demum, hoc tit. **SI PRAECEDENS PERSONA DESIERIT IN POTESTATE PARENTIS ESSE, SI VE MORTE ID ACCIDERIT, SI VE ALIA RATIONE. &c.**

VELUT EMANCIPATIONE) Diximus libro 1. Cap. 9.

Institutionum Caij

Credo autem emancipationem capitis minutionem fuisse ob similitudines illas venditiones, & manumissiones, quare hodie fortasse emancipatus non erit capite minutus, quam potius caput adquirere videatur, ut qui paterfamilias efficitur.

QVO QVISQUE MORIETUR.] Apud Iustinianum, est, QVO QVIS MORERETUR, aut QVO QVIS MORERETUR.

¶ IDEM ET IN CAETERIS DEINCEPS &c.] Si filius de medio sublatus est, nepos suus heres est; si nepos, pronepos suus erit; si pronepos, abnepos erit. qua de re loquuti sumus Cap. 9. Subijciam hic Aniani Epitomen: & sic membratim cuncta, quae ipse ex Caio sumpsit.

E P I T O M E

Lib. 2
ti. 8.

In testatorum hereditas primùm ad suos heredes pertinet. Sui autem heredes appellantur filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem sexum descendentes sui uocantur. Naturales sunt haec personae, ac adoptivae. Adoptiuorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos, uel neptis ex filio, auo sui heredes sunt, si pater eorum de potestate patris aut morte, aut emancipatione discesserit. nam si eo tempore, quo aliquis moritur, filium in potestate habeat, & ex eo nepotes, illi uiuo patre suo, & in potestate aui constituto, sui heredes auo esse non possunt.

QUIA OMNES PER VIRILEM SEXUM DESCENDENTES] restatramite.

*NATURALES SUNT HAE PERSONAE, AC ADOP-
TIVAE.] Putauit. NATURALES SUNT HAE PER-
SONAE, HOC EST ADOPTIVAE. forte legas; SEU
NATURALES SUNT HAE PERSONAE, SIVE A-
DOPTIVAE.*

ADO-

ADOPTIVORUM ENIM (COMPARATIONE, &c.)
 Hoc intendis, ut ex legitimis liberis quidam naturales dicantur ad
 differentiam adoptiuorum, quidam adoptiui ad differentiam natura-
 raliū.

*FILIUM IN POTESTATE HABEAT Pat. FILIUM
 IN POTESTATE HABEAT CONSTITUTUM.*

C A I V S.

S Vxor quoque, quæ in manu eius est, is sua heres est, „
 quia filia loco est. item pater, quæ in filij manu est, „
 nam & hæc nepus loco est. Sed ita demum erit sua „
 heres, si filius, cuius in manu erit, dum pater moritur, „
 in potestate eius non sit. Idemque dicimus & de ea, „
 quæ in nepotis manu matrimonij causa sit: quia prone- „
 ptis loco est.

Q Mors totius hanc Cai sententiam, & Manianus, & Iusti-
 nianus, quia eorum temporibus conventiones in manu uni-
 ptius in usu non erant: conveniebat vxor ipsam viri, aut confar-
 reatione, aut coemptione. Sed confarreatio (ut ait Boet. in Topic. (c.))
 solum Pontificibus conveniebat, quæ in re multa solemnitate adhibe-
 bantur, quas Ulpianus tangit lib. singul. Regul. tit. 9. quum ait: Patre
 convenitur in manum certis verbis, & testibus decem pre-
 sentibus, & solempni sacrificio: facta, in quo panis quoque
 farreus adhibetur. Et Servius ille, qui nuper editus est a Danie-
 le, cuius fragmenta & Pithous hic adducit, in lib. 1. Georg. sic ait:
 Farre, quum per Pontificem Maximum, & Dialem Flami-
 nem per fruges, & molam salisam coniungebantur, unde
 confarreatio appellatur, &c. & alia solemnia narrat lib. 4. Aeo-
 neid. qui enim: Mos apud veteres fuit Flamini, ac Flami-
 nicæ, ut, quum per sacrificionem in nuptias convenirent, sel-
 las duas iugatas ovili pelle superiecta poneret, eius ovium,
 quæ hostia fuisset, & ibi nabentes uelans capitibus in con-
 farreatione Flamini, ac Flaminica residerent. & paulo super-
 rius;

Institutionum Caij

rius; Quæ conuentio corritu perficitur, ut aqua, & igni adhibitis duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem, & Flaminicam iure Pontificio in matrimonium necesse est conuenire. *Sed quod adhiberetur aqua, & ignis, non tam confarreationis proprium fuisse, quàm & cæterarum nuptiarum patet ex l. penul. D. de Donat. int. vir. & vxo. quod pertinet illud Nouij apud Nonium; Sequere me, puriter uolo facias, igni, atque aqua uolo hanc accipere. Plura autem huius rei exemplum uide apud Brissonium in lib. de Rit. nup. Sed confarreationem et in aliorum nuptijs non tantum Pontificum fieri potuisse, testis esse potest Dionys. lib. 1. Antiq. & Plin. lib. 8. cap. 3. quem nubendi modum iam Tiberij tempestate obsoleuisse, refert Corn. Tacit. lib. 4. De Coemtionem uero ita scribit Boet. in Topie. Tull. Coemtio uero certis solemnitatibus peragebatur, & sese in coemendo inuicem interrogabant: uir ita; an sibi mulier materfamilias esse uellet. illa respondebat, uelle. Item mulier interrogabat, an uir sibi paterfamilias esse uellet. ille respondebat, uelle. Itaque mulier uiri conueniebat in manum, & uocabantur hæ nuptiæ per coemtionem, & erat mulier materfamilias uro loco filie. quam solemnitatem in suis Institutis Ulpianus exponit. Hanc uero coemtionem fieri per æs, & libram, ut plerique actus legitimi, Seruius ostendit, quum ait: Coemtio enim est aibi libra, atque æs adhibetur, & mulier, atque uir inter se quasi emtionem faciunt, &c. quod etiam non abs re quis dixerit pertinere hæc Nonij uerba; Nubentes ueteri lege Romana asses tres ad maritum uenientes solebant ferre, atque unum, quem in manu tenerent, tanquam emendi causa marito dare: alium, quem in pede haberent, in focalarium familiarium ponere: tertium in facciperione quum condidissent, compito uicinali solere donare, &c. qua de re et Isidor. non nihil lib. 5. Etymolog. Hæ uxores matres familias esse dicitas, ostendimus quoque supra Cap. 6. & eas credo intelligere Ulpianum in l. pronuntiatio, §. 1. de Verb. sign.*

§S SVA HERES EST] Rectè legit Pitheus; **EI SVA HERES EST.** tam uero suum heredem in masculino genere, quàm suam heredem in feminino dicimus, ut in l. vlt. D. de Collat. dotis. & sola heres in l. 26. §. 1. de Pact. dot. quod Sospiter non admittit. **Fis.**

bat

bat uxor sua heres, quia in potestatem mariti transibat tanquam filia, quod & Plpianus in fragm. demonstrat tit. 22. & 23. & alijs locis. quare & capite minui dicebatur, ut Cicero in Topic. loquitur. Ideoque quum in mariti filium, & sacra transiret, mirum non est, dixisse Modestinum, hasce nuptias diuini, & humani iuris communicationem esse, l. 1. de Ritu nup. & Gordianus Imper. uxorem uocauit sociam rei humana, atque diuine, leg. 4. C. de crim. expil. hered.

familiam

SED ITA DEMUM ERIT SUA HERES &c.] Si maritus patrem habeat, uxor in mariti quidem manum conuenit, sed in eius patris potestate est: itaque marito tanquam filia, eius uero patri tanquam neptis est, propterea sua heres esse non potest, nisi maritus sit de medio sublatus, qui eam gradu praecedit.

C A I V S.

Postumi quoque, qui, si uiuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt.

Eadem uerba apud Iustinianum sunt Instit. hoc tit. Diximus supra, eos, qui in utero sunt, haberi pro iam natis, quum de illo beneficio agitur. erunt igitur Postumi sui heredes, siue filij sint, siue nepotes, sed nepotes eo demum casu, si eos filius non praecesserit, quo casu concepta est formula Caij Aquilij, l. Gallus, de lib. & postu. ergo de suis heredibus loquitur, non de alienis, ut falso putant Doctores. Anianus sic habet.

E P I T O M E.

Similiter postumi, qui si uiuo patre nati fuissent, in potestate eius futuri erant, sui heredes sunt. Lib. 2 tit. 8.

[SI UIUO PATRE] Rectius uidetur dixisse Caius, SI UIUO PARENTE, quoniam appellatione parentis non tantum pater, sed etiam auus, & proauus, ceterique superiores continentur,

Institutionum Caij

tur, l. appellatione, § 1. de verb. sign. Sed certè & patris nomine auus quoque intelligi potest, l. Iusta interpretatione, D. cod. tit. & ita patrem pro auo Ulpianus dixit in l. 2. § si quis ex liberis, ad S. C. Tertull. hæc tamen appellatio in odiosis ad auum non extenditur, ut in lege Julia, qua prohibetur Senator eam uxorem ducere, cuius pater artem ludricam fecerit, neque enim obstat, auum ludricam artem fecisse, l. 4. § 1. de Ritu nup. idem quoque procedit in lege Julia de Adulterijs, qua permittitur patri filiam adulteram occidere l. 20. l. 23. ad leg. Iul. de Adulter.

C A I U S.

» **S** Idem iuris est & de his, quorum nomina ex lege
 » Aelia Sentia, uel ex Senatusconsulto post mortem
 » patris causa probata in potestate eius futuri essent: &
 » de eo filio, qui ex prima, secundaque emancipatione
 » post mortem patris manumittitur, intelligimus.

QUORUM NOMINA &c.] Pitheus putat legendum
 QUORUM NOMINE &c. Optime autem declarat hunc
 locum Ulpianus in fragmentis tit. 7. cuius uerba hic subdam, quem
 admodum ab ipso Pitheo sunt restituta. In potestate parentum
 sunt etiam ij liberi, quorum causa probata est, per errorẽ
 contra &o matrimonio inter disparis conditionis perso-
 nas. Nam seu ciuis Romanus Latinam, aut peregrinam,
 uel eam, quæ Deditiorum numero est, quasi ciuẽ per igno-
 rantiam uxorem duxerit; siue ciuis Romana per errorem
 peregrino uel ei, qui Deditiorum numero est, aut etiam
 si Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia causa pro-
 bata ciuitas redditur tam liberis, quam parentibus præter
 eos, qui Deditiorum numero sunt, & ex eo fit in pote-
 state parentum liberi. Id igitur tantum fuerat lege Aelia
 Sentia, quod quum hic Caius confirmet, malè Cuiacius conset in Ulpiano legendum, ex lege Iunia.

VEL

VEL EX SENATUSCONSULTO. Non omnino placet
 Dithi opinio, cui referendum id uidetur ad Senatusconsultum cir-
 ca legem. Acliam de cōsilio, & causa adprobanda, l. vii. in fi. de Off.
 Cons. nam potius eo casu legendum esset; **ET EX SENATUS-**
CONSULTO. Quare si priorem lectionem retineamus, potius de
 alio Senatusconsulto capiendum est, quod circa rem non absimilem
 factum sit. puta, quum Senatusconsulto cautum sit, ne senatoris filia
 nubat libertino, l. oratione, 16. de Nupt. l. 3. §. uideamus, de Donat.
 int. vir. & vx. non absurdè credi potest, si id errore eneniat, causa
 adprobata iustos censeret filios. Sed & hoc diuinare est. Sanè & alij
 sunt casus, quibus sui adgnascuntur, ut in l. qui in provincia, 57. de
 Ritu nupt. & in l. eos qui, 65. cod. tit. l. 6. C. de nupt. alij sunt ex con-
 stitutionibus, l. 3. l. 4. l. 5. & c. C. de Natur. lib. §. vlt. Instat. de Nup.
 §. quib. Inst. hoc tit. alij ex canonicis sanctionibus, c. penult. c. vlt. ext.
 Qui fil. sint legit.

ET DE EO FILIO, QUI EX PRIMÆ & c.] Hac de re
 diximus supra cap. viij. & plenius lib. 1. cap. 9. ad fin. Quum igitur
 pater semel, iterumque filium vendidit patri fiduciario, ac inseri-
 moriatur, post mortem autem fiduciarius pater fidium manumit-
 tat, quoniam in patris potestate reuersurus fuisset, suus adgnosci-
 tur ad similitudinem postumorum ex antiquo iure. Si vero ante
 mortem quidem manumittatur, sed post conditum à patre testamen-
 tum, suus adgnascitur ex lege Velleia, l. Gallus, §. nunt de lege, de
 lib. & post. qua de re, & superius uerba fecimus.

C A I V S.

S Quum filius, filiavè, & ex alio filio nepotes, neptes
 vè existent, pariter ad hereditatem uocantur, nec
 qui gradu propior est, ulteriorem excludit. Aequum
 enim uidetur, nepotes, neptesvè in patris sui locum, por-
 tionemque succedere. Pari ratione & si nepos, neptif-
 vè sit ex filio, & ex nepote pronepos, proneptisvè, si-
 mul uocantur. Et quia placebat, nepotes, neptisvè, item
 pronepotes, proneptesvè in patris sui locum succedere,
 conue-

Institutionum Caij

- „ conueniens , non in capita , sed in stirpem hereditates
 „ diuidi ; ut filius dimidiam partem hereditatis fruatur , ex
 „ altero filio duo , pluresvè nepotes alteram dimidiam .
 „ Item si ex duobus filijs nepotes exstent , ex altero filio
 „ unus fortè , uel duo , ex altero tres , aut quatuor * altera
 „ dimidia .

Totum hoc transtulit Iustinianns ferè ad uerbum in suas In-
 stitutiones. Qui sui heredes sunt , una admittuntur ad parentis
 hereditatem, nec alter alterum præcedit, itaque tam filius ueniet,
 quàm nepos ex alio filio, & pronepos ex alio nepote ex lege duode-
 cim tabularum, l. 3. C. de suis, & legit. lib.

NEPOTES, NEPTES V E I N P A T R I S S U I L Q -
CUM & c.] Et eam partem habere, quam pater eorum, si uiu-
 ret habiturus esset, Ulp. in fragm. l. 7. de Collat. bon.

P O R T I O N E M Q U E] non est apud Iustinianum. Portio here-
 ditatis dicitur etiam in l. 3. in l. 41. de vulg. & pup. in l. 37. S. Seiam,
 de lega. 3. l. 5. S. sed & si, de lega. præst. l. 22. S. vi. ad S. C. Trebell. l.
 1. S. & hereditatis, de His, quæ in testam. l. 24. ad leg. Corn. de Fals.
 & alijs locis.

C O N U E N I E N S N O N I N C A P I T A , S E D I N S T I R -
P E M] Iustinianns sic : conueniens esse uisum est, non in
 capita, &c. Ulp. in fragm. tit. 26. non ut in capita diuidatur,
 sed ut in stirpes , id est, ut filius solus mediam partem ha-
 beat, & nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam. Itaque
 non pro uirilibus portionibus, sed ex stirpibus succedunt, l. 2. C. de
 suis & legit.

F R U A T] Iustinianns **H A B E A T .** quo loco innuit Cuiacius,
 Caium prisco uerbo usum esse: cuius ego, & si diu quæsierim, exem-
 plum reperi nullum. Quid si Caius scripserit **F R U A T U R ?** ideo
 autem mutauerit Iustinianns, quia insolens ei uisa est loquutio, quar-
 tus casus pro sexto positus, quod a ueteribus solum factitatum uide-
 mus, à Næuo, à Plauto, alijsque?

E X A L T E R O T R E S , A U T Q U A T U O R * & c.]
 Mutila est sententia sic supplenda ex Iustinianni Institutionibus:
E X A L T E R O T R E S , A U T Q U A T U O R : A D U N U M ,
A U T D U O S . D I M I D I A P A R S P E R T I N E A T , A D
 tres

TRES, VEL AD QUATVOR ALIA DI MIDIA.
 Proinde si sint ex duobus filijs nepotes, ex uno tres, ex altero unus,
 ex hereditaque sint: unicium fescuncia, quæ quarta est pars semis sis,
 singulos alios semuncia, quæ quarta sextantis est, à querela excludet,
 l. Papinianus, 8. §. quoniam, de Inoff. test. Atque hunc ordinem, qui
 in diuidenda inter suos hereditate seruatur, etiam Prætor sequitur,
 l. si in adoptionem, §. de bon. poss. cont. tab. l. si nepotes, de collat.
 bon. Anianus ita uertit.

E P I T O M E.

Siquando aliquis moritur, & reliquerit filium, aut Lib. 2
 filiam, & ex alio filio mortuo nepotes, neptes uè, filij, tit. 8.
 uel nepotes ex filio defuncto patri, uel auo hac ratio-
 ne succedunt, ut filius, uel filia suas partes, & nepotes ex
 filio portionem, quam pater eorum erat habiturus, acci-
 piant. Quia regulariter constitutum est, ut inter suos
 proximior longiore gradu positos non excludat, & non
 in capita, sed in stirpem diuidatur hereditas. Item si quis
 moriens filium non relinquat, sed ex duobus masculis
 filijs dimittat nepotes, hoc est ex uno filio unum, uel
 duos nepotes, ex altero tres, aut quatuor, similiter, sicut
 superius dictum est, in stirpem non in capita hereditas
 diuidatur, hoc modo, ut illi duo nepotes ex uno filio
 medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio a-
 liam medietatem: hoc est, ut tales accipiant portiones,
 quales patres eorum, si uixissent, habituri erant.

MEDIETATEM } Hac uoce, quam Cicero dicere exhor-
 ruit, sepius usus est Anianus, ut apparet ex eiusdem
 Interpretationibus ad Cod. Theodos. & Senten. Pauli. Sed & in le-
 gibus Visigothorum passim eam uideas.

De legitima adgnatorum successione.

Cap. XV.

C A I V S.

N

 nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad adgnatos. Vocantur autem adgnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. Legitima autem cognatio hæc est, quæ per viribus sexus personas coningitur. Ita qui eodem patre nati sunt fratres, adgnati sibi sunt, qui etiam consanguinei vocantur; nec requiritur, an matrem eandem habuerint. Item patruus fratris filius, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patruales inter se, id est, qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos vocant. Qua ratione scilicet etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus.

H

 æc distinguendum caput esse, præter Iustinianum, hoc ipsum quoque Caji fragmentum indicat; nam in collatione illa Moysaici, & Romani iuris inter uerba, quæ superiori capiti adaptauimus, & hæc, quæ in hoc caput reiecitimus, sic est: DE ADGNATIS.

SI NULLVS SIT SVORVM) Sed nunquid non & sui adgnati sunt? certe sunt, l. filius de suis, & legit. hered. l. de bonis, §. 1. de Carb. edi. l. 2. unde leg. l. jurisconsultus, §. 1. di grad. & adf. l. 1. §. sed videndum, de success. edi. Sed rectè separantur, quia hereditas non eodem modo suis, quo cæteris adgnatis defertur, in suis non spectatur proximior quis sit, an vltior, quia ut ad hereditatem admittatur, satis est aliquem suum esse. In adgnatis spectatur, quia qui pro

ximo

ximo gradus sunt, ceteros precedunt, ut infra dicitur. ac inter suos heredes diuiditur in stirpes, inter adgnatos in capita.

EX EADEM LEGE XII. TABULARUM] Quam ita recitat Ulp. in fragm. & in l. pronuntiatio, de verb. signi. SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVS HERES NEC ES-CIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

VOCANTVR AUTEM ADGNATI.] Adgnati sunt cognati uirilis sexus ab eodem orti, l. 2. de suis, & legit. aut sunt cognati per patrem ex eadem familia, l. vlt. S. 1. de grad. & adf. Adgnatio nomen est ciuile, cognatio naturale. Qui adgnati sunt, & cognati sunt, qui cognati sunt, non utique adgnati sunt, verbi gratia, patris frater, id est patruus, & adgnatus est, & cognatus matris autem frater, id est auuuculus, cognatus est, adgnatus non est, l. pen. D. vnde legit. Diximus lib. 1. cap. x.

QUI ETIAM CONSANGVINEI VOCANTVR) Consanguinei sunt, qui sanguine inter se connexi sunt, etiamsi patri non existiterunt sui heredes, puta exheredati, aut si pater deportatus fuisset. & qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei, ut puta, qui post captiuitatem patris nascuntur, uel post mortem, l. 1. S. post suos, de Suis, & legit. here. Sed & adoptiui quoque cum naturalibus iura consanguinitatis habere dicuntur ead. l. Recte ait, iura consanguinitatis, ut & in l. 44. de Adopt. nam consanguinei verè non sunt, quia adoptio ius sanguinis non adfert, l. 23. de Adoptio. pari modo libertini, qui ab ingenuis adoptantur, iura ingenuitatis consequi dicuntur, l. 32. de Ritu nupt. quum ingenui verè non fiant, l. vlt. de Statu hom. Sed consanguinei non uidebatur vocari lege 12. tabularum, fortè quia propriè consanguinei dicuntur, non adgnati, quod ex Paulo constat lib. 7. Sentent. cuius uerba hæc sunt in fragmentis editis à Pitheo: Sanè consanguineos lex non adprehenderat, at interpretatione prudentium primum inter adgnatos locum acceperunt, quod uidetur confirmare l. 1. C. Quor. bonorum. De consanguineis pulchrè Cuiac. Obser. li. 11. cap. 26.

QVOS PLERIQUE ETIAM CONSOBRINOS VOCANT.] Nam idem Cuius adfirmat, consobrinos propriè dici, qui ex duabus sororibus nascuntur, sic dicti quasi consororini, l. 1. S. quar to gradu, de Gradi. & ad fin. quam notationem præter ceteros scripto Hierony. Alean. Comm. K res

Institutionum Caij

res comprobata etiam à vetustissimis Jurisconsultis, testatur Non-
nius Marcellus. Sed plerique tam fratrum, quàm sororum filios
consobrinos uocauerunt, quo in numero fuit Trebatius, l. vlt. §. quarto
gradu. D. eod. tit. Sicque uidetur nominare Vlpianus in l. 2. D. eod.
Arcadius, & Honorius in l. 19. C. de Nup. Sequitur Aviani Com-
pendiam.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 8.

SI defuerint heredes sui, tunc hereditas defuncti per-
tinet ad adgnatos. Adgnati enim sunt per uirilem
sexum defuncto propinquitate coniuncti, id est con-
sanguinei fratres, hoc est de uno patre nati. nec dispu-
tari potest, si de diuersis matribus nascantur, qui uno
patre geniti sunt. Item patruus, id est frater patris, fra-
tris sui filio adgnatus est. Ipso modo sunt fratres pa-
truales, hoc est, qui de singulis germanis nati sunt.
Hoc ordine adgnoscur, qui sunt adgnati, sicut supra
diximus, per uirilem sexum propinquitate coniun-
cti.

ANianus suo more hoc caput cum superiori confundit, quod ita
diximus esse separandum.

[DEEST CONSANGUINEI] Non uult dicere adgnatos
esse consanguineos, nemo enim potest dicere, est adgnatus, ergo con-
sanguineus. potest certe est consanguineus, ergo adgnatus. Adgnatio
genus est, consanguinitas species, §. uulgò quæsitus, Inst. de success.
cognat. Melius dixisset, Veluti consanguinei. Sed homo Gothola-
tinus sic loquutus est.

C A I V S.

S Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex duode-
cim tabularum hereditatem, sed his, qui tunc, quàm
certum

certum est, aliquem intestato decessisse, proximo gradu sunt. nec in eo iure successio est, Ideoque si heres proximus omiserit, uel antequam hereditatem adierit, decesserit, sequentibus nihil iuris competit. Ideo autem non a mortis tempore certum fuerit, aliquem intestatum decessisse, quam si quis testamento facto decesserit, melius esse uisum est, tunc requiri proximum, quum certum esse coeperit, neminem ex testamento heredem fore.

NEC IN EO IURE SUCCESSIO EST] Successio est transmissio ad insequentem gradum. at transmittere nemo potest hereditatem, quam non habuit. non habuisse uero eum constat, qui nec hereditatem adit, nec ipso iure heres existit. Sicut heredes ipso iure sunt heredes, nec opus habent aditione, ideo transmittunt, & in eis dicitur esse successio legitimi heredes, nisi ad eam hereditatem, heredes non sunt, quum ab eis sit repudiata, aut intra diem eretionis non ad eam, fiscus occupat hereditatem, l. 1. de success. ed. At si plures sine eodem gradu adgnati, & quidam ex his adierint, quidam omiserint hereditatem, deficientium portio ad crescit his, qui adierint, l. si ex pluribus. 9. de suis, & legi. her. Vlpian. fragm. tit. 26. §. si plures, Paul. sent. lib. 4. tit. 8. Praetores tamen, quam occultam adgnatis successorem uiderent, qui sequenti gradu essent, uocabant ad hereditatem Unde cognati, nam qui adgnati sunt, ij & cognati sunt, §. placebat, Inst. hoc tit. Iustinianus tamen statuit, & in legitimis heredibus successionem esse, §. sed nos, Inst. eod.

IDEO AUTEM NON MORTIS &c.] Hac deprauata sunt sic meo iudicio restituenda: **IDEO AUTEM NON TAM MORTIS TEMPORE, QUVM CERTVM FVERIT ALIQUEM INTESTATVM DECESSISSE, QUAM SI QVIS TESTAMENTO &c.** Requiritur proximus adgnatus cui deferatur hereditas, non tam quum quis nullo condito testamento decessit, sed & quum testamentum quidam fecit, nemo tamen eo eo heres est nisi illo quoque casu intestatus obijisse dicitur, l. 1. de suis, et leg. her. l. intestatus, de verb. sig. §. proximus, Inst. hoc titu. Hac Anianus paucis, neque enim omnia complexus est.

Institutionum Caij

EPITOME.

Lib. 2
tit. 8. **N**on tamen omnibus simul adgnatis lex hereditatē propinqui intestati dat, sed iis, qui defuncto mortis suæ tempore proxiomiores inueniuntur.

Omissit id, quod inquit Caius, inter adgnatos successionem nō esse, quia hoc ius iam à Prætoribus immutatum fuerat.

C A I V S.

” **§** Quod ad foeminas attinet, hoc iure aliud in ipsarū
” hereditatibus capiendis placet, aliud in cæterorum
” ab his capiendis. Nam & foeminarum hereditates proin
” de adgnationis iure redeunt, atque masculorum. nostræ
” verò hereditates ad foeminas ultra consanguineorū gra
” dum non pertinent. Itaque soror fratri, sororivè legiti
” ma heres est: amita verò, & fratris filia heres esse non po
” test. Sororis autem nobis loco est etiam mater, aut no
” uerca, quæ per in manum conuentionem apud patrem
” nostrum ius filiæ consequuta est.

QUOD AD FOEMINAS ATTINET, HOC
(IURE) Non iure duodecim tabularum hæc inter mascu
los, & foeminas differentia admisa est, nam eo iure uocabantur
omnes adgnati tam masculi, quam foemina cuiuscunque gradus, §.
sed quia, Inst. hoc tit. sed lege Voconia, & prudentium auctoritate,
Paul. Sent. lib. 4. tit. 8. quam mediam Iurisprudentiam uocat Iustini
anus, §. media, inst. hoc tit.

PROINDE] Idem hoc loco significat, quod Perinde, ut & in l.
64. de Aedil. edi. l. 1 41. §. 1. de verb. obli. & apud Plautum, Varro
nem, & alios.

ITA.

IT. AQVE SOROR FR. ATRI &c.] Vlpia. in fragm. tit. 26.

§. ad feminas.

HERES ESSE NON POTEST] A praetores iuris civilis asperitatem corrigentes dabant eis bonorum possessionem Vnde cognati, si nullus fuisset agnatus, aut proximior cognatus, donec Iulianus in duodecim tabularum restituit, qua omnia apud eundem videre est, hoc tit.

SORORIS AUTE M NOBIS LOCO EST &c.] Itaque filius matri succedebat tanquam consanguineus, si ea in viri manu conuenerat, quia tunc in potestate mariti tanquam filia fuerat. Si non conuenerat, agnata non censebatur, & nullo iure filius ei succedere poterat: donec ex oratione Imp. Aulij Antonini, & Commodi S. C. Orphanorum factum est, quod actum est, ut sine in matrum conuentione matrum legitime hereditates ad filios pertinerent, exclusis consanguineis, & reliquis agnatis, ut refert Vlpian. in fragmen. reg. tit. 26. §. ad liberos. L. sacratissimi, ad Senatusc. Tertull. pariter filij hereditas ad matrem pertinet ex S. C. Tertulliano, ut idem Vlpian. & alij docent. Apud Anianum sic habet.

E P I T O M E.

IN foeminis verò alia conditio est; quia inter foeminas Lib. 2
sola tantum soror consanguinea habetur agnata, ut c. 2
germano suo defuncto ab intestato ei agnationis iure
succedat. Reliquae foeminae, hoc est amita, id est patris
soror, uel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus
propinquorum legitimae sunt, nec masculis propinquis
agnationis iure succedunt. Ipsarum verò hereditates
ad masculos propinquos agnationis conditione per-
ueniunt.

Hisce in verbis immorari nihil necesse est, nam qua monenda
fuerant, ad Caium diximus.

§ Siquis defunctus erit, si sit frater, & alterius fratris si-
 lius, sicut ex superioribus intelligitur, frater potior
 est, quia gradu præcedit. Sed alia * faciat iuris inter-
 pretatio inter suos heredes. Quòd si defuncti nullus
 frater exstet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem
 hereditas pertinet. Sed quæsitum est, si dispari nume-
 ro sint, fortè nati ex uno unus, uel duo, & ex altero
 tres, aut quatuor, utrum in stirpes diuidenda sit heredi-
 tas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita.
 Iam dudum autem placuit, in capita diuidendam here-
 ditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque parte per-
 sonæ, in tot portiones * fuerunt.

D *Eclarat, quæ supra attigerat, quomodo adgnati hereditates ca-
 piant, quod maiori explanatione indigere mihi non uidetur.*

*FRATER POTIOR EST] Statuit Iustinianus, ne potior
 sit, Nouella 118. & 127. nam uocat alterius quoque fratris præ-
 mortui filios, in stirpem tamen non in capita.*

*SED ALIA FACIAT] Pitheus emendat, SED ALIA
 FUIT IURIS, &c.*

*IN TOT PORTIONES FUERVNT) Corrige, ut monet
 Pitheus: TOT PORTIONES FIENT, Anianus ita expli-
 cavit.*

E P I T O M E.

Lib. 3
 tit. 8.

Regulariter constitutum est, ut inter adgnatos pro-
 ximior posteriorem excludat, & inter eos, non in
 stirpem, sed in capita ab intestato diuidatur hereditas.
 Nam inter suos, sicut superius diximus, alia ratio est, ut
 proximior posteriorem non excludat, & semper heredi-
 tas

tas in stirpem non in capita diuidatur. Nam si quis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios, germanus frater, quia gradu proximior est, solus succedit, fratris filij non succedunt. Item si moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat masculos, & ex vno fratre dimiserit duos, ex alio quatuor similiter masculos; omnes quidem fratrum filij patruo suo ab intestato succedunt, sed non in stirpes, sed in capita: ita ut illi duo ex una parte duas accipiant portiones, & illi quatuor ex alia accipiant quatuor portiones. Nam si sorores habuerint, in patruum hereditatem non ueniunt, sicut nec sororum filij in auunculi hereditate succedunt.

FILIOS DUNTAXAT MASCULOS] Nam feminae etiam si adgnatae sunt, tamen iure ciuili non adgnatae censentur, praeterquam in capiendis consanguineorum hereditatibus, ut distum est.

ITA UT ILLI DUO EX VNA PARTE] Recte in Patruino exemplari: **ITA UT ILLI DUO EX VNO PARTE**.

SICUT NEC SORORIS FILII] Sicut Anianus hoc quasi per comparisonem scripsit, nam fratris filiae non admittuntur ad patruum hereditatem iure ciuili, quamuis adgnatae sint, sopita in hac parte duodecim tabularum dispositione. Sororis filij ab auunculi hereditate excluduntur, quia legitimi non sunt, nos de legitima successione loquimur. At demum Iustinianus cognatos exaequauit adgnatis.

C A I V S.

Si nullus adgnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat. Qui sint autem Gentiles primo commentariorum, & ultimum est. Et quum illic admonuerimus, gentilitium ius in desuetudinem abiisse, superuacuum est, hoc quoque loco de ea re curiosius tractare.

Institutionum Caij

EADEM LEX DUODECIM TABULARUM *Ita ver-
bis, SI ADGNATVS NEC ESCIT, GENTILES
FAMILIAM HABENTO.* Sic enim emendo fragmentaregu-
larum Ulpiani, quae sunt in saepe nominata collatione Mosaicarum,
& Romanarum legum. ubi & haec Pauli uerba sunt ex lib. 7. sent.
Intestatorum hereditas lege duodecim tabularum primis
suis heredibus, deinde adgnatis, & aliquando quoque gen-
tilibus deferebatur, &c. Qui fuerint Gentiles, ex Ciceronis Topi-
cis petamus, ubi ex mente Scauolę sic definitur: Gentiles sunt,
qui inter se eodem nomine sunt, quia ab ingenuis oriundi
sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruauit,
qui capite non sunt diuiniti. Ubi uidentur, quid Boe-
tius loquatur. sanę & ex eodem genere ortos, & qui eodem nomine
appellantur, gentiles esse testatur Festus lib. 7. quę sententia & adgnatis
competere potest. at qui Adgnati sunt, Gentiles per sepe sunt. qui &
Gentiles sunt, non uique necesse est, ut adgnati sint. Adgnati ut plurimum
aliquo gradu sunt coniuncti, & ex una stirpe, & familia descendunt.
Gentiles licet ex uno fonte manare uideantur, tamen quia per plures
aetates disiecti sunt, ex pluribus familijs, & stirpibus descen-
dere dicuntur. & ceritę in plures familias distinguebantur. unde Swe-
ton. Neron. cap. 1. ex gente Domitia duas familias claruisse refert,
Caluinorum, & Aenobarborum, ut scilicet quidam Domitij. Caluini
dicerentur, quidam Domitij Aenobarbi. Sic Caesar ex Gente Italiae
familiam suam esse ait apud eund. Sueton. Iul. cap. 6. Dixit Cicero:
Qui ab ingenuis oriendi sunt, nempe ut libertinos exploderet,
qui patronorum nomine uocabantur. quare Tullius Tiro, & Tullius
Laurea non erant gentiles Tullij Ciceronis. dixit. Quorum maio-
rum nemo seruitutem seruauit. quia & si ab ingenuis orti esset,
tamen eorum maiores libertini fuisse poterant. denum Gentilitas
est patritiorum, & nobilium ius, ut etiam colligitur ex Liu. lib. 1.
Unde hodieque nobiles homines Italia, & Hispania Gentiles homi-
nes uocat.

**PRIMO COMMENTARIORUM, ET VLTIMUM
EST.** Mendum fortasse inest. Hoc ceritę intendit, se primo Institu-
tionum libro, capite ultimo docuisse, qui sint Gentiles. quod & Pi-
theus admonuit. Iam hasce institutiones uocari quoque Commenta-
rios, superius diximus. Capite uerō ultimo de Curatoribus tractatur.
at lex duodecim tabularum furiosos, & prodigos in Adgnatorum,

Gen-

Gentiliumque curatione esse iubet: Vnde occasionem habuit Caius docendi, qui Gentiles essent. Quod eo loco Anianus suo more omisit, ut etiam hic facit.

E P I T O M E.

NAm & hoc regulare est, ut cognati tunc intestato- Lib. 2
rum propinquorum hereditates capiant, quando tit. 8.
aut sui, aut adgnati defuerint.

Caius hoc libro uidetur noluisse Ius pratorium admiscere iuri civili. ideo de Cognatorum successione nihil agit, quae iure Pratorio competit. At Anianus noluit pratermittere, forte ne vacuus sineet locum, quo de Gentilibus Caius loquutus est. De Cognatis videndus Iustinianus titulo, de Successione Cognatorum.

C A I I
I N S T I T V T I O N V M
L I B E R T E R T I V S.
C V M
H I E R O N Y M I A L E A N D R I
C O M M E N T A R I O.

De Obligationibus.

Cap. 1.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 9.

OBLIGATIO in duas species diuiditur. Nam omnes obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu nascuntur, quatuor genera sunt, quæ singula hoc ordine distinguuntur. Aut enim re contrahitur obligatio, aut verbis, aut litteris, aut consensu.

H V N C

HUNC ordinem, ut supra quoque diximus, sequutus fuerat Caius, ut primo libro de personis, secundo de rerum acquisitionibus, tertio de obligationibus tractarit. Nã quod Anianus duos tantum libros fecerit, sanè suo more agit, ut quæ distinguenda sunt, confundat. Quoniam Caium libro tertio obligationes esse complexum, luce clarius mihi patet, uel ex l. 2. D. de Oblig. & act. in cãius inscriptione ita est; **CAIVS LIBRO PRIMO INSTITVTIONVM**, tum in Florentinis Pandectis, tum in cæteris omnibus. Hoc etiam egimus, ut hanc Obligationum tractationem, quam Anianus duobus capitibus restrinxit, nos in duodecim capita diuiserimus sequuti ordinem Iustiniani, quem ipse ex Caio sumserat.

OBLIGATIO) Obligatio est iuris uinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura, inquit Iustinianus in prin. huius tit. At sanè non tam iuris ciuiliis est uinculum, quam etiam naturæ. quid enim tam congruum est fidei humane, quam ea, quæ placuerunt, inter homines seruari? ut inquit Ulpia. in l. 1. de Pact. at nisi ius quoque sua uincula addidisset, nulla prauis homines necessitate ad soluendum compellerentur. Sed non omnes naturæ obligationes ius civile comprobauit, si enim seruus ciui Romæ pecuniam crediderit, iure quidem naturæ obligatio nata est, at de eâ ius nou. dicitur, denique seruus ciuilitè nõ obligatur, nec obligatur, quamuis naturaliter obligatus sit, l. serui, 14. hoc tit. Obstringit itaque obligatio ad dandum aliquid, uel faciendum, uel præstandum. qua in re & animus obligandi interuenire debet: neque enim satis est dantis esse nummos, & fieri accipientis, ut obligatio nascatur, sed etiam hoc animo dari, & accipi, ut obligatio constitutur. quare si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi, quam & donantis fuerit, & mea fiat, tamen non obligabor ei; quia non hoc inter nos actum est, ut obligatus maneam, l. 3. hoc tit.

AUT EX CONTRACTU NASCVNTVR, AUT EX CVLPA) aut proprio quodam iure ex varijs causarum figuris, ut inquit idem Caius lib. 1. hoc tit. Oriuntur enim obligationes etiam ex quibusdam causis, quæ neque contractus sunt, neque maleficia; at quoniam alterutrius naturam sapere quodammodo uidentur, Iustinianus quasi contractuum, & quasi maleficiorum nomen indidit, Inst. hoc tit. quod ex Caio iidem traxit l. 5. D. eod.

Re

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Cap. II.

E P I T O M E.

Lib. 2
tit. 9.

RE contrahitur, quoties aliqua cuicumque mutuo dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere, numero, mensura continentur: hoc est, si pecunia numeretur, uel frumentum detur, uinum, aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, uel aurum. Quæ omnia numerando, aut pensando, aut metiendo ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, & ad nos statuto tempore non ipsæ res, sed aliæ eius naturæ, quales datæ sunt, ac que ipsius ponderis, numeri, uel mensuræ reddantur. Propter quod Mutuum appellatum est, quaũ à me tibi ita datum sit, ut ex meo tuum fieret.

QUOTIES ALIQUA CUICUNQUE MUTUO DANTUR] Adducit Anianus exemplum tantummodo mutui, quamuis Caium scripsisse credo etiam de Indebito, & de Commodato, de Deposito, de Pignore, & huiusmodi, ut fecisse uideamus libro secundo Aureorum, l. 1. de Oblig. & Act. & seruaui Iustinianus Inst. hoc tit.

QUAE IN HIS REBUS CONTINGUNT, QUAE IN PONDERE &c.) Idem Iustinianus, cuius uerba forsitan ex hoc Caij loco desumpta sunt. Neesse est autem, consistant pondere numero, mensura, ut eiusdem generis reddantur, nam in his, quæ in specie consistunt, mutuum constitui, non potest. Speciem uoco more Iurisconsultorum, quod Dialectici dicunt Individuum, ueluti si equum, aut hominem, aut domum tibi dederim, neque enim alium equum, alium hominem, aliam domum reddere debes, sed quam rem accipisti,

fi, quare commodatum est, non mutuuum: quod si conueni, ut non eundem, sed alium equum, alium hominem, aliam domum reddas, neque tunc mutuum eris, sed alius contractus, nempe quem dicunt innominatum.

ET AD NOS STATVTO TEMPORE) Tempus enim in mutuo adijcitur, quo exacto qui obligatus est, soluere debet, nec prius potest compelli. quod & in commodato admittendum est. in Deposito, & Precario aliud est.

NON IPSAE RES, SED ALIAE EIUS NATURAE] Caius, eiusdem generis, & qualitatis, l. 1. de Obliga. & act. Iustin. eiusdem naturae, & qualitatis, §. 1. Instit. hoc tit. Pomponius, eiusdem generis, & eadem bonitate, l. 3. de Reb. cred. Eiusdem generis, aut naturae, nam si aliud genus, uelut pro tritico uinum recipiamus, non erit mutuuum, l. 2. de reb. cred. At si quis aureos nummos decem mutuo acceperit, uidetur posse argenteos reddere facta compensatione estimationis, ut tot argentei reddantur, quanti estimantur aurei decem. neque enim hoc admittendum est, ubi damnum interueniret. Certè nummi & aurei, & argentei una species censentur, quae de re Accursius, Bartolus, & Abbas Panormitanus disseruere. Habetur quoque ratio bonitatis, etiamsi non cauimus, ut aequè bonum uobis redderetur, neque enim licet debitori deteriores rem, quae ex eodem genere sit, reddere, ueluti uinum nouum pro uetere, d. l. 3. eod. titu.

ATQUE IPSIUS PONDERIS, NUMERI, VEL MENSURAE] in Patauino exemplari: ATQUE IPSIUS PONDERIS, NUMERATAE, VEL MENSURATAE.

PROPTER QVOD MUTVVM APPELLATV M EST &c.] Sic Paulus, l. 2. §. appellata, de Reb. cred. Iustin. §. 1. hoc tit. Plurimi Iuriconsulti semper sequuti sunt Stoicos, teste Athen. li. 6. cap. 8. Hinc Tuberonem Stoicas disciplinas percalluisse, refert Pomponius l. 2. de Orig. iur. & Agell. lib. 1. cap. 22. Sic Stoicum Philosophum fuisse Sex. Pompeium, testatur Cicero in Bruto, & lib. 1. & 3. de Orat. sic Lucillum Balbum lib. 1. de Nat. Deor. quare eos imitantur etiam in ineptis nominum deriuationibus. Vide Crucium Obser. lib. 11. cap. 37.

De Verborum Obligationibus.
Cap. III.

E P I T O M E

Lib. 2
tit. 9.

VERBIS contrahitur obligatio ex interrogatione dantis, & responsione accipientis, ita ut si ille, qui dat, interroget, HOC MIHI DABIS? qui accipiet, respondeat, DABO. Aut in obligatione debitoris, si aliquis fideiusfor accedat, ille, qui personam fideiussori tradit, interroget: ISTVM FIDE TVA ESSE IVBES? & ille respondeat: FIDE MEA ESSE IVBEO. hac conditione non solum ille, qui debitor est, sed & is, qui fideiussor existit, obligatur. Et non solum fideiussor ipsa, dum uiuit, sed & heredes ipsius, si ille defecerit, tenentur obnoxij. Creditor autem, qui pecuniam dedit, in potestate habet ad reddendam pecuniam, quem uelit, tenere, utrum ipsum debitorem, an fideiussorem. Sed si debitorem tenere elegerit, fideiussorem absoluit. Si uero fideiussorem tenuerit, debitorem absoluit. Quia vno electo, quem idoneum creditor iudicat, alterum liberat.

VERBIS] ore prolatis, non scriptis. ideoque neque mutus, neque surdus, neque insans stipulationem contrahere possunt, nec ab sens quidem, quoniam exaudire iuriam debent, l. 1. D. hoc titu. Est igitur hec obligatio uerborum conceptio, que stipulatio dicitur, l. 7. §. stipulatio, hoc tit. S. 1. Inst. hoc tit.

EX INTERROGATIONE DANTIS, ET RESPON
sione

SIONE ACCIPIENTES. Et.] Stipulationes quibuscumque, contractibus, & conventionibus adiunguntur, l. si dominus, d. de Præscr. verb. ut vincula præbeant conventionibus, quæ per se adstringere non possunt, vel: ut contractus, qui per se possunt, fortius adstringant. Et aut præcedere, aut sequi contractum possunt, l. 3. §. ult. l. 6. ad S. C. Maced. l. 6. de Noua. & dele. Quamobrem pecuniam mutuo daturus, antequam aduenerat, stipulari potest, eam sibi reddi, quo sensu intelligendus est hic locus. Cui; alioquin rota sententia inuersa uideretur: neque enim potest, qui dat, alium interrogare, an dabit. Sed qui accipit, hoc agere debet, quo casu hic locus ita emendandus foret: **VERBIS CONTRAHITUR OBLIGATIO EX INTERROGATIONE ACCIPIENTIS, ET RESPONSIONE DANTIS; ITA UT SI ILLE, QUI ACCIPIET, INTERROGET, HOC AGIHI DABIS? QUI DAT, RESPONDEAT, DABO.** Sed prior sententia placet. Debet autem uterque loqui, quia stipulationis substantia ex uerbis pendet. quamobrem frater interroget, alter sine uerbis adnauit, nulla stipulatio concepta est, l. 1. §. 2. hoc tit. Verba autem talia hæc in re olim tradita fuerunt: Spondes? spondeo, promittis? promitto. Fideipromittis? fideipromitto, fideiubet? fideiubeo. Dabis? dabo, facies? faciam, §. 1. inst. hoc tit. Pariter si impersonaliter respondeatur, ut apud Plaut. Pseud. Vingtini minas dabit? dabuntur, qua de re Alciat. lib. 2. Parerg. cap. 18. Sed & si quis ita interroget, Dabis? responderit, quid ni? & is utique in ea causa est, ut obligetur, d. l. 1. §. 2. Sed denum solemnitates uerborum à Leone sublatae sunt, ut postea sensus potius consideretur ab utraque parte, l. omnes, C. de Contr. & com. stip. §. sed hæc solemnities, Inst. hoc tit. Et quamuis stipulatio iuris civilis sit, tamen ob adnexidnem cum iuris gentium conventionibus quacumque lingua fieri semper potuit, d. l. in si. de verb. obli. §. 1. Inst. eod.

SI ALIQUIS FIDEIUSSOR ACCEDAT.] De satis acceptione loquitur, qua etiam stipulatio est ita promissorem obligas, ut adpromissores etiam ab eo accipiantur, id est qui idem promittunt, l. 5. §. satis acceptio, D. hoc tit. Hi adpromissores uocantur Spondores, uocantur Fideiussores, d. l. eod. Prædes, Uades, V indices, ni si hi tres posteriores proprie adpromissores in iudicio essent. Prædes in civili, Vas in criminali iudicio, Aufonius Edyl. 12.

Quis subie. in poenam capitali iudicio? vas,

Quis,

Institutionum Caij

Quis, quum lis fuerit nummaria, quis dabitur? *Pras. Fe-*
stus verbis Pauli: Vadem sponforem significat in re capita
li, at confundi haec nomina, & vadem nummaria quoque rei sponfo-
rem denotare tradit Acron apud Horat. ac in ea significatione utun-
tur Imp. Leo, & Zeno in l. vii. §. haec autem, C. de Castren. & Mi-
nist. lib. 12. Vindicis nomen antiquius videtur, fuit enim in duode-
cim tabulis ita: ASSIDVO VINDEK ASSIDVVS ESTO,
& c. ut est apud Agellium lib. 16. cap. 10. & meminist Cicero in To-
piciis, ubi Boetius vindicem interpretatur procuratorem, quum po-
tius is sit, qui iudicio sisti, iudicatumque solui satis pro alio dabit,
Sed & alium errorem ex Boetio ibidem ortum adnotare lubet, nimi-
rum quod ait Cicero, legem Aeliam Sentiam assiduo vindicem assi-
duum esse iubere, nam verba illa Aelia. Sentia, vel Sanctia, ex
commentario Boetij in Ciceronis contextum (ut saepe fit) irrepserunt: sic
enim Ciceronis verba esse debant, Quum lex, assiduo vindicem
assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. locuples
enim assiduus, ut ait Aelius appellatus ab ere dando. Legit
Cicero intelligit duodecim tabularum. falso Boetius legem Aeliae
Sentiam, quae lata fuit tantummodo tempore Augusti, ut dixi lib. 1.
cap. 3. Deceptus est autem, quia Cicero interpretationem Aelij ad-
ducit. At neminem credo fugere, Sex. Aelium libro, qui inscriptus
erat Tripertita, leges duodecim tabularum esse interpretatum, l. 2.
§. Deinde Sex. Aelius, de Orig. iur. Cic. lib. 2. de legib. Festus in cal-
ce lib. 19. Atque hunc Boetij errorem etiam à doctissimo Brisso-
nio animaduersum, quodam loco meminist me legisse, gauisusque
sum.

ILLE, QUI PERSONAM FIDEIUSSORI TRADIT.)
 Etiam ab alijs notatum vidi, sic esse legendum: **ILLE, CUI PER-**
SONA FIDEIUSSORIS TRADITVR. Stipulatio fit inter
 creditorem, & fideiussorem, interrogat creditor, respondet fideiussor,
 l. 8. de fideiuss. & mand. l. 32. D. Mand. l. 3. in fin. de admin. rer. ad.
 ciuit. per. l. 12. C. de fideiuss. & mand. Siquis tamen se scripserit fide-
 iussisse, videntur omnia solemniter acta, quamuis uerè non intercesse-
 rit stipulatio, l. 30. de verb. obli. Sed & si praesentes fideiussores no-
 minati fuerint, nec contradixerint, l. 4. in fi. de fideiuss. & nominator.
 & her. tut.

SED ET HEREDES IPSIUS, SI ILLE DEFECERIT
 & c.] quia fideiussor Rei, seu debitoris locum obtinet, l. 4. de fideiuss.

Et man. l. 24. C. eodem. §. secundo, Instit. eodem.

IN POTESTATE HABET AD REDDENDAM PECUNIAM, QUEM VELIT TENERE, VTRUM IPSUM, &c.) Homo Gotholatinus hoc vult, ut creditori potestas sit, seu reum, seu fideiussorem eligendi, qui debitum soluat, l. 3. l. 5. C. de fideiuss. Et mand. quin & vtrunque convenire potest in solidum, aut diuisis actionibus à singulis partes petere, l. 3. §. ult. de duob. reis, l. 1. 3. Scitiam, de Pign. & hypot. l. 5. §. 2. de Fideiuss. Et man. At Iustinianus uetus ius reduxit, ut prius committatur reus principali, postea Fideiussores, Auth. de Fideiuss. Et man. que est Nou. 4.

QUIA VNO ELECTO, QUEM ¶ DONEC M &c.] Hoc falsum est, electio enim nullum ex his liberat, l. Reos, 23. C. de fideiuss. Et man. Caius fortasse scripserat, alterum liberari, si alter electus solidum soluisset. aut si creditor diuisisset actiones inter fideiussores, l. inter, §. 1. §. quum inter, de fideiuss. Et mand. quam sententiam Anianus dum uertit, inuortit.

E P I T O M E.

Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogazione contrahi possunt, id est, ut si mulier sine sponso uxor futura, siue iam marito dotem dicat. Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam illi debebat, sponso creditricis ipse debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres personæ nulla interrogazione præcedente possunt dictione dotis legitime obligari. Aliæ uero personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi iure obligari debent, id est, ut & interrogatæ respondeant, & stipulatæ promittant. Item & alio casu uno loquente, & sine interrogazione alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si liberus patrono, aut domum, aut munus, aut operas se daturum

Lib. 2
tit. 9.

Hicrony. Alean. Comm.

L rum

rum esse iurauerit. (Exponendum hic, quid sit donum, aut munus, vel operæ.) in qua re supradicti liberti non tam uerborum solemnitate, quam iurisiurandi religione tenentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest.

STIPULATIO uerbis obligat. Sed & nunquid & alia res est, qua uerbis obliget? Duae sunt. Dotis dictio, & iureiurandum liberti. Dotem dicere potest mulier, quæ nuptura est, & debitor mulieris, si iussu eius dicat. item parens mulieris uirilis sexus per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus paternus. *Hæc Ulpia. in fragm. tit. 6. Quæ solemnitas sublata est, unde Tribonianus in l. 1. §. pen. de Collatio. dot. scripsit, ex pollicitatione dotis, quum Ulpianus dixisset, ex dictione. Sic in l. 31. in fi. de Nouat. & deleg. reposuit, doti promittere, pro doti dicere. & in l. 1. C. de in. dot. bis Pollicitatio, quum fuisset Dicitio. neque enim tunc temporis ex nuda pollicitatione dotis actio nascebatur, quum id à Theodosio inductum fuerit, leg. penul. C. de Dot. promiss.*

SPONSO [CREDITRICIS] Patau. MARITO CREDITORIS, malè.

ALIAE VERO PERSONAE &c.] Ceteræ personæ dicere dotem non possunt; dare, & promittere dotem possunt, ut ait Ulpian. tit. 6. cuiuscunque sexus, conditionisque sint, l. promittendo, 41. de iu. dot.

ET STIPULATAE PROMITTANT.] Patau. ET STIPULATIONEM PRÆMITTANT.

ITEM ET ALIO CASU &c.] lego: **ITE M ET ALIO CASU VNO LOQUENTE, ET SINE INTERROGATIONE PROMITTENTE.** Ut iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet, qui iuret, & libertatis causa iurare, l. ut iurisiurandi, 7. de Oper. libert. alioquin si libertus non esset, & operas præstaturum se iurasset, nec ipse, nec fideiussor tenebitur, l. si quis pro eo, § 6. de fideiuss. & mand. pariter seruus, antequam manumittatur, si iuret, non tenetur, l. seruum, § 6. de manum. test. neque. n. aliter, quam liber obligatur, l. xl. de libera. causa.

EX-

EXPONENDVM HIC, QUID SIT DONVM &c.] Adpendiculam hanc Aniani adgnouimus lib. 2. in fine capi. 12. de Lege Falcidia. De donis, & muneribus uide l. 194. l. 214. de verb. sig. de operis l. 1. l. 3. l. 22. de oper. liber.

NON TAM VERBORVM SOLEMNITATE) quia nulla solemnitas uerborum fuit, quum stipulatio non intercessit. tenentur ergo uerbis, & religione iurifurandi. Si nudis uerbis promississent absque iureiurando, non tenerentur. Si liberti non forent, etiamsi iurassent, non tenerentur.

SED NULLA ALIA PERSONA HOC ORDINE OBLIGARI POTEST.] Nemo alius iureiurando obligatur, ut superius dictum est. quia iusiurandum pacto comparatur, l. 1. l. 25. de iureiur. l. Stichum. 95. §. naturalis, de Solut. & lib. l. non solū, 1. §. 1. de iniur. l. iurifgentium. 7. §. & generali, de Pact. sed pactū actionem, aut obligationem non parit, l. iurifgentium, §. sed quum nulla, de Pact. ergo nec iusiurandum, l. si quis maior, 41. C. de Transact. Hodie ex iure Canonum utrumque obligationem inducit, c. 1. c. 3. de Pact. cap. si uerò, cap. ueniens, de iureiur. 22. quæstio. 5. cap. iuramenti.

De inutilibus stipulationibus. Cap. III.

E P I T O M E.

RAETEREA inutilis est promissio, etiamsi stipulatione interueniente facta sit, si id aliquis daturum se promiserit, quod sui iuris non est: hoc est si aut ingenuum hominem, quasi seruum, se daturum promittat; aut si mortuum aliquis, quem uiuum credebat, promiserit: aut locū sacrum, aut sanctum, aut religiosum daturum se quicūq. promiserit. Præterea inutilis est promissio, si aliquis se sub tali conditione promittat, q̄ impleri p̄ rei difficultate nō possit.

Lib. 2
tit. 9.

L 2

Præterea

Institutionum Caij

PRÆTEREA INUTILIS &c.] Cur ait PRÆTEREA? quia dixit inutiliter quenquam obligari ex dotis dictione, præter tres personas iam connumeratas, item ex iureiurando præter liberum.

QUOD SUI IURIS NON EST.) Sui iuris esse dicimus, qui alienæ potestati subiectus non est. At homo parum latinus sui iuris non esse hic intelligis, quod in re promissionis non est, aut quod dominio nostro non subijcitur, ut loquitur Iustinianus in princ. huius tit.

HOC EST, SI AUT INGENVVM HOMINEM) Caius dixerat liberum hominem, ut Iustinianus, §. 1. hoc tit. quid enim de liberto? Neque valet hæc stipulatio, etiamsi ex libero servus fieri potest, l. inter stipulantem, 83. §. sacram, de verb. oblig. d. §. 1. Instit. hoc tit. nam quod ab initio non valet, ex post facto non confirmatur. & ita Catonianæ regula in stipulationibus quoque locum habere videtur. quid, si quis ita stipulatus sit? illum quum servus esse cœperit, dare spondes? tunc etiam ab initio ea stipulatio invalida erit. nam ea, quæ natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem nullo modo deduci possunt, d. l. 83. & §. Item contra, Inst. hoc tit. Sed & si Stichum servum dare quis promisit, isque antequam traditus sit, sine culpa promissoris ad libertatem pervenerit, liberatur promissor, d. l. inter stipulantem, §. sacram. quia regula est ea, quæ initio constituta sunt, postea extinguuntur, si ad eum casum deueniant, a quo incipere non possunt, d. §. Item contra, Inst. hoc tit. idem dicendum de re sacra, & religiosa, & sancta in exemplo, quod subijcitur.

SUB TALI CONDITIONE PROMITTAT, &c.] Impossibilis enim conditio vitiat contractum: ueluti, Si digito cœlum attigero, dare spondes? l. 7. de verb. oblig. §. si impossibilis, Inst. hoc tit. ultimam uoluntatem non vitiat, sed conditio pro non scripta habetur, ut docui supra lib. 3. cap. 8. Quæ nam diuersitatis est ratio? ea est, quia qui solus agit (ut is est, qui testatur) si errore aliquo ducatur, non habet, qui aduertat. at in contractibus, quia ex duorum plurium uel consensu aguntur, & omnium uoluntas spectatur, proculdubio tatis cogitatio est, ut non omnes facile labantur, donec credentes, quod aduersus est, l. non solum, 31. de oblig. & actio. præterea favorabilior est ultima uoluntas, & sustineri facilius solet.

Præ-

E P I T O M E.

PRæterea inutilis est interrogatio, & promissio, si ita Lib. 2
 aliquis interroget debitorem: **POST MORTEM MEAM, VEL TVAM ILLVD DARI SPONDES?** tit. 9.
 quod propterea inutile uisum est, quia à persona heredis obligatio incipere non potest. Et ideo nec heredi creditoris sub hac sponfione obligatur debitor; nec debitoris heres creditori tenetur obnoxius. Item inutilis est obligatio, si dicat creditor, **PRIDIE QVAM MORIAR, DARE SPONDES?** vel interroget debitorem, **PRIDIE QVAM MORIARIS?** similiter & hæc stipulatio inutilis iudicatur, quia non potest sciri, quando sit pridie quàm aliquis moriatur, nisi postquàm mortuus fuerit.

POST MORTEM MEAM &c.] §. post mortem, Instit. eod. hodie ex Iustiniانو hæc stipulatio ualet, l. scrupulosam, C. de Contr. & comm. stip. §. sed & si quis, Inst. hoc tit.

NEC DEBITORIS HERES &c.] Impressum Patauy; **NEC DEBITORIS HEREDES CREDITORI TENENTVR OBNOXII.**

PRIDIE QVAM MORIAR] d. l. scrupulosum, d. §. sed & si quis. *At si quis dixerit, Quum moriar, dare spondest? utilis semper fuit stipulatio, §. ita autem, Inst. hoc tit. l. quodcumque, §. 1. de verb. oblig. nam & conditiones, qua in datione consistunt, extremo etiam uitæ momento impleri possunt, l. vlt. de cond. inst. qua in facto consistunt, non utique possunt. ideo non ualet ea stipulatio: Quum morieris, Alexandriam uenire spondest? l. centesimis, §. 1. de verb. oblig. quia fieri non potest, ut quis extremo uitæ momento Alexandriam eat. Iurisconsulti moriendi uerbum uitæ adscribunt, ut & quidam Philosophi fecere, quanquam alij morti uindicarunt, & Plato neque uitæ, neque mori, sed tale quiddam repente significare, ait, qd in alterum transeat. qua de re Agellius lib. 6. cap. 13.*

Hier. Ale. Commen.

L 3

Item

É P I T O M É .

Lib. 3. Tit. 9. **I**tem si purè interroget creditor, & debitor sub conditione promittat. Vel si creditor decem solidos debitorem interroget, & debitor quinque promittat hoc ordine integrum debitum uacillare cognoscitur.

SI PURE INTERROGET CREDITOR] l. 1. §. si quis simpliciter, de verb. obl. quid, si sub conditione interroget, ille verò purè respondeat? Si Titius Consul factus fuerit, spondes? spondeo. Et constat stipulationem ualidam esse, quia breuiter uidetur in eandem conditionem spondidisse. neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quae stipulator expresserit, §. praeerea, Inst. hoc tit. ualida inquam est, nisi aperte demonstrauerit, nolle se ulli conditioni subiacere, d. l. 1. §. si quis simpliciter.

DECEM SOLIDOS DEBITOREM INTERROGET.]

Idem si quinque interroget, decem promittantur, d. §. praeerea, Inst. hoc titu. Videtur ob stare l. 1. §. si stipulanti, de verborum obligat. enim Ulpianus, si stipulanti decem uiginti quis promittat, aut stipulanti uiginti, decem promittat, contrahi obligationem in decem. Vera conciliatio est (quam & Accursius innuit) in eo §. si stipulanti placuisse illico diuersitatem responsionis, ex §. anteced. at in §. praeerea, Inst. hoc titulo, casum denotari, quo diuersitas

non comprobatur. malè quidam ita conciliant,

ut in d. §. praeerea, Stipulatio inutilis sit, praequam in minori summa, id enim hoc loco à

Caio

refellitur, dum ait: **INTEGRVM DEBITVM
VACILLARE COGNOSCITVR,**

SI QVIS

De Nouationibus, & Delegationibus.

Cap. V.

E P I T O M E

SIQVIS nobis pecuniam debeat, possu- Lib. 2
tit. 9.
mus debitorem nostrum compellere, ut
pecuniam, quam nobis redditurus erat,
alteri se caueat redditurum. Neque po-
test ei, cui pro nostro debito cauet, de
cauto, & non numerato, sicut fieri solet,
aliquid disputationis adferre, quum id, quod à nobis ac-
cepit, alteri cauerit redditurum.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, uel civilem,
uel naturalem transfusa, atque translatio. hoc est quum ex
precedenti causa ita noua constituitur, ut prior perimat, leg. 1. D.
hoc titu. Delegare est uice sua alium reum dare creditori, uel cui
iusserit, l. 11. eod. Quod quia ut plurimum per stipulationem fit, ideo
agitur hoc loci, quo & latenter de Litterarum obligationibus, inser-
tum est.

ALTERI SE CAUEAT REDDITURUM) Per sti-
pulationem.

DE CAUTO, ET NON NUMERATO] Qui quasi ac-
cepturus mutuam pecuniam aduersario cauit, qua numerata non
est, exceptione non numerata pecunie aduersus agentem uti po-
test, l. si quasi, 7. C. de Non num. pecu. at qui in eius uicem, qui
erat obligatus, substituit se debitorem, hac exceptione uti non po-
test, l. Frustra, C. eod. certè enim à priore debitore pecuniam accepit,
ut hic dicitur.

E P I T O M E.

Lib. 2
ut. 9. **N**EC potest ei, nisi litteris obligatio fiat, aut à re in personam, aut à persona in personam dari. A re in personam, uelut, si id, quod ex emtione, aut conductione, aut societate debes, alij reddas. A persona in personam, uelut si id, quod mihi alter debet, alteri personę delegem, ut reddere debeat.

Sequuti sumus editionem Patavinam, in alijs enim sic est; **LITTERIS OBLIGATIO FIAT, AUT A RE IN PERSONAM, AUT A PERSONA IN PERSONAM: A RE &c.** Quę uerba quid sibi uelint, uix est, ut quis conijciat. Sed & quę posuimus, titubare uidentur: sic tamen intio legendum censeo: **NEC POTEST EI, NISI LITTERIS OBLIGATIO FIAT, AUT A RE IN PERSONAM, AUT A PERSONA IN PERSONAM, EXCEPTIO DARI.** Neque ubi re contracta est obligatio, neque ubi persona delegatur, exceptio non numeratę pecunie locum habet. Habet tamen, ubi litteris obligatio interuenit, quia tunc quasi credita pecunia petitur. Atque hunc esse horum uerborum sensum, liceat nunc diuinare, dum doctioribus acutiorem considerationem relinquamus, quibus cedo labens, uolens.

NISI LITTERIS OBLIGATIO FIAT) Non enim minus ualere placuit, quod scriptura, quàm quod uocibus lingua figuratis significaretur, l. non figura, 38. de obliga. & act. quę obligatio olim nominibus fieri dicebatur. Hodie ita sit, ut si quis spe future numerationis scripserit, se pecuniam debere, rectè obligetur, ita tamen, ut exceptionem non numeratę pecunie opponere possit intra diannium à die confecti chirographi, quod Iustinianus constituit, olim enim erat intra quinquennium, §. vlt. inst. de litterar. oblig. l. in contractibus, C. de non num. pecu. quod si creditor per hoc temporis fileat, potest, qui se obligauit, actoris partes suscipere, & per conditionem obligationem repetere, l. si quasi, C. eod. tit.

Are

ARE IN PERSONAM, VELUT &c.] Exceptio non numeratæ pecuniæ locum habet (vt diximus) vbi quasi credita pecunia petitur: quæm autem ex precedente causâ debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc, quæm cauebatur, numerata sit, sed an iusta causâ debiti præcesserit, puta ex emtione, conductione, societate, & huiusmodi, l. 5. C. de non num. pecun.

A PERSONA IN PERSONAM &c.] Denegatur et exceptio non numeratæ pecuniæ debitori delegato aduersus secundum creditorem, quia & si ab eo pecunia numerata non sit, à priori tamen creditore numerata est, ut superius dicitur. Sed & omnes exceptiones eidem sunt deueganda, l. pen. de Nouat. & delega. quia in priuatis contractibus, & passionibus, non facile scire petitur potest, quid inter eum, qui delegatus est, & debitore actum est, aut etiam si scias, dissimulare debet, ne curiosus uideatur, l. Doli. 19. §. vlti. D. cod. tit.

UT REDDERE DEBEAT.) Patet. UT MIHI REDDERE DEBEAT. omnino malè.

De Obligationibus ex consensu.

Cap. VI.

C A I V S.

CONSENSV fiunt obligationes in emtione, uenditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque uerborum, neque scripturæ ulla proprietas desideratur: sed sufficit, eos, qui negotia gerunt, consentire. Vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, ueluti per epistolam, uel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono, & æquo præstare oportet.

Ex fiat

Institutionum Caji

Exstat hoc fragmentum & in l. 2. de oblig. & act. & apud Just. sub hoc titulo, quibusdam tamen immutatis, & additis. Hec quarta species est obligationum, quae ex contractu nascuntur. De tribus reliquis iam loquutus est, quamvis de litterarum obligatione, Arianus leniter tetigit, quæm Caius, ut existimo, satis abundè tractasset.

CONSENSU.] Consentire dicuntur, qui in unam sententiam decurrunt, l. 1. §. pen. de pact. quod in pactis etiam tacite fieri intelligitur, l. 2. l. 4. eod. & sepius quoque in his contractibus, qui consensu fiunt: ut ecce, qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est; intelligitur enim dominus, quum patitur colonum in fundo esse, & ex integro locare, l. item queritur, ad fin. l. sequen. D. Locati.

QUIA NEQUE VERBORUM.] Intercedere stipulatione necesse non est, nudum enim pactum satis est. Sed si intercesserit stipulatio, magis confirmabitur contractus, & duplex competit actio.

NEQUE SCRIPTURAE.] Fiant enim de his contractibus scripturae, ut, quod actum est, per eas facilius probari possit, & sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem, l. 4. de Pign. & hypot. quæ repetita est, l. 4. de Fide instr.

VNDE INTER ABSENTES.] l. 1. in fi. de cont. emt. sermone enim opus non est, quum sufficiat consensus: itaque & his contractibus surdus quoque, & mutus intervenire potest, quia potest intelligere, & consentire, l. in quibuscunque, 48. de oblig. & acti. l. ubi non uoce, 116. de reg. iur.

EX BONO, ET AEQVO.] Contractus ex consensu bonæ fidei sunt, quum ceteri ut plurimum sint stricti iuris. Bona fides æquitatem summam desiderat, sed non ut penitus à præceptis civilibus, & prætorij abhorreat, l. bona fides, 31. D. Depos. Aequitas autè est, ut potius id, quod actum, quam quod dictum sit, sequatur, l. sed Cel. sus, §. pen. de contr. emt. ut quæ ea, quæ sunt moris, & consuetudinis, in hisce iudicijs veniant, l. quod si nolit, §. quia adsidua, de Aedil. edi. In stipulationibus illud tantum venire cõstat, quod sermone comprehensum est, quare si emtor uacuum possessionem tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat, fructus ex mora non veniunt in eam actionem, sed si ex emto agat, fructus præstabuntur, l. 3. §. 1. de Act. em. pariter si fructibus iam maturis ager distractus sit, etiam fructus emtori

ri cedunt, quamuis id uerbis comprehensum non sit, l. Tullianus, 13. §. si fructibus, D. eod. Præterea etiam si de usuris cautum non sit, tamen æquum est, ut in hisce bonæ fidei iudicijs iudicis officio usura applicentur, l. quero, 54. D. Loca. & cond. l. mora, 32. §. 1. de usur. l. 13. C. eod. quia tantumdem in bonæ fidei iudicijs officium iudicis ualeat, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio, l. 7. de Nego. gestis.

E P I T O M E .

Consensu fiunt obligationes ex emtionibus, & uenditionibus, locationibus, conductionibus, societate, & mandatis. Quia in eiusmodi rebus consensus magis, quam scriptura aliqua, aut solemnitas queritur. In quibus rebus etiam inter absentes obligatio contrahi potest, quod in alijs rebus fieri non potest. Lib. 2 tit. 9.

Quæ dicenda erant, ad uerba Cai diximus.. quare supersedeo, ne eandem cantilemam canere uidear.

De Emptione, & Venditione.

Cap. VII.

E P I T O M E .

EMPTIO igitur, & uenditio contrahitur, quum de pretio inter emptorem, & uenditorem fuerit definitum, etiam si pretium non fuerit numeratum, & nec pars pretij, aut arra data fuerit.

EMPTIO

EMTIO [GITVR] Prima species obligationis ex consensu oritur ex contractu emptionis, & uenditionis, qui à iure gentium introductus est, ut primo libro diximus. Seneca lib. 1. de Benef. cap. 9. Quæ ementis uendete, gentium inest.

QVVM DE PRETIO INTER EMTOREM &c.) Pretium enim interuenire debet, ut sit emtio, & uenditio, nam si quis togam daret, ut tunicam acciperet, permutatio magis esset, quàm hoc modo non discernatur emtor à uenditore, l. 1. de contr. emt.

ETIAMSÌ PRETIUM NON FVERIT NUMERATVM) Nam ex solo consensu huiusmodi obligatio uires capit. neque enim obligationum substantia in eo consistit, ut rem aliquam nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandam aliquid, uel faciendum, uel prestandum, l. 3. de oblig. & actio.

ADT ARRATA) Nam quod sepe arte nomine pro emtione datur, non eo pertinet, quasi sine arte conuentio nihil proficiat, sed ut euidentius probari possit, conuenisse de pretio, l. 35. de contr. em. Arra igitur argumentum est emtionis, & uenditionis, in princ. Instit. hoc titu. quare non potest creare obligationem, sed eam, quæ est demonstrare.

De Locatione, & Conductione.

Cap. VIII.

EPITOME.

Lib. 2
tit. 9.

LOCATIO, & conductio simili ratione consistunt, ut consensu, etiam uerbo definitio inter convenientes firma permaneat.

LOCATIO, ET (CONDUCTIO) Hæc secunda species est obligationis ex consensu, quæ cum naturalis sit, & omnium gentium, non uerbis, sed consensu contrahitur sicut emtio, & uenditio, l. 1. D. loca. & cond.

SIMILI RATIONE) Nam locatio, & conductio proxima est emtioni, & uenditioni, ysdemque iuris regulis consistit. nam ut emtio,

emptio, & venditio ita contrahitur, si de pretio conuenierit, sic & locatio, & conductio contrahi intelligitur, si de mercede conuenierit, l. 2. D. eo. §. 1. Inst. eod.

UT CONSENSU ETIAM VERBO & c.] Deprauata hæc verba uidentur. peius in Patauina ueteri editione, ubi sic est; ET CONSENSU, ET VERBO DEFINITIO & c. Videamus ergo ne non legendum ita sit, sed potius ita: UT CONSENSU, NON ETIAM VERBO DEFINITIO, & c. ut dicamus de finitionem, hoc est, finem, & uim locationis, & conductionis consensu consistere, non etiam uerbis, ut & reliquæ obligationes ex consensu. Nisi uerbum accipiamus his pro simplici loquela, & pacto, quo conuentiones hæc fiunt, non pro solemnibus, ut in stipulatione. quo sensu, & in societate, & mandato inferius accipi debet. Ita uero legi quoque posset: UT CONSENSU ETIAM VERBO DEFINITIO. Hoc est, ut desinito, & peracto consensu etiam simplici uerbo, locatio, & conductio firma permaneat. Vide, dux barbarus in quot scopulos impingat.

De Societate.

Cap. IX.

E P I T O M E.

SOCIETATE inire possumus, aut omnium Lib. 2
 nium honorum, aut unius alicuius negotii. 9.
 tionis. Et potest ita iniri societas, si tamen hoc inter socios conuenit, ut unus pecuniam det, alter operam suam pro pecunia ponat. Et huius rei definitio est uerbo inita ualeat, ita, ut quidquid societatis tempore quolibet modo fuerit aduersum, sociis commune sit. Permanet autem inita societas, quandiu in ipso consensu socij perseverant; quia sicut consensu contrahitur, ita dissensu soluitur.

AUT OMNIVM HONORVM] Et quia societas quoque societas est contractus ex consensu, l. 19. Pro soc. traditione opus non est, ut perficiatur, sed simul ac consenserint, tacita traditio omnium bonorum

Institutionum Caij

norum in cōionē uenire creditur, l. 2. D. Pro soc. Socij etenim ij putantur, quos inter res communicata est, ut inquit Cicero Verrina 5. & videtur societas ius quodāmodo fraternitatis i se hēre, l. verū, 63. D. eo.

AVT VNIUS ALICVIUS NEGOTIATIONIS) Aut refigalis, aut etiam rei unius, l. 5. D. Pro soc. §. 1. Inst. hoc tit.

UT VNVS PECVNIAM DET (&c.) Quia sepe opera alicuius pro pecunia ualet, §. seruius, Inst. hoc tit. l. 1. (eod.

ETIAM UERBO] absque solemnitatibus: Sed & re, & per nūcium societas coitur, l. 4. D. eod. Ex hoc loco colligitur, lectionem in superiori capite rectam esse, quæ in contextu est.

QUOLIBET MODO FVERIT ADQUISITVM] Nam & hereditas, & legatū, & quod donatum est, aut quaqua rōne adquisitum, communioni acquiritur, l. 3. pro Soc. nisi aliter cautum sit.

SOCIIS COMMVNE SIT) Et demum partes æquæ fiant, nisi aliter initio placuerit. nam si conuenerit, ut ad alterum ex socijs lucrī duæ partes pertineant, damni tertia, ad alterum duæ partes dāni, lucrī tertia, partes hę seruari debent, l. 29. D. eod. Inst. hoc tit.

ETIAM DISSENSV SOLVITVR) siue expresso, siue tacito. nam aut si renunciatur societati, aut si separatim socij agere ceperint, & unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissoluitur, l. itaq. 64. D. pro soc.

E P I T O M E.

Dissoluitur ergo societas aut morte unius socij, aut contraria uoluntate, aut capitis diminutione, id est si unus ex socijs, sicut frequenter supra diximus, capite fuerit diminutus.

Societas soluitur ex personis, ex Rebus, ex uoluntate, ex actione, l. verū, §. ult. D. pro soc. Ex personis, ut si quis ex socijs mori uult sit, nā & unius tantū morte dissoluitur, & si consensu omnium coitura sit, plures uerò supersint; nisi in cocunda societate aliter conuenerit, l. actione, 65. §. morte, D. eo. Pariter siq; ex socijs capite minutus sit maxima, uel media capitis diminutione, d. l. verū, §. ult. ueluti siq; seruus factus sit, aut deportatus. Ex reb. ut si res nulla relinquatur, aut cōditionē mutauerint. neq. n. eius rei, q̄iā nulla sit; q̄sq̄a factius est, neq. eius, q̄ cōsecrata, publicata uē sit, d. l. verū, §. ult. quod de uniuersitate bonorū uidetur intelligendum, si socij bona publicētur, nā quō

in

in eius locū fiscus succedat, pro mortuo habetur, d. l. a. *Actione*, §. *publica* catione. Pariter si quis ex socijs mole debiti pręgrauatus bonis suis cesserit, & id pp publica, aut priuata debita substantia eius ueneat, §. *publicatione*, *Inst. hoc tit. Ex uoluntate*, nā (vt dictum est) quemadmodum cōsensu cōtrahitur societas, ita dissensu distrahitur. Si unus igitur ex socijs renuntiet hereditati, a se quidē liberat socios suos, se autē ab illis non liberat, si dolo malo renuntiatio facta sit: ueluti si quum oīum bonorum societatem inissent, deinde quū obuenerisset uni hereditas, propter hoc renun iauit, d. l. *Actione*, §. 1. §. *manet*. *Instit. hoc tit. Renunciare* uerō societati ēt per alios possumus, ueluti p procuratorē oīum bonorū, uel p eum, cui hos ipsum noīatim mādatū est, d. l. *Actione*, §. *renunciare*. Ex actione dissoluitur societas, quum aut si pulatione, aut iudicio mutata sit causa societatis. nā hoc ipso, quod iudicium iō dictatum est, ut societas distrahatur, renunciata uidetur, d. l. *Actione*, in prin ex hoc enim contraria uoluntas colligitur.

SICUT FREQUENTER SUPRA DIXIMUS) forstan, *SE CŪT FREQUENTER FIERI, SUPRA DIXIMUS*. Debit uerō hoc dicere primo libro, quū de capitis diminutione loquutus ē.

De Mandato. Cap. X.

E P I T O M E.

SIMILITER & mandari uerbo potest. & quum Lib. 2
 uerbis mandatum fuerit, obligatio contrahi- ut. 9.
 tur. Possumus enim aut nostra negotia, aut a-
 liena cuiūque agenda mandare, dummodo
 honestum aliquid agi mandemus. Nam si contra mores
 bonos aliquid mandare uoluerimus, hoc est, si cuiunq;
 mandemus, ut alicui furtum faciat, aut homicidium, aut
 adulterium admittat, in his rebus mandati obligatio nō
 contrahitur.

MANDARI Uerbo) Mandati obligatio consensu contra-
 hentium consistit: ideo non tam uerbo, id est, nudo sermone
 absque solemnī stipulatione, sed & per nuntium quoque, uel per epi-
 stolam mandatum suscipi potest, l. 1. *D. mandati*.

AUT NOSTRA NEGOTIA, AUT ALIENA) Manda-
 tum

Institutionum Caij

tum inter nos contrahitur, siue mea tantum gratia tibi mandem, siue aliena tantum, siue mea, & aliena, siue mea, & tua, siue tua, & aliena, siue mea, tua, & aliena. Mea tantum gratia interuenit mandatum, ueluti si tibi mandem, ut negotia mea geras. Aliena tantum, ueluti si tibi mandem, ut Terij negotia geras. Mea & aliena, ueluti si mandem tibi, ut mea, & Terij negotia geras. Mea & tua, ueluti si tibi mandem, ut sub usuris credas ei, qui in rem meam mutnaretur. Tua & aliena, ueluti si mandem tibi, ut Terio sub usuris credas. l. 2. D. manda. Mea, tua, & aliena, ueluti si ego tutor tibi contutori meo mandauerim, ut fundum pupillo emas, l. 3. §. si tutores, D. eod. Quod si in tantum gratia tibi mandem, superuacuum est mandatum, magis enim consilium est, & ob id non est obligatoriu, d. l. 2. & Inst. hoc tit.

NAM SI CONTRA BONOS MORES) Rei turpis nullum mandatum est, l. 6. §. 2. D. manda. ideo qui ad eam facram spoliandam, hominem uulnerandum, occidendum mandatum suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest propter turpitudinem mandati, l. si mandauero, 2. §. qui eodem, D. eod.

E P I T O M E.

Lib. 2. tit. 9. **S**oluitur autem mandatum aut morte, cui mandatum est, aut contraria illius uoluntate, qui mandauit. Sed is, cui mandatur, mandati formam egredi non potest. aut si egressus fuerit, & mandatori teneatur obnoxius, & quod extra mandatum egit, non praedicit mandatori.

AUT MORTE, (CUI MANDATUM EST) Sed non & morte mandantis: utiq; & eius morte. Hic uero de illius tantum morte, cui mandatum est, dicitur, quia & post mortem mandatoris obligatio aliquando durat, ueluti si eo mortuo, qui mandauerit, tu ignoras, eum decessisse, exsequutus fueris mandatum, utilitatis u. ea receptum est, ut competat actio, l. inter, 26. D. mand. §. recte. Inst. eod.

AUT CONTRARIA ILLIUS VOLUNTATE, QUI MANDAUIT } Nam ut consensu mandatum contrahitur, ita dissensu soluitur. quare si mandauero exigendam pecuniam, deinde uoluntatem mutauero, nec mihi, nec heredi meo erit mandati actio, l. si uero, §. si mandauero, eo. ti. quod intelligitur, si adhuc integra res sit, d. §. recte, Inst. hoc tit. Pariter renunciatione eius, qui mandatum suscipit,

scepit, soluitur mandatum, qđ quomodo fiat, explicatur in l. 22. §. vlt. cum seqq. D. manda. & §. mandati, Inst. eo.

MANDATI FORMAM EGREDI NON POTEST.] Diligenter enim fines mandati custodiendi sunt, l. 5. D. manda. Igitur commodissimè illa forma in mandatis seruanda est, ut quoties certum mandatum sit, recedi à forma non debeat: at quoties incertum, uel plurimum caussarum, tunc licet alijs præstationibus exsoluta sit caussa mandati, quàm quæ ipso mandato inerant, si tamen hoc mã datori expedierit, mandati erit actio, l. si quis, 46. D. eo. Vide Agell. Not. Attic. lib. 1. cap. 13.

NON PRÆIUDICET MANDATORI.] Et ita ab vna duntaxat parte mandati iudicium datur. nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, at ei, qui mandauerit, aduersus eum competit, l. 41. eod. tit. Quare si certo pretio rem iussus distrabere, minoris uendideris, uenditio quidem non dissoluitur, sed mandati iudicio pretij summam debetis integrare, ut inquit Paul. sent. lib. 2. tit. 15.

Quibus modis obligatio tollatur.

Cap. XI.

E P I T O M E.

TOLLITVR obligatio solutione debiti. Præterea aliquoties tollitur obligatio, etiã si aliud, quàm cautum fuerat à debitore; creditori reddatur. Nam si quicumque pro pecunia, quæ creditori cauit, ad quiescente creditore aurum, aut argentum, aut mancipia, uel alias quaslibet species habita æstimatione, consentiente creditore dederit, obligatio euidenter tollitur. Lib. 2. tit. vlt.

TOLLITVR OBLIGATIO.] Aut ipso iure, aut per exceptionem ab obligatione liberamur. Ipso iure hæc liberant: Solutio, Acceptilatio, Nouatio, Delegatio, Confusio, Obsignatio, Compensatio, Rei iheritus ante morã, Exctio à commercio, Pignoris reditio. Per exceptionem liberamur Pacto, Iureiurãdo, Tpe, iudicis snã, & alijs. M innumeris
Hier. Ale. Commen.

Institutionum Cuij

Innumeris modis. Hic Anianus exemplū tantummodo solutionis adfert.
SOLUTIONE DEBITI] Ideo id soluendum, quod debetur. Si
 fructus debetur, fundus datus est, si uestis, ea est prestanda, quia aliud
 pro alio invito creditore solui non potest, l. 2. §. mutui, de reb. cred.

NAM SI QUICUNQUE PRO PECUNIA &c.] Reb.
 igitur pro pecunia datis consentiente creditore, tollitur obligatio, l.
 manifesti. 17. C. de solut. & lib. sed nunquid, si res debeatur, pecunia
 dari potest? Et constat posse, si creditori libuerit, l. si ei, 25. de iur. dot.
 nam si non consenserit creditor, non potest estimatio pro re prestari, l. si
 domus, 71. §. quum alicui, de leg. 1. quum tamen res aliena debetur,
 si difficilis sit eius redemptio, liberatur debitor pretium offerendo, ut de
 monstrauimus lib. 2. sub cap. de Legatis. Sed & si pecunia debetur, fa-
 cultate eius debitor non habeat, uel facile res suas uedere possit, non
 iure compellitur creditor, in solutum debitoris pradia accipere, Non.
 4. ad fi. Ac in solutum datio uenditionis speciem praesert, l. elegan-
 ter, 24. de pig. act. l. 4. C. de Euictio.

CONSENTIENTE CREDITORE DEDERIT] Illud **CON-**
SENTIENTE CREDITORE obliterandum uidetur, superuacuum
 enim est, quia supra dixit **ADQUIESCENTE CREDITORE.**
 in Patavina editione sic est: **CONSENTIENTI REDDIDERIT.**

De obligationibus, quæ ex delicto nascun- tur. Cap. XII.

E P I T O M E.

Lib. 2
 tit. vi.

VIA De obligationibus, quæ ex contractu na-
 scuntur, diximus, superest, ut de his obligatio-
 nibus, quæ ex delicto nascuntur, simpliciter
 disputemus. Ex delicto nascuntur obligatio-
 nes, si aliquis furtum fecerit, uel bona aliena rapuerit, uel
 danum alteri dederit, aut iniuriam fecerit. quarum om-
 nium rerum uno genere ex delicto nascitur obligatio.

EX DELICTO] Priuato: nam publica delicta, ut seditio, ho-
 micidium, peculatus & huiusmodi aliter a lege vindicantur.
SI ALIQUIS FURTVM FECERIT, VEL &c.] Hac qua-
 tuor delictorum genera posita potius videtur exempli loco, quæ ut omnia com-
 prehen-

prehendant, ut & apud Iustinianum; nã & incendium est, & ruius, & naufragium: nisi si quis hæc ijs quatuor tacite contineri differat.

VEL BONA ALIENA RAPVERIT.] Fur est, qui igno-
rante domino bona eius clam aufert. Raptor, qui sciens & iniurio
si, & palam aufert. propterea propriam actionem eius delicti no-
mine Prætor introduxit, l. 2. de vi bon. rapt. §. 1. Inst. eod.

VEL DAMNUM ALTERI DEDERIT.] Siquis dānum
iniuria alteri dederit, lege Aquilia tenetur, qua cautum est, ut siq
alienū hōicm, alienā rē quadrupedē iniuria occiderit, quanti ea res
in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Præterea,
& de omni cetero damno actio datur, ut si quis seruum, uel pecudē
vulnerauerit, uel siquid rēctum, aut ruptum, uel fractum fuerit, qua
de re iust. in Inst. sub tit. de lege Aquilia.

AVT INIURIAM FECERIT.] Manu, aut uerbis, uel
scripturis, aut etiam si cuius bona quasi debitoris, quum nihil debe-
ret, passus fuerit ab eo, qui intelligebat, nihil eum sibi debere,
qua de re apud Iustin. tit. de iniurijs, & alibi.

VNO GENERE.] Ad differentiam obligationum ex contractu,
quæ in quatuor genera diuiduntur, nam aut re, aut uerbis, aut litte-
ris, aut consensu contrahuntur, ut supra dictum est. Obligationes ex
delicto unius generis sunt, nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso
maleficio, Iustinian. in prin. huius tit.

E P I T O M E.

Furtorum autem sunt generā quatuor, Manifesti, Lib. 2.
Nec manifesti, Concepti, & Oblati. Manifestum fur- ti. vlt.
tum dicitur, si quando fur cuiuscunque rem tollit, in ip-
so furto apprehenditur. Nec manifestum furtum appel-
latur, quod quamlibet, dum fieret, inuentum non est,
tamen furtum factum fuisse probatur. Conceptum fur-
tum dicitur, quum apud aliquem alterum res furtiua in-
ueniatur. Oblatum furtum dicitur, quum res furtiua ali-
cui ita à fure datur, ut apud ipsum furem inueniri non
possit.

SUNT GENERA QUATUOR) At duo esse tantummodo
Sait Iustin. in §. furtorum. Inst. hoc tit. nam conceptum, & oblatū
species potius actionis videntur furto coherentes, quàm genera fur-
torum.

Institutionum Caij

*torum. quod & noster Caius confirmat l. 2. D. de furt. nisi si quis suspta
 Et indicet eius uerba, ut quæ Triboniani calamo scripta sint. Sande
 & Paulus quatuor genera facit lib. 2. Senten. tit. 31.*

*IN IPSO FURTO DEPREHENDITUR] Nec solam
 manifestus fur est is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui
 eo loco deprehenditur, quo furtum fit. immo ulterius & is, qui cum re,
 quam furatus est, fuit deprehensus siue in publico, siue in priuato,
 uel à domino, uel ab alio, antequàm eò perueniret, quò deferre, uel
 deponere destinaſſet, d. §. Furtorum, Inst. hoc tit. Paul. d. lib. 2. Sent.*

*NEC MANIFESTVM, &c.] Paul. eod. libro: Nec ma-
 nifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non
 est, sed eum furtum fecisse negari non potest. demum nec ma-
 nifestum furtum est, quod manifestum non est, l. 8. de Furt. Sed ali-
 quo casu quis & manifestus, & nec manifestus fur esse potest, ut
 qui rem furandi animo contrectat, deinde discedit, postea reuertitur,
 atque eam aufert, inque itinere deprehensus est, l. vulgaris, 21.
 D. eod. Furti uerò nec manifesti actio in duplum est, manifesti in
 quadruplum, §. præterea, Inst. hoc tit. §. ex maleficijs, Inst. de Actio.
 Sed & fur nec manifestus rerum fisci in quadruplum condemnatur,
 l. ad Fiscum, 16. D. Rer. amot. l. aufertur. 46. in fi. de iu. fisci.*

*CONCEPTVM FVRTVM] Conceptum furtum dicitur,
 quàm apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quaesita, & in-
 uenta est, nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non
 sit, quæ appellatur concepti, §. conceptum, Inst. hoc tit. nam & Plato
 lib. 12. de legib. eum, qui rem furto sublatam uolens sciens recepisset,
 furti teneri statuit. Sed concepti is agere poterat, qui rem conce-
 pit, & inuenit, teste Paulo lib. 2. Sent. tit. 31. Pæna uerò eius furti tri-
 pli erat teste Agellio lib. 11. c. 18. nisi per lancem, & licium conce-
 ptum esset, tunc enim quadrupli erat: idem eo. loco: Ea quoque fur-
 ta, quæ per lancem, liciumq. concepta essent, perinde ac si
 manifesta forent, uindicauerunt. quod declaratur à Festo lib. x.
 his uerbis: Lance, & licio dicebatur apud antiquos, quia qui
 furtum ibat querere in domo aliena, licio cinctus intra-
 bat, lancemq. ante oculos tenebat ppter matrum familiæ,
 aut uirginum præsentiam. Sed huius furtorum quaestiois cum
 lance, & licio mentio non est apud Iurisconsultos, quia multo antè
 tempore euauerat, teste Agellio lib. 16. cap. x. Plato quoque lib. 12.
 de legib. solemnitatem quandam in rei inuestigatione in alienis ad-
 bus inducit, ut scilicet is iuret, sperare se, quod querit, ibi inueniu-*

runt,

rum, deinde nudus ingrediatur, ac licio tantum præcinctus ad ea te-
genda, quæ pudorem mulieribus inducerent.

APUD ALIQUEM ALTERUM) Non apud furem, sed
apud eum, cui sui rem furtivam dedit servandam.

OBLATUM FURTIVUM &c.) Oblatum furtum dicitur, quæ
res furtiva ab aliquo oblata tibi sit, eaque apud te concepta sit: utiq.
si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quàm apud eum, qui
dedit conciperetur: ut condemnationis turpitudine (quemadmodum in-
quit Theophilus) penes te potius esset, quàm penes ipsum. Si igitur
apud te concepta res est, habes actionem oblatai adversus eum; quæ
obtulit, quamvis fur non sit, S. Oblatum, Inst. hoc tit. Paul. d. lib. 2.
Sent. ti. 31. necesse est autè, ut is ignoras sit, alioquin & infamiâ su-
biret, & nulla ei daretur actio, l. si furti, §. C. ex qui. ca. inf. irrog.

E P I T O M E.

Præterea qui rem alienam invito, aut nesciente do- Lib. 2.
mino contingit, uel tollere, aut de loco mouere præ- ti. vlt.
sumit, furtum facit. Et si quis rem utendam acceperit,
aut commendatam apud se habuerit, & aliter ea usus
fuerit, quàm acceperit, furti actione tenetur. Præterea si
quis iumentum alterius ad hoc accepit, ut eum quinq.
millibus duceret, si id decem millibus, aut longius, quàm
ab illo qui dedit, fuerit constitutum, duxerit, furti reus
erit. Et multa præterea quorumcunque similia sunt: se-
cundum quæ & ille furti tenetur, qui, ut fieret, opè, aut
consilium, aut studium commodarit; velut si quis pecu-
niam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit, ut alij
eam rapere possent.

QVI REM ALIENAM &c.) Sabinus apud Agellium li.
11. cap. vlt. qui alienam rem attretrauit, quum id se in-
uito domino facere fudicare deberet, furti tenetur. S. fur-
tum autem, Inst. hoc tit. etiamsi non abstulit, l. 21. & 22. de Fur.

AVT COMMENDATAM APUD SE HABVERIT.)
Commendare nihil est aliud, quàm deponere, l. commendare, de
verb.

Institutionum Caij

verb. sig. l. 24. l. 26. D. de pos. itaque qui re deposita utitur, furti tenetur, l. 29. eod.

SI QVIS IUMENTUM ALTERIVS (&c.) l. 41. de Furt. Brutus apud Agel. lib. 7. cap. 15. vide, quae diximus lib. 2. cap. 4. Iumentum autem nomine equum intelligit, ut Colum. lib. 1. cap. 6. & lib. 6. cap. 19.

UT E U. M. QVINQVE MILLIBVS) an delendum τὸ ΕΥΜ? τοιοῦτις μὲν enim est eum iumentum. neque figurate loqui consensus est, ut equum subiintelligat, veluti nauem Virgilius, quum ait: Centauro inuehitur magna: nam subiungit, SI ID DECEM, &c.

MILLIBVS] passum. sunt & qui ita absolute scribunt.

DUXERIT] alias ADEGERIT.

QVORVMCVNQVE SIMILIA) leg. QVAE HORVM SIMILIA.

QUI, UT FERRET, OPEM (&c.) Patav. SI UT FIERET. alij: QUI UT FIERET OPEM. male.

OPEM; AUT CONSILIUM] l. 36. §. 1. de Furt. At opem ferre, & consilium dare tunc nocet, quum sequuta contrectatio est, l. 53. §. neque verbo, D. eod. at is, qui opem furtum facienti fere, nunquam manifestus fur est, l. 34. D. eod. Manifestus enim fur cum furto deprehenditur, at is non furatur, sed furandi opem, aut consilium fere.

VELVT SI QVIS BECONIAM] Vide l. si quis uxori, §. 3. §. si quis de manu, D. de furt. §. interdum quoque, Instit. hoc titulo.

Post confectum Commentarium pervenit mihi ad Johannem Epitome Institutionum Caij impressa Moguntiae anno 1529. quam cum alijs collatum perspexi simillimam esse Patavino exemplari, quo valde usi sumus. ut prorsus appareat Patavinum à Moguntino desumptum.

F I N I S.

INDEX

INDEX . TITVLORVM.

de	A Doptionibus.	23
de	Adquirendo rerum dominio.	41
de	Curationibus.	35
de	Emtione, & venditione.	86
de	Fideicommissis.	63
de	Heredum qualitate, & differentia.	55
de	His, qui sunt sui, vel alieni iuris.	17
de	In iure cessione.	42
de	Institutione, & exheredatione liberorum.	50
de	Intestatorum hereditatibus.	67
de	Inutilibus stipulationibus.	82
de	Iure gentium, & ciuili.	1
de	Iure personarum.	2
de	Legatis.	59
de	Legē Falcidia.	62
de	Legitima adgnatorum successione.	72
de	Libertinis.	5
de	Locatione, & conductione.	86
de	Mandato.	88
de	Matrimonijs.	19
de	Nouationibus, & delegationibus.	84
de	Numero seruorum testamento manumittendorū.	14
de	Obligationibus.	77
de	Obligationibus ex consensu.	85
de	Obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.	89
	Per quas personas nobis acquiritur.	44
	Quibus modis filij exeunt de potestate patris.	25
	Quibus modis obligatio tollatur.	89
	Quibus modis re contrahitur obligatio.	78
	Quibus modis testamenta infirmantur.	34
	Qui, & quibus ex causis manumittere non possunt.	13
de	Rerum diuisione, & qualitate.	36
de	Societate.	87
de	Substitutionibus, & faciendis secundis tabulis.	16
de	Testamentis.	46
de	Tutelis.	32
de	Verborum obligationibus.	79
de	Vucapionibus.	43

F I N I S.

Perlegi Commentarium hoc Illustr. atque admodum Reuerendi D. Hieronymi Alexandri, quem ego semper uni Iuuenem non legali tantum disciplina, sed & reliquis optimis literis perfecte eruditum cæteris omnibus auditoribus meis cariorem habui: Et quia luculentum mihi videtur, & exquisita doctrina refertum, ipsum approbo, ac laudo, vtque celerius ad communem studiosorum vtilitatem in lucem prodeat, his scriptis testor, atque profiteor me in hoc opere lectitando nihil prorsus inuenisse, quod Fidei Catholice bonisvè moribus, aut Principum placitis aduersetur.

Marcus Antonius Othelius I. C. & in Patapino Gymnasio Ordinarius Pandectarum interpretæ mea ipsa manu scripti, ac pro more subsignaui ad summi Dei laudem.

INDEX LEGVM, ET PARAGRAPHORVM,

Qui in hoc Commentario explicantur, aut illustrantur.

a. aduersam, b. auersam paginam indicat.

L . Omnes populi, D. de iust. & iu. 1. b	l. Qui sella. D. eo. ti. 40. b
l. l. de Statu hom. 2. a	l. i. de fugit. 10. b
l. 3. D. eod. tit. 2. b	l. 2. l. emtori. D. de Euic. 28. b
l. 5. D. eo. tit. 22. b	l. etiam. D. de Ritu nup. 21. a
l. Libertini. D. eo. tit. 3. b	l. Sororis. D. eo. ti. ibid.
l. Quum legitime. D. eod. tit. 22. b	l. pen. D. de don. int. vi. & vx. 69. b
l. 1. D. de His, qui sūt sui, vel al. 17. a	l. Sūt aut. D. de legit. tu. 33. b
l. 3. D. eod. tit. 18. b	l. 4. D. de Testam. 47. b
l. 2. D. de Adoptio. 23. b	l. 4. D. de Lib. & postu. 51. b
l. liberum. D. eod. tit. 32. b	l. Gallus. D. eo. tit. ibid.
l. 1. D. de Rerum diuis. 36. b	l. Siquis, §. r. eo. ti 52. a
l. Succurritur. D. ex qui. cau. ma. 10. a	l. verum. D. de Iniu. rup. & irr. 32. a
l. Postumus. D. de inoff. te- stam. 51. b	l. postumorū. D. eo. tit. 53. a
l. Quum sponsus, §. in vecti- galibus. D. de Pub. in rem act. 43. b	l. 4. de Vu. g. & pup. sub. 59. a
l. 2. D. de Seru. Rust. pd. 40. a	l. Centurio. D. eo. tit. 57. b
	l. Si vsusfructus. D. de Iu. do. 43. a
	l. plane. §. si p̄iūctim. de le. r. 61. b
	l. penul. D. eo. tit. 52. a
	l. p̄iūctim. D. de leg. 3. 60. a
	l. ult. D. de Reg. caton. 12. b

N Lalic-

l. alienus. D. ad leg. Fal. 60.b
l. Scæuola. D. ad S. C. Treb. 67.a
l. 1. D. ad S. C. Tertul. 32.a
l. Stichus. D. de ma. test. 60.a
l. adquiruntur. D. de adq. re. dom. 43.a
l. Sigs. §. vlt. de Adq. po. 29.a
l. furtum. de Vlucap. 43.b
l. 1. §. si stipulanti. D. de ver. oblig. 83.b
l. 2. D. de pub. iud. 26.a
l. miles. D. ad leg. Iul. de adul. 20.b
l. si adulteriū. §. 1. D. e. ti. ibi;
l. verbis. D. de verb. fig. 5.b
l. verum. D. eo. ti. 10.a
l. ædificia. D. eo. ti. 13.a
l. propemodū. D. eo. tit. 60.a
l. pronūciatio. D. eo. tit. 69.b
l. imaginaria. D. de Reg. iur. 29.a
l. 2. C. de patr. q. fil. distr. 31.b
l. nemini. C. de nuptiis. 21.a
l. celebrandis. C. eod. ti. 21.b
l. 1. C. de iure dotium. 81.b
l. 4. l. vlt. C. de test. mil. 49.b

l. precibus. C. de Impub. & al. sub. 57.b
l. vn. §. siu autem distūctim. C. de caducis tollēd. 60.a
l. 1. C. Quor. bonorum. 73.a
l. vlt. C. de Patr. pot. 31.a
l. Siquis. C. de Poenis. 11.b
§. libertinorū. Inst. de liberti. 4.b
§. 1. Inst. de Patr. potest. 18.b
§. duorum. Inst. de nup. 21.b
§. 1. Quib. ex ca. manu. non poss. 14.a
§. in fraudem. Inst. eo. ti. 13.b
§. si ab hostib. Inst. Quibus mo. ius patr. pot. soluitur. 26.b
§. dictum est. eo. tit. ibid.
§. non solū. Inst. per quas p. cuique adquir. 45.b
§. postumi. Instit. de Exher. lib. 52.b
§. legari. Inst. de legatis. 51.b
§. postumus. eo. tit. 52.a
§. liberum. Inst. de leg. Aqu. 17.b
§. vlt. Inst. de Nox. act. 31.a

INDEX RERVM, ET VERBORVM,

A

Actus latitudo 40.b
Actus legitimus 43.a
Addictus an seruus.
 4.a
Adfiliati. 19.b

Adgnati 33.b 73.a
Adgnatio pluribus modis. 54.a
Adoptio duplex. 23.a
Adoptio natura: imago 23.a
Adoptio ius sanguinis non ad-
fert. 20.b
Adoptio per as, & libram. 24.a
Adoptio apud populum 53.b
Adrogationis etymologia. 23.b
Agellius emendatus. 24.b
Alienus nepos. 51.b
Ambactus seruus. 8.a
Aniani additiones, destractiones
immutationes. 1. b. 3. a. 10.
 . b. 13. a. 20. b. 21. b. 31. b. 33. b.
 38. b. 42. a. 44. a. 56. a. b. 57.
 a. 63. a. 69. a. 74. b. 76. a. 77.
 a. 78. b. 81. a.
Antestatus 31.b

Anullorum aureorum ius 3.b
Aquaeductus 41.a
Arena 38.b
Arenarij ferui. 10.b

B

Bona fides equitatem requi-
 rit. 85.b
Bona fides necessaria usucapio-
ni. 44.a
Boues aratorij pignori non ca-
piuntur. 17.b

C

Castrati adoptare non pos-
 sunt 24. a
Catoniana regula. 12.b
Census. Censores. 6.b
Cessio in iure. 42.b
Cessitia tutela. 43.a
Charta ex papyro 41.b
Cicero emendatus. 80.b
Classici testes. 47.a

n d ex rerum,

<i>Choata</i>	40.a	<i>tas.</i>	30.a
<i>Codicilli pars testamenti</i>	66.b	<i>Emancipatio quare capitis mi-</i>	
<i>Codicilli arguunt fideicommissum.</i>	67.a	<i>nutio.</i>	68.b
<i>Coemptio</i>	69.a	<i>Emtio</i>	86.b
<i>Commendare</i>	64.a.91.b	<i>Euctio ob mancipationem.</i>	28.b
<i>Commentarij Caij iustit. dicebantur.</i>	38.a.42.b.76 b	<i>Exsilium quid</i>	26.a
<i>Conceptum furtum.</i>	90.b		
<i>Confarreatio</i>	69.a		
<i>Consanguinei</i>	73.a		
<i>Consentire</i>	85.b		
<i>Consobrini</i>	73 a		
<i>Consobrini de iure civili matrimonio coniungebantur.</i>	21.b		
<i>Creditores qui.</i>	14.a		
<i>Conuenire in manum.</i>	69.a		

D

D <i>Amnum iniuria datum.</i>	90.a
<i>Datiui tutores</i>	34.a
<i>Deditiij populi</i>	10.a
<i>Deditiij serui</i>	9.b
<i>D elegare</i>	84.a
<i>Deportati peregrini sunt.</i>	26.a
<i>Deputari in exsilio.</i>	55.a
<i>Dimittere pro relinquere.</i>	12.b
	46.a.64.b.66.a
<i>Dominium ex iure Quiritium.</i>	28.a
<i>Donationes causa mortis a filio factam fiunt</i>	48.b
<i>Dotem dicere</i>	81.b

E

E <i>Celestia</i>	38.b
<i>Emancipationum solemnitas.</i>	

F <i>Alcidia prohiberi potest.</i>	48.a
<i>Familia emtor.</i>	47.a
<i>Festus emendatu s.</i>	7.b
<i>Fideicommissaria libertas.</i>	6.a
<i>Fideicommissarius etiam qui rogatus est restituere.</i>	64.a
<i>Fideicommissum non est substitutio.</i>	69.a
<i>Fideicommissum quomodo relinquatur.</i>	63.b
<i>Fideiussores.</i>	80.a
<i>Fiducia. Fiduciarius pater.</i>	30.b
<i>Fiduciarius heres</i>	30.b
<i>Fiduciarius tutor</i>	33.a.b
<i>Filiaster.</i>	21.b
<i>Filij legitimi patrem sequuntur.</i>	22.b
<i>Filij vendi non poterant.</i>	31.a
<i>Filiusfamilias cur testari non possit</i>	48.b
<i>Femina adoptare non possunt.</i>	25.a
<i>Femina adrogari non poterant.</i>	24.b
<i>Feminae erant in perpetua tutela.</i>	43.a.49.a
<i>Formula interdictionis bonorum.</i>	35.a

Frag-

& Verborum.

<i>Fragmentum ex Dositheo emen-</i>	<i>Ius gentium, & naturale idē.</i>	1.b
<i>datum.</i>	<i>Ius gentium vnicum.</i>	1.b
5.a	<i>Iusta nuptiæ.</i>	19.a
<i>Fratris filia vxor olim esse po-</i>	<i>Iusta seruitus.</i>	4.a
<i>terat.</i>		
20.b		
<i>Fraudis condicio.</i>		
13.b		
<i>in Fraudem legis facere.</i>		
16.b		
<i>Furtum manifestum.</i>		
90.b		
<i>Furtum nec manifestum.</i>		
ibid.		

G

G Entiles qui. 76.b

H

H *Ereditas incorporalis* .
est. 39.a
Heres sem. generis. 69.b
Holographum testamentū. 47.b
Hominis nomine qui continen-
tur. 17.b
Honorarij curatores, 35.a

I

I *Impossibilis conditio vitiat*
contractum. 82.b
Incensus. 6.b
Incorporales res. 39.a
Ingenuus à solo principe fit. 4.a
Inscripti serui. 11.a
Inurere stigmata. 10.b
Inusti serui. 11.a
Intestatus qui. 68.a
Iubeo verbum precatiū. 63.b
Iumentum. 91.b
Iuramentum non obligat. 82.a
Iusurandum liberti. 81.b

K

K *Alumnia.* 11.a
K. K. quid significent. 11.b

L

L *Lance, & licio furtū qua-*
rere. 90.b
Latini Colonarij. 8.a
Latini Juniani. 8.a.9.a.b
Latini fideicommissū capiūt. 12.b
Latini quib. causis ciues fiant.
13.a
Latini testamentum facere ne-
queunt. 12.a
Latini testamenti factionem ha-
bent. 12.b
Legatarius non detrahit Falci-
diam. 65.a
Legatum preceptionis. 62.b
Legatum sinendi modo. 62.a
Legatum damnationis. 60.b
Legatum vindicationis. 59.b
Legatum ab intestato non da-
tur. 66.a
Legis actiones. 43.a
Lepidium herba. 11.b
Lex Aelia Sentia. 13.b
Lex Aquilia. 90.a
Lex Caninia. 15.a
Lex Iunia Norbana. 8.a
Lex Falcidia. 62.b
Lex Remmia. 11.a

Li-

Index rerum,

<i>Libertas olim una.</i>	4. b	<i>Manumittere in fraudem cre-</i>	
<i>Libertas magis, & minus reci-</i>		<i>ditorum.</i>	13. b
<i>pit.</i>	2. b	<i>Materfamilias que.</i>	49. a. 69. b
<i>Libertas in iure cedebatur.</i>	7. b	<i>Materfam. iustabatur etiã nul-</i>	
<i>Libertas res inestimabilis</i>	65. b	<i>lo auctore.</i>	48. b
<i>Libertas alieno seruo directa nõ</i>		<i>Medicamentum ab iniustionẽ</i>	
<i>datur.</i>	66. a	<i>depellendam.</i>	11. b
<i>In Libertate morari. quid.</i>	4. b	<i>Medietas.</i>	72. a
<i>Libertatis fauor potior iure.</i>	22. b		
<i>Libertini qui dicerentur.</i>	3. a	N	
<i>Libertus, & libertinus differunt</i>		<i>Necessarij heredes.</i>	56. a
	3. b	<i>Nexus.</i>	28. a
<i>Liberorum appellatio.</i>	18. b. 68. a	<i>Nomen unde dicatur</i>	50. b
<i>Libripens.</i>	29. a	<i>Nominatim filij exheredantur.</i>	
<i>Litterarium obligatio</i>	84. b		50. a
<i>Litterati serui.</i>	11. a	<i>Novatio</i>	84. a
<i>Lustrum</i>	7. a	<i>Noxa dedere.</i>	31. a
		O	
		<i>Oblatum furtum.</i>	91. a
		<i>Obligatio que.</i>	78. a
		<i>Obligatianes quõ tollantur.</i>	89. a
		<i>Opera libertorum</i>	82. a
		<i>Ortini liberti</i>	6. a
		P	
		<i>Parentis appellatio.</i>	70. a
		<i>Patria potestas Romanorum</i>	
		<i>propria.</i>	18. b
		<i>Patris nomine auus quoque de-</i>	
		<i>notatur.</i>	70. a
		<i>Pergamena</i>	41. b
		<i>Perse matre uxore ducebãt.</i>	19. b
		<i>Petri Pithei laus.</i>	67. b
		<i>Peculium quasi castrense.</i>	48. b
		<i>Picturæ tabula cedit.</i>	42. a
		<i>Pollicitatio dotis.</i>	81. b
		<i>Portio hereditatis.</i>	71. b
		<i>Postliminium.</i>	26. b
		<i>Postum qui.</i>	51. a
		<i>Postuma præterita testamenti</i>	
		<i>rump.</i>	

& Verborum.

rump.	52. b
Potestatis verbum	18. b
Pras.	80. a.
Proinde	74. b.
Pubertas	29. a. 49. a

Q uartæ ex le. Falcidia.	62. a
Quiritium ius.	8. b

R aptor	90. a
Raudusculus	29. b
Relegatio	26. a
Religiosa res.	36. b

S acra res.	36. b
Sanctæ res.	37. a
Sanguinolenti filij.	31. b
Servi pecudibus comparantur.	17. b
Servi occidi non possunt.	ibid.
Servi fugitivi	10. b
Servi naturaliter obligantur.	78. a

Servitutes prædiorum.	39. b
Socij qui	87. b
Socrus appellatio	21. a
Soror vulgò quæsitæ vxor esse non potest.	20. a
Spadones adoptant	24. a
Sponsores	80. a
Spurij	22. a
Stigmatici serui	11. a
Stipulatio	79. b
Stoicos Iuriconsultos sequimur	79. a

Substitutio pupillaris quomodo facienda	58. a
Substitutio post mortem puberis non valet.	67. a
Substitutione species quot.	57. a
Substitutus cuius heres sit.	58. a
Sucessio in quibus locum hæat.	74. a
Sui heredes.	55. b
Sui heredes adgnati sunt	72. b

T

T estamenti factio	48. a
Testamentum per æs, & libram	47. a
Tribonianus notatus.	21. a. 24. b.
	29. a. 42. a. 45. a. 54. a
Tribuni militum pupilli testantur	49. b
Tutela cur potestas dicatur.	57. b
Tutorum genera	33. a

V

V ades	80. a
Verba directa non trahuntur ad fideicom.	57. b
Verborum obligatio	79. b
Vie latitudo	40. b
Vinctus qui dicatur	10. a
Vindiciæ	7. b
Vindices	80. a
Vindicta quæ	7. b
Volo verbum precatium.	63. b
Vxores duas habens infamis est	22. a

F I N I S.

Errata operarum sic corrigantur.

Pag. 1. b. ver. 4. exstat.	Pag. 42. b. ver. 21. vt secundo
Pag. 4. a. ver. 34. dominus.	Pag. 43. a. ver. 31. apud Pratorē.
Pag. 5. b. ver. 25. heredis.	Pag. 50. b. ver. 18. aut nepris.
Pag. 6. b. ver. 37. vt ferui.	Pag. 66. a. ver. 7. id verbum.
Pag. 7. a. ver. 32. Papianus.	Pag. 66. b. ver. 2. fideicommissa.
Pag. 11. a. ver. 23. Zonara.	Pag. 66. b. ver. 10. rogare eū p[er]str
Pag. 11. b. ver. 22. fictitia.	Pag. 66. b. ver. vlt. fuerint. (mus.
Pag. 12. b. ver. 11. cretionis.	Pag. 67. b. ver. ro. prognataue.
Pag. 14. b. ver. vlt. duos.	Pag. 68. a. ver. 16. fictione.
Pag. 23. b. ver. 23. fiet.	Pag. 68. b. ver. 14. hereditates.
Pag. 25. a. ver. 11. tanquam ex se.	Pag. 69. b. ver. 1. eo ritu.
Pag. 25. b. ver. 22. & ex ijs.	Pag. 75. b. ver. 4. familiam.
Pag. 31. b. ver. 23. vt recordarent.	Pag. 73. a. ver. 2. hereditas.
Pag. 32. a. ver. 18. ceterique.	Pag. 75. b. ver. 7. pertinet.
Pag. 32. b. ver. 1. in potestate.	Pag. 82. b. ver. 7. promissoris.
Pag. 39. b. ver. 11. parens.	Pag. 82. b. ver. 35. omnes.
Pag. 40. b. ver. 19. nam equo.	Pag. 91. b. ver. 17. FERRET.

Siqua sunt alia, aut ea nostros fugerunt oculos, aut consultò omisimus, quia leuia sunt, quæ tu bone lector pro arbitrio emendabis.

G. M. GIACCI
R.
...

23

BIBLIOTECA